И. С. ТУРГЕЊЕВ – САБРАНА ДЕЛА – КЊИГА XI

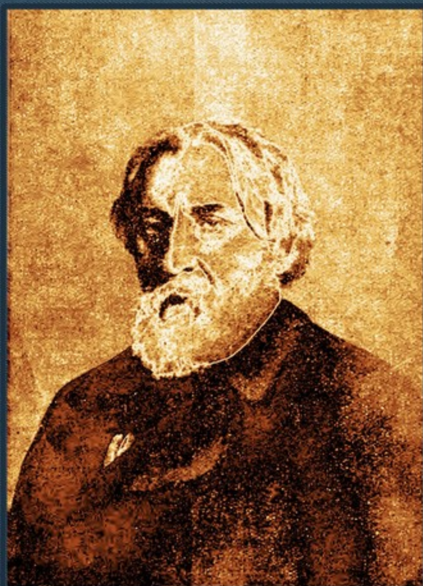

ПУТ У ПОЉЕСЈЕ

И ДРУГЕ ПРИПОВЕТКЕ

НАРОДНА ПРОСВЕТА – БЕОГРАД

И. С. ТУРГЕЊЕВ

САБРАНА ДЕЛА У 20 КЊИГА

УРЕДНИК

МИЛАН КАШАНИН

ИЗДАЊЕ, ШТАМПА И ПОВЕЗ
ИЗДАВАЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА

НАРОДНА ПРОСВЕТА

БЕОГРАД
1936

И. С. ТУРГЕЊЕВ

САБРАНА ДЕЛА

КЊИГА XI

ЗА ШТАМПУ ПРИРЕДИО

МИЛАН КАШАНИН

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

ПУТ У ПОЉЕСЈЕ

С РУСКОГ ПРЕВЕО

М. М. ПЕШИЋ

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

Пут у Пољесје

ПРВИ ДАН

Изглед врло велике шуме, која захвата цео небески свод, изглед „Пољесја”, личи на изглед мора. И исти су утисци које оно изазива; она иста првобитна, нетакнута снага пружа се, пространа и моћна, пред очима посматрачевим. Из недара исконских шума, са бесмртног крила вода̂ разлеже се онај исти глас: „Шта ме се ти тичеш — вели природа човеку — ја владам, а ти се брини о томе како да не умреш.”

Али шума је досаднија и тужнија од мора, нарочито борова шума, увек иста и нема. Море прети и милује, у њему се преливају све боје, оно говори на свима језицима; у њему се огледа небо, из кога исто тако шуми вечност, али вечност која нам некако није туђа. . .

Непромењиви, мрки бор туробно ћути или шуми потмуло — и кад га посматрамо, још дубље и неодољивије прожима душу људску свест о нашем ништавилу. Тешко је човеку, привременом бићу, јуче рођеном а сутра већ осуђеном на смрт, тешко му је издржати поглед вечне Изиде, хладни и неосетљиво упрти поглед у њега; и не само да се смеле наде и снови младости стишавају и гасе у њему, дотакнути леденим дахом стихије; не — сва душа његова трне

и умире; он осећа да и последњи из његовог друштва може ишчезнути с лица земље; осећа своју усамљеност, своју слабост, своју случајност — и с неким брзим и тајним страхом односи се он према ситним бригама и тегобама живота; и њему је лакше у том свету који је сâм створио, ту је он код куће, ту он још сме и да верује у свој значај и своју снагу.

Такве су ме мисли обузимале пре неколико година, кад сам са трема једног свратишта, подигнутог на обалама мутне реке Ресете, први пут видео Пољесје. У дугим, густим терасама низали су се преда мном модри, високи сплетови четинара; само се понегде, као зелене пеге, шаренели осредњи брезови шумарци; цео видик прекрилио је бор; ни црква да се забели, ни њива да се засветли — већ само ивичасти врхови и лаки, бледи облак, вечни облак Пољесја лебдео је у даљини над њима. И осећао сам око себе као да се са свих страна небеског свода шири не немоћ тог устајалог живота, не — већ нека његова отсутност, нешто мртво, ма да и величанствено; сећам се, крупни бели облаци низали су се, тихо и високо, и врели летњи дан лебдео је непомично над немом земљом. Црвенкаста вода речице пробијала се без шума кроз густо тршчано шеварје; на дну њеном нејасно се назирали округли слојеви игличасте маховине, а обале су се час губиле у глибу ритова, час се јако белео њихов трошни и ситни песак. Поред самог свратишта водио је срески излокани пут.

На том друму, баш прекопута трема, стајала су проста сељачка кола, натоварена корпама и сандуцима. Њихов газда, мршави провинциалац орловска носа и мишјих очију, погрбљен и хром, упрезао је у

кола свога исто тако хромог коњића; то је био колачар који је лагано ишао на Карачевски вашар.

Наједанпут појави се на друму неколико људи; за њима и други. . . најзад нагрну читава гомила; сви су имали штапове у рукама и торбе на леђима. По њиховом ходу, уморном и тромом, видело се да су ишли издалека; то су се јухновци, копачи, враћали из печалбе. Изгледало је да их је предводио седамдесетогодишњи старац, сав сед; он се каткад освртао и мирним гласом опомињао заостале. „Де, де, де, момци" — говорио је он — „де-е". Сви су ишли ћутке, у некој свечаној тишини. Само један од њих, омален и на изглед љут, у откопчаном кожуху и јагњећој шубари, навученој до очију, кад дође до колачара, наједном га упита:

— Пошто колачи, ђаволе?

— Како који, пријатељу, — одговори тананим гласом изненађени продавац. — Има и од копјејке — а неки су и од десет копјејки. А имаш ли коју пару у кеси?

— Још ће ми се од њих и смучити, — одговори човек у кожуху и удаљи се од кола.

— Брже, момци, брже! — чу се старчев глас, — далеко је до преноћишта.

— Глуп свет, — рече колачар, погледавши ме са стране, чим цела гомила прође, — зар је ово храна за њих?

И кад ускоро опреми свога коњића, он сиђе на реку, на којој се видела мала дрвена скела. Сељак, са белом сукненом шубаром (најобичнија капа у Пољесју) изиђе му у сусрет из ниске земунице и пребаци га на другу страну обале. Кола почеше гми-

зати по излоканом и џомбастом путу, шкрипећи покаткад једним точком.

Подмирих коње — и пребацих се такође. Кад сам се после два километра извукао из мочарне ливаде, попех се, најзад, уз уски насип до пута за шуму. Кочије су се неједнако труцкале, наилазећи на обле брвенике; сиђох и упутих се пешке. Коњи су ишли уједначеним кораком, ржући и бранећи се главама од комараца и мува. Пољесје нас је примило у своја недра. Унаоколо, ближе ливади, дизале су се брезе, јасике, липе, јавори и храстови; затим се они проредише и као масиван зид поче се низати густа јелова шума; доцније се зацрвенеше гола борова стабла, а после се опет низала мешовита шума, до пола обрасла жбуњем леске, трњине, брекиње и високим сочним зеленишом.

Зраци сунца јако су обасјавали врхове дрвећа, и, засипајући гране, пробијали су се тек понегде до земље, као бледуњави млазеви и пеге. Птице се готово нису чуле — оне не воле велике шуме; само је покаткад одјекивало тужно, троструко јављање пупавца, и љутито крештање лешњарке или сојке; ћутљива, увек усамљена смрдиврана прелетала је преко шумског пута, сијајући златно плавом бојом свога дивног перја. Понекад се дрвеће проређивало, растављало, у предњим редовима светлело, кочије су излазиле на раскрчени, пешчани пропланак; ретка раж расла је на њему у низовима, немо нишући своје бледо класје; у прикрајку тамнела се оронула капела с искривљеним крстом над кладенцом; невидљиви поток клокотао је тихо својим промењивим и звучним гласом, као да је пунио празну боцу; а та-

мо, одмах, преграђујући пут, лежала је ту скоро срушена бреза, и шума се ширила унаоколо, тако стара, висока и непроходна, да је и ваздух изгледао загушљив.

Понегде је шумски пут био сав заливен водом; и с обе његове стране низао се шумски рит, сав зелен и мрачан, сав покривен трском и ситном јовом; дивље пловке су узлетале пар по пар — и било је чудно видети ове барске птице, како брзо промичу између борова. — „Га, га, га, га”, изненада се зачу отегнуто гакање; то пастир тера стадо кроз честар; црна крава с оштрим, кратким роговима хучно се пробијала кроз жбуње и заустављала се, као укопана, у дну шумског пута, устремивши своје крупне црне очи на мог пса, који је трчао испред мене.

Ветар је доносио лаки и оштри мирис изгорелог дрвета; бео дим ширио се у даљини у округлим млазевима по бледо-плавом шумском ваздуху: то је, сигурно, сељак правио ћумур за фабрику стакла или за радионицу. Уколико смо се више кретали, утолико је било празније и тише свуд око нас. У шуми је увек тихо; само се чује, горе, високо изнад главе, некакво дуго хујање и потмула врева на врховима дрвећа... Идеш, идеш, не престаје тај вечни шумски разговор, и душа почиње куњати помало, и човек би желео да што пре изиђе на ширину, на светлост, да предане пуним грудима — јер га дави ова мирисна влага и трулеж...

Петнаест километара путовали смо кораком, понекад касом. Хтео сам за видела да стигнем у село Свето, које се налазило баш усред шуме. Два-три пут срео сам сељаке са огуљеном ликом или са дугачким дирецима на колима.

— Да ли је близу Свето? — упитах једнога од њих.

— Да, близу је.

— А колико има?

— Па биће три километра.

Прође сат и по. А ми смо још путовали. Па опет зашкрипаше натоварена кола. Сељак је ишао са стране.

— Колико има још, пријатељу, до Светога?

— Шта?

— Колико је до Светога?

— Осам километара.

Сунце се већ клонило западу, кад сам се, најзад, извукао из шуме и угледао пред собом осредње село. Дваестак кућа јатило се око старе, дрвене цркве са зеленим кубетом и с мајушним прозорима, који су јако светлуцали при заласку сунца. То је било Свето. Дођох пред село. Стадо које се враћало с паше стиже моје кочије и с мукањем, гроктањем и блејањем прође поред мене. Младе сеоске девојке, вредне сељанке дочекивале су своју стоку; плавокоси малишани јурили су уз веселу грају за непослушним прасићима; лаки облаци прашине дизали су се низ сеоски шор и, дижући се све више, црвенели се.

Заустави се код претседника, лукавог и паметног „шумљака", од оних шумских житеља за које веле да виде и оно шта се ради два метра под земљом. Сутрадан рано кренух на њиховим колима, која су вукла два трбушата сељачка коња, са претседниковим сином и још једним сељаком, који се звао Јегор, у лов на тетребе и јаребице. На целом хоризонту, као непрекидан ланац, плавила се шума, — двеста јута-

ра, не више, могло је бити зиратне земље око Светога; али до добрих пашњака требало је ићи седам километара. Претседников син звао се Кондрат. Био је то младић, плав и румен, с добрим и тихим изразом лица, пажљив и брбљив. Он је кочијашио. Јегор је седео крај мене. Желео бих да кажем коју и о њему.

Јегора су сматрали за најбољег ловца у целом срезу. Сва места, педесет километара унаоколо, он је обишао и уздуж и попреко. Ретко је пуцао на птице, јер је оскудевао у баруту и сачми; задовољавао се само да намами јаребицу, да пронађе место где се шљуке састају. Јегор је важио за правична човека и „ћуталицу". Он није волео да прича, и никад није лагао колико дивљачи убије — особина ретка код ловца.

Био је средњег раста, мршав, дугуљаста и бледа лица, крупних, поштених очију. Све његове црте, нарочито уста, правилна и увек непомична, изражавале су некакву устаљену мирноћу. Он се смешкао тихо и некако у себи, и, кад је изговарао речи, био је необично пријатан тај осмех. Није пио вино и радио је марљиво, али није имао среће: жена му је стално боловала, деца умирала; он је „осиромашио" и никако није могао да се отргне. И да вам кажем, ловачка пасија није за сељака, и ко „пушку воли" — рђав је домаћин. Да ли од сталног бављења у шуми, очи у очи с тужном и озбиљном природом тог дивљег краја, или услед нарочитог склопа и састава душе, тек у свима Јегоровим поступцима примећивала се нека скромна достојанственост, и то баш достојанственост, а не замишљеност — достојанственост витог јелена.

Јегор је у своме животу убио седам медведа, пошто их је у клопку намамио. У последњег је тек четврте ноћи одлучио да пуца: медвед никако није хтео да му окрене слабине, а он је имао свега један метак. Убио га је баш уочи мог доласка. Кад ме је Кондрат одвео к њему, затекох га у дну дворишта; чучећи крај огромног звера, он је скидао с њега лој кратким и тупим ножем.

— Каквог си ти цина оборио! — рекох.

Јегор диже главу и погледа прво у мене, па после у пса који је са мном дошао.

— Ако сте због лова допутовали, у Мошном има тетреба — три насада, а јаребица пет, — рече он и прихвати се опет свога посла.

С тим Јегором и Кондратом и пођох сутрадан у лов. Брзо смо се пребацили преко пропланка који се налази око Светога, па кад уђосмо у шуму, опет пођосмо кораком.

— Гле, гривош чучи, — рече наједном Кондрат, обраћајући се мени, — треба га оборити!

Јегор погледа на ту страну коју је показивао Кондрат и ништа не рече. До griваша је било више од сто корака, а не можеш га убити ни на четрдесет: тако му је перје јако.

Још неколико примедаба направи говорљиви Кондрат; али шумска тишина га не обузе залуд: и он ућута. Тек покаткад смо се разговарали и погледали испред себе, и прислушкивали тешко дисање и рзање коња, док најзад нисмо догурали до „Мошног”. Тим именом звала се велика борова шума, погдегде ишарана јелом. Сиђосмо; Кондрат увуче кола у жбуње, да не би комарци уједали коње. Јегор пре-

гледа ороз на пушци и прекрсти се: он ништа није започињао док се не прекрсти.

Шума у коју уђосмо била је необично стара. Не знам да ли су по њој лутали Татари, али су се руски разбојници и литовске орде мрачног доба зацело могли крити у њеној пустоши. На пристојном растојању између себе дизали су се снажни борови у виду огромних, мало накривљених стубова бледожуте боје; између њих су стајали, прави као стрела, други, млађи. Зелена маховина, сва засута сухим иглицама, покривала је земљу; боровница је расла у густим бокорима; оштри мирис њених јагода, сличан мирису вуге, гушио је дах. Сунце се није могло пробијати кроз високе гомиле борових грана; али у шуми је било ипак загушљиво и не тако мрачно; као крупне капље зноја, појављивала се и тихо клизила на ниже, низ грубу кору дрвећа, тешка прозрачна смола. Устајали ваздух, без хлада и без светлости, палио је лице. Све је ћутало; чак се ни наши кораци нису чули; ишли смо по маховини, као по тепиху; нарочито се Јегор кретао меко, као сенка; под његовим ногама чак ни суварци нису пуцкали. Он је ишао не журећи се и понекад звиждећи у пиштаљку; јаребица се брзо одазвала и пред мојим очима прнула у густу јелу; и узалуд ми ју је показивао Јегор: ма колико да сам напрезао вид, ипак је никако нисам могао видети; морао је Јегор у њу пуцати. Нађосмо исто тако и два насада тетреба; обазриве птице су се дизале високо, с тешком и оштром лупом; ипак смо успели да убијемо три младице.

Крај једног *мајдана*,[1] Јегор се наједном заустави и позва ме.

— Хтео медвед воду да захвати, — рече он, показујући широку, свежу огреботину баш на средини рупе коју је затварала ситна маховина.

— То је траг његових шапа? — упитах.

— Његових; али вода је пресушила. На том бору је такође његов траг: пео се по мед. Канџама је пробио, као ножем.

И залазили смо све више баш у дубину шуме. Јегор је само покаткад погледао увис и ишао напред мирно и слободно. Опазих високи округли бедем, око кога се налазио полузасут ров.

— Шта је то, такође мајдан? — упитах.

— Не, — одговори Јегор, — ту је била разбојничка насеобина.

— Давно?

— Давно. Још за време наших дедова. Ту је и благо закопано. Али је и клетва тешка изречена.

Прошли смо још два километра; пила ми се вода.

— Поседите мало, — рече Јегор, — отићи ћу по воду, извор је ту близу.

Он оде; остадох сам.

Седох на отсечен пањ, наслоних се рукама о колена и, после дугог ћутања, лагано дигох главу и лагано погледах око себе. О, како је свуд унаоколо било тихо и опоро-тужно — не, чак ни тужно, већ немо, хладно и грозно у исто време! Срце се у мени стеже. У том тренутку, на томе месту, предосетих дах смрти, осетих, готово намирисах њену не-

[1] *Мајдан* је место где се вади катран. — Прим. прев.

прекидну близину. Бар да је један звук задрхтао, бар да се за тренутак појавило шушкање у непомичном ждрелу бора који ме крилио! И опет, готово са страхом, оборих главу; баш као да се загледах некуд, у шта човек не треба да завирује!.. Покрих очи рукама — и наједном, као да се покорих тајанственој заповести, поче ми излазити пред очи цео мој живот...

Ето, сину преда мном моје детињство, бурно и тихо, немирно и добро, с кратким радостима и брзим јадима; затим се појави младост, немирна, чудна, охола, са свима њеним грешкама и прегнућима, с неуредним радом и узбудљивом леношћу... Изиђоше пред очи и они, другови првих тежњи... затим, као муња у ноћи, сину неколико светлих успомена... затим почеше да расту и хрле сенке, и све мрачније да бива унаоколо, све празније и тише да лете једнолике године — и спусти се туга на душу, као камен.

Седео сам укочено и гледао, гледао запањено и напорно, као да сам видео цео живот свој пред собом, као да се свитак одмотавао пред мојим очима. О, шта урадих! нехотице су шапутала чемерним шапатом моја уста. О, животе, животе, куд си отишао тако без трага? како си се измигољио из чврсто стегнутих руку? Да ли си ме ти обмануо, или сам нисам умео да искористим твоје дарове? Зар је могућно да је ово ништавило, ова јадна прегршт ситног пепела — све оно што је остало од тебе? Душа је била тако жељна потпуне среће, одгурнула је с великим презиром све ништавно, све непотпуно, чекала је, ето, нагрнуће срећа као поток — али ниједна

кап не овлажи жедна уста! О, златне моје струне, ви, које сте тако осетљиво, тако слатко дрхтале некад — а ја ипак не чух вашу песму... ви сте и звучале само — кад сте се кидале. Или, можда је срећа, права срећа укупног живота, тако близу била и прошла, осмехујући се сјајно — али ја нисам умео ни да опазим њено божанско лице? Или ме је она заиста посећивала и седела више моје главе, али ја сам је заборавио, као сан? Као сан, понављао сам болно. Нејасне слике витлале су по души, изазивајући у њој ни некакву жалост, ни некакву недоумицу... А ви, размишљах, драга, позната, ишчезла лица, ви, која сте ме у овој тешкој осами окружила, зашто сте ви тако дубоко и тужно нема? Из каквих сте провалија изишла? Како да разумем ваше загонетне погледе? Растајете ли се са мном, поздрављате ли мене? О, зар нема наде, нема повратка? Зашто сте линуле из очију, ретке, позне сузе? О, душо, нашто, не треба више жалити, труди се да заборављаш, ако желиш мир, навикавај се на спокојство после последњег растанка, на горке речи: „„„збогом" и „заувек". Не осврћи се за собом, не сећај се, не хрли тамо где је сјајно, где се смеје младост, где се нада кити пролећњим цвећем, где голубица радост шири плава крила, где љубав, као роса у свануће, блиста као сузе усхићења; не гледај тамо где су срећа, и вера, и снага — тамо није наше место!

— Донео сам воду, — зачу се иза мене звонки Јегоров глас, — у здравље да пијете.

Нехотице уздрхтах: изненадила ме ова жива реч, и радосно узбудила цело моје биће. Као да сам падао у непознату, мрачну провалију, где је било мир-

но свуд унаоколо и где се чуо само тихи и непрекидни јаук неке вечне туге... уздисао сам, али нисам могао противити се, и наједанпут пријатељски глас долете до мене и нечија снажна рука једним покретом изнесе ме на светлост. Окретох се и с неописаном радошћу опазих поштено и мирно лице мога пратиоца. Стајао је преда мном тихо и величанствено, са својим обичним осмејком, пружајући ми влажну боцу, препуну дивног напитка... Устадох.

— Хајдемо, води ме, — рекох у заносу.

Кренули смо и лутали дуго, до увече. Чим је „опала" врућина, у шуми тако брзо захлади и смрачи се да више нисам желео остати у њој. Изиђосмо, али Кондрата нисмо нашли. Викали смо, дозивали га, али он се није јављао. Наједанпут, у мртвој тишини кроз ваздух, чујемо како се лепо разлеже његово: "стој, стој", у јарку близу нас. Он није чуо нашу вику од ветра, који је изненада задувао и изненада сасвим стао. Само на усамљеном дрвећу видели се трагови његовог налета: много лишће је покренуо на другу страну, и остало је тако, да се шарени на непомичном лисном клатну.

Попесмо се на кола и кренусмо кући. Седео сам, клатио се и тихо удисао влажни, мало оштар ваздух, и сви моји малочашњи снови и туге утонуше у дремање и умор, и жељу да се што пре вратим под кров топле куће, да се напијем чаја са густим обрстом, да се завучем у меко и свело сено и да заспим, заспим, заспим...

ДРУГИ ДАН

Сутрадан ујутру опет пођосмо нас тројица на „Гар". Пре десет година, изгорело је неколико хиљада хектара шуме у Пољесју и до данас није порасла; понегде избијају младе јеле и борови, иначе ништа друго до маховина и стврднути пепео. На том „Гару", удаљеном од Светога двадесет километара, расту разне јагоде у великој количини и живе тетреби, велики љубитељи шумских јагода и брусница.

Возили смо се ћутке, кад наједанпут Кондрат диже главу.

— О, — викну он, — па то није нико други до Јефрем. Помаже Бог, Александрићу, — додаде он, јачим гласом и подигавши капу.

Осредњег раста сељак у црном, кратком кожуху, потпасан ужетом, изиђе из шуме и приђе колима.

— А ослободише те? — рече Кондрат.

— Није него! — одговори сељак и забелеше му се зуби. — Овакве, као ја, ни у затвор неће.

— А како је Петар Филипић?

— Филипов зар? Па зна се, добро.

— Пази ти! А ја сам, Александрићу, мислио: е, пријатељу, мишљах, дошао си сад мечки на рупу!

— Од Петра Филипова зар? Гле, молим те! Знамо ми такве. Прави се да је курјак, а овамо ни пас није. Пошао си у лов, зар не, господару? — рече наједном сељак, бацивши брзо свој жмиррави поглед на мене, и одмах га опет обори.

— У лов.

— А куда, управо?

— На Гар, — рече Кондрат.

— Ко иде на Гар, да не набаса на жар.

— А што?

— Видех много шљука, — настави сељак, као потсмевајући се и не одговарајући Кондрату,— али ви се до тамо не можете пробити: у правој линији биће двадесет километара. Па и Јегор, шта ту! који је у бору, као у свом двору, па ни он није у стању да се пробије. Помаже Бог, Јегоре, Божји створе, што те више гледам ни парице не дам, — гракну он наједанпут.

— Бог ти помог'о, Јефреме, — одговори Јегор лагано.

Радознало погледах у овог Јефрема. Тако чудно лице давно не видех. Имао је нос дугачак и оштар, велика уста и ретку браду... Његове плаве очи баш су играле, као на тигању. Стајао је слободно, мало подбочен рукама и није скидао капу.

— Кући на одмориште, зар не? — упита га Кондрат.

— Ех, баш, на одмориште! Сад, пријане, није такво време: све је букнуло. Може се, пријане, на коју хоћеш страну, јакако. Макар до зиме на зиданој пећи лежао, ни пас да лане. У вароши, говорио ми је онај деловођа: остави нас, бре, Лександрићу, иди бестрага из нашег среза, даћемо ти и пашпорт прве врсте... али мени жао вас, Световских: никад више оваквог лопова нећете имати.

Кондрат се засмеја.

— Шаљивчина си ти, чико, баш си шаљивчина, — рече он и повуче дизгине. Коњи кренуше.

— Стој, — рече Јефрем. Коњи стадоше. Кондрату се не допаде ова дрскост.

— Немој да се лудираш, Александрићу, — примети

он полугласно. — Зар не видиш да господара возимо. Још ће се наљутити.

— Ех, ти, гусану морски! Зашто да се љути? Господар је човек добар. Ево, гле, он ће ми и бакшиш дати. Хеј, господару, дај пропалици на чокањ ракије. Ал' ћу га искапити! — рече, подиже раме до ува и шкрипну зубима.

И нехотице се осмехну, дадох му десет копјејки и наредих Кондрату да крене.

— Баш вам много хвала, ваше благородство, — добаци за нама Јефрем војнички. — А ти, Кондрате, у будуће знај од кога да се учиш; ко пита — не скита, ко рескира — профитира. Чим се вратиш, сврати к мени. Чујеш, код мене ће трајати весеље три дана, гуцнућемо једно два буренцета; жена ми је права хајдучица, а имам и чисто двориште. Ех, тицоселицо, терај док си млад!

Пошто је звизнуо оштро, Јефрем се изгуби у жбуњу.

— Ко је ово? — упитах Кондрата, који, седећи на боку, стално климаше главом, као да се сâм са собом разговара.

— Је л' он? — одговори Кондрат и замисли се. — Је л' он? — понови.

— Па да. Је л' од ваших?

— Наш је, Световски. То је такав човек... Таквог ни на сто километара не можеш наћи. Такав лопов и преварант — да те Бог сачува! Чим види туђе, одмах му око заигра. Од њега се ни у земљу не можеш сакрити, а што се тиче пара, рецимо, тај ће дићи и испод квочке јаје, а да и не приметиш!

— Да смела човека!

— Смела? Па он се никог не боји. А и погледајте га: по финиазомији лупеж, по носу се види (Кондрат је често с господом путовао, био је и у губерниској вароши, и зато је волео, кад му дође згодно, да се покаже). Њему се — ништа не може. Колико пута су га у варош терали, на робију слали — ништа од тога, сем штете. Почну да га везују — а он вели: „Зашто, бре, ту ногу не стегнете? Стегните и њу, али јаче, ја ћу сад да поспавам мало; а кући ћу стићи пре ваших стражара". Погледаш, доиста, опет се вратио, опет је ту, ej ти, да те Бог сачува! Па и ми сви, овдашњи, познајемо шуму, навикли из малена, али ко да се сравни с њим. Прошле године, ноћу, пречицом из Алтухина у Свето дође, а туда нико није прошао откад је света и века, има око четрдесет километара. Па и мед да краде, и ту је велики мајстор; и пчеле га неће. Све је трмке упропастио.

— Ја мислим да им он и у дупљама не да мира.

— Ех, не, нашто га неправично кривити? Тако нешто никад није урадио. Дупље су код нас светиња. Трмка је ограђена; чувају је; ако украдеш — твоја срећа; а пчела у дупљама — то је светиња, незаштићена; њу само медвед дира.

— Па он и јесте медвед, — примети Јегор.

— Је ли жењен?

— Како да није. И сина има. Па и он ће му бити лопов. На оца се изметнуо. Па га још и сад учи. Ономад је Јефрем довукао ћуп са старим петпарцима, мора да га је негде украо; отишао и закопао га на пропланку у шуми, вратио се сам кући, па послао сина на пропланак. Док ми, вели, ћуп не нађеш, нећу ти дати ни да једеш, нити ћу те пустити у авлију.

Син је читав дан остао у шуми и ноћио у шуми, па ипак нашао ћуп. Јесте, чудан је човек тај Јефрем. Док је код куће — пријатан је, свакога нуди: пи, једи, колико ти драго, игра се ту код њега, па онда разне шале; а што се тиче збора — код нас у селу се они држе — нико боље од њега не уме да пресуди; приђе, слуша, отсече реч-две, као на пању, и оде; а и свака реч му вреди. А чим отиде у шуму, пиши кући: пропало! Очекуј несрећу. А и право да кажем: наше не дира, ако му не дође чврсто. Кад сретне неког из Светога, викне издалека: „пролази, пријане, иди, ушао је у мене шумски ђаво: убићу!" — Да Бог сачува!

— Па што га трпите? Зар цело село не може да савлада једног човека?

— Богме, биће да је тако.

— Да није вештац?

— Ко га зна! Ето, ономад се суседном црквењаку увукао у пчеланик ноћу, а баш сам црквењак чувао. Ухватио га у помрчини и измлатио. Кад је свршио, Јефрем му рече: а знаш кога си био? Црквењак, чим му познаде глас, просто се престрави. Е, пријане, рече Јефрем, платићеш ти то мени. Црквењак клече пред њега: узми, молим те, штогод хоћеш. Не, вели, узећу од тебе у своје време, и то оно што ја будем хтео. И шта мислите? Од тада, црквењак ти, просто попарен, као сенка иде! Душа ми, вели, одонда непрестано зебе; одвећ крупну реч ми је, болан, казао тај разбојник. Ето шта му се десило, томе црквењаку...

— Па тај црквењак мора да је глуп, — приметих.

— Глуп? А шта ћете рећи на ово? Једном дође на-

редба да се овај исти Јефрем пронађе. Имали смо полицисков писара врло строгог. И тако, пође десетак људи у шуму, да хватају Јефрема. Кад тамо, а он им иде у сусрет... Један од њих повика: ено га, држите га, вежите! А Јефрем уђе у шуму, отсече мотку, око два прста дебелу, па испаде опет на пут, онако исто дрзак, страшан, па кад им подвикну, као ђенерал кад стражу смењује: „на колена!" — тако да сви попадаше. „А ко то, вели, ту виче: држите га, вежите? Је л' ти, Серјожа?" Овај ти скочи, па зажди... А Јефрем за њим, па распали мотком по леђима... Пеглао га је километар. И после се стално вајкао: „Ех, вели, криво ми: нисам му дао ни да запости". Ово се дешавало баш пред Божићњи пост. А полицисков писара ускоро преместише — и све се на томе сврши.

— Зашто су му се сви покорили?

— Зашто! па у томе и јесте...

— Он вас све заплашио, па и ради сад с вама шта му је воља.

— Заплашио... А кога да не заплаши. Он ти је и мајстор да измисли, Господе Боже! — Једанпут у шуми набасах на њега, лила је киша као из кабла, а ја окретох у страну... А он ти миману руком и позва. „Оди, вели, Кондрате, не плаши се. Научи од мене како се у шуми живи и како се на киши остаје сув". Приђох, а он седи под јелом, заложио ватру од влажних гранчица: дим ушао у јелу, па ни киши не да да лије. Тада сам му се просто дивио. Једном опет, ево шта је измислио (и Кондрат се засмеја), ала их је насамарио. Врли у нас овас на гумну, па нису свршили; последњу камару нису стигли да смлате; и та-

ко оставише преконоћ двојицу да чувају, а момци нису били од храбрих. Елем, седе они и џуџоре, а Јефрем ти узме, набије сламом рукаве од кошуље, завеже крајеве, па натакне кошуљу себи на главу. И тако ти се прикраде до покривеног гумна, па из ћошка почне да извирује, и да показује помало своје рогове. Један од младића рече оном другом: видиш ли? — Видим, вели овај, па наједанпут побеже. . . само су плотови почели да пуцају. А Јефрем ти намлати џак овса и пренесе га кући. Сам је после све причао. Е, што је исмејавао он, што је момке исмејавао. . . Мани!

Кондрат се опет засмеја. И Јегор се осмехну. „Дакле, само су плотови почели да пуцају?" — рече он.

— Одједном су се изгубили, — додаде Кондрат. — Бежали су као без главе!

Опет се сви утишасмо. Наједном Кондрат се трже и исправи.

— Ах, Боже, — узвикну он, — није могуће да је пожар!

— Где, где? — упитасмо.

— Ено, онамо, испред нас, баш куд идемо. . . Ништа друго до пожар! Јефрем, Јефрем — баш прорече! Море да није он то и урадио, проклета му душа . . .

Погледах тамо куд је показивао Кондрат. Заиста, два до три километра испред нас, иза зелене линије ниске јелове шуме, дебео стуб сивог дима лагано се дизао са земље, извијао и ширио као шубара; лево и десно од њега, видели се други, мањи и бељи.

Сељак, сав црвен, знојав, само у кошуљи, са разбарушеном косом на преплашеном лицу, натрча право на

нас и једва заустави на брзу руку завиличеног коња.

— Пријатељи, — рече он задиханим гласом, — да ли сте видели лугаре?

— Не, нисмо. Шта је то, шума гори?

— Шума. Треба свет скупити, јер ако окрене ка Тросном. . .

Сељак замаха лактовима, поче петама да мамуза коња у слабину. . . Он јурну.

Кондрат исто тако потера коње. Ишли смо у правцу дима, који се ширио све више и више; погдегде се црнео и високо дизао. Уколико смо се више примицали, утолико се слабије ширио пред очима; ускоро сав ваздух потамне, изгоретина необично замириса, и наједанпут, између стабала, трепережи чудно и страшно на сунцу, синуше први, бледо-црвени праменови ватре.

— Е, хвала Богу, — рече Кондрат, — чини ми се, пожар је надземни.

— Какав?

— Надземни; онај што се по земљи шири. Тешко је с подземним имати посла. Шта можеш ту, кад земља гори читав метар? Једини спас: копај ровове — али, зар је то лако? А с надземним је лакше. Само траву збрише, и суво лишће попали! Шуми је од тога још боље. Ох, па ипак, гле, Боже мој, ала је букнуло!

Дођосмо готово баш до саме линије пожара. Сиђох и пођох му у сусрет. То није било ни опасно, ни тешко. Огањ се ширио по реткој боровој шуми уз ветар; кретао се кривом линијом, или још тачније, као густа ивичаста леса посувраћених праменова. Ветар је разносио дим. Кондрат је истину казао: то је,

стварно, био надземни пожар, који је само траву брисао и, не ширећи се, ишао даље, остављајући за собом црн траг, који се није ни пушио, ни стварао пепео. Додуше, понекад, тамо где је ватра наилазила на рупе, пуне маховине и сувог грања, наједанпут, и с неком нарочитом, прилично оштром хуком, дизали се дуги, узнемирени праменови, али су брзо опадали и ишли даље као и пре, мало пуцкајући и шуштећи. И нисам једанпут приметио како је, свуд унаоколо ватром опкољен, цео храстов жбун са сувим, обешеним лишћем, стајао недирнут, и мало тек одоздо нагорео. Право да кажем, нисам могао да разумем зашто суво лишће није горело. Кондрат ми је објашњавао да то бива зато што је пожар надземни, „дакле, нимало љут”. Али ватра је ватра, рекох. Надземни пожар је то, понови Кондрат. Па ипак, иако је надземни, пожар је ипак имао свог дејства: зечеви су некако у нереду трчали тамо-амо и без икакве потребе враћали се до саме ватре; птице су улетале у дим и кружиле, коњи су се окретали и рзали, и шума је некако хуктала — па и човек се осећао незгодно од изненадне јаре која му је ударала у лице. . .

— Нашто посматрати! — рече наједанпут Јегор иза мојих леђа. — Хајдемо.

— Али где да прођемо? — упита Кондрат.

— Држи лево, по засушеном блату — проћи ћемо.

Окренусмо лево и прођосмо, ма да је понекад било тешко и коњима и колима.

Цео дан смо лутали по Гару. Предвече (на западу се небо још не беше заруменело, али тешка и трајна хладовина од шуме већ беше завладала, и у трави се

осећала хладноћа која претходи роси) ја легох на пут крај кола, у која је Кондрат, не журећи, презао сите коње и сећао се својих јучерањих тужних снова. Унаоколо је све било исто онако тихо као и јуче, али није било бора који је давио и стезао душу; на увенулу маховину, на љубичаст коров, на меку прашину пута, на танана стабла и чисте листиће младих бреза, падао је ведар и тихи сјај већ нимало врелог, нити високог сунца. Све се одмарало, задубљено у хладовину која умирује; нико још није заспао, већ се све спремало на спасоносни занос вечера и ноћи. Све као да је и човеку говорило: „одмори се, пријатељу наш; диши слободно и не тужи ни ти пред блиским сном".

Подигох главу и опазих на самом крају танане гране једну од оних крупних мува са седефастом главом, дугим телом и четири прозирна крила, коју кокетљиви Французи називају „госпођица", а наш је нимало препреден свет зове „коњиц". Дуго, више од сата, нисам скидао очију с ње. Скроз прожета сунцем, она се ни мицала није, само је каткад окретала главу с једне на другу страну и лепршала приподигнутим криоцима. . . и ништа више. Посматрајући је, наједном ми се учини да сам разумео живот природе, њен несумњив и јасан смисао, ма да за многе још тајанствен. Тихо и поступно одушевљење, неужурбаност и уздржљивост осећања и снаге, равнотежа здравља у сваком појединачном бићу — ето, то је баш њена основа, њен непромењиви закон, оно на чему она стоји и држи се. Све што излази изван овог ступња, било то горе или доле, свеједно — она избацује напоље, као непотребно. Многи инсекти у-

миру чим наруше равнотежу радости љубави; болесна звер увлачи се у шумарак и тамо се сама гаси: она као да осећа да више нема права ни да види заједничко сунце које сви гледају, нити да дише слободан ваздух; она нема права да живи; — а човек који је, својом или туђом кривицом, рђаво живео на свету, мора бар да се навикне на ћутање.

— Еј, шта је с тобом, Јегоре! — викну наједном Кондрат, који се већ попео на бок кола и окретао и премештао дизгине: — Хајде, пењи се. Шта си се замислио? Зар још о крави?

— О крави? О каквој крави? — понових и погледах у Јегора. Миран и достојанствен, као увек, стварно је изгледало као да је замишљен и као да гледа некуд у даљину, у поља, која су већ тамнела.

— А зар не знате? — додаде Кондрат, — ноћас му је последња крава липсала. Не иде му од руке — шта да му радиш?

Јегор седе ћутке на бок, и ми кренусмо. „Овај не уме да се жали", помислих ја.

1857 г.

Заветрина

У прилично великој, недавно окреченој соби спахиске куће, у селу Сасову, среза —ог, Т . . . . . губерније, седео је за старим искривљеним столом, на дрвеној уској столици, млад господин у капуту и разгледао рачуне. Две миликерц свеће у путничким сребрним свећњацима гореле су испред њега; у једном углу на клупи, стајао је отворен путнички кофер, у другом — намештао је слуга гвозден кревет. Иза ниске преграде зујао је и шуштао самовар; пас се ваљао на тек донесеном сену. На вратима је стајао сељак у новом зубуну, потпасан црвеним појасом, велике браде и паметна лица, по свој прилици — кмет; пажљиво је гледао у младог господина за столом. Крај једног зида стајао је врло стари мали клавир, поред исто тако старог ормана са рупама уместо брава; између прозора налазило се тамно огледало; на прегради висила је стара, готово сва огуљена слика напудерисане жене, у роброну[1] и са црном траком на танком врату. Судећи по искривљеној таваници, која је падала у очи, и по упалом, излизаном поду, кућа у коју смо увели читаоца постојала је још одавно; у њој нико није стално живео

[1] Старинска хаљина са многобројним наборима. — Прим. прев.

и служила је спахијама за отседање. Млади господин, за столом, био је управо сопственик села Сасова. Он тек што је допутовао јуче са свога главног имања, удаљеног одавде око сто километара, и спремао се да сутра отпутује, пошто је обишао имање, саслушао захтеве сељака и прегледао сва акта.

— Е, ако је за вајду, доста је, — рече он, подигавши главу, — уморих се. Ти сад можеш ићи, — додаде, обраћајући се кмету, — а сутра дођи раније, и још ујутру обавести сељаке да се скупе, разумеш?

— Разумем.

— И деловођи реци да ми поднесе извештај за последњи месец. Па ипак, добро си урадио, — настави господин, осврнувши се, — што си зидове окречио. Као да је све синуло.

Кмет се исто тако осврте на зидове.

— Е, сад иди.

Кмет се поклони и изиђе.

Господин се протеже.

— Еј! — викну он. — Донесите ми чаја... Време је да се спава.

Слуга оде иза преграде и брзо се врати са шољом чаја, низом варошких ђеврека и судом за обрст на плеханом служавнику. Господин се прихвати, али не успе да сркне ни два гутљаја, кад се у побочној соби зачу лупа људи који су ушли и нечији пискав глас упита:

— Да ли је Владимир Сергејић Астахов код куће? Можемо ли га видети?

Владимир Сергејић (тако се управо звао млади господин у капуту), у недоумици погледа у свога момка и брзим шапатом рече:

— Иди види, ко је то?

— Пријави Владимиру Сергејићу, — зачу се исти пискав глас, — да његов сусед Ипатов жели да га види, ако га то не узнемирава; и да је са мном дошао и други сусед, Бодрјаков, Иван Илић, који такође жели да му изрази своје поштовање.

И нехотице се оте на лицу Владимира Сергејића израз негодовања. Међутим, кад слуга уђе у собу, он му рече:

— Нека изволе.

И он устаде у очекивању гостију.

Врата се отворише и они се појавише. Један од њих, држећ, сед старчић, округле главе и светлих очију, ишао је напред; други, висок, мршав човек од тридесет пет година, дуга мрка лица и разбарушене косе, корачао је, клатећи се иза њега. Старчић је имао чист црн капут, с крупним седефастим дугмадима; ружичаста машна, до пола покривена посувраћеном крагном беле кошуље, слободно му је увијала врат; на ногама су му сијале ципеле, пријатно се шаренели квадрати његових шкотских панталона, и уопште сав је чинио пријатан утисак.

Његов друг, напротив, изазивао је код гледаоца неповољније осећање: имао је црни стари фрак, сав закопчан; његове панталоне, од дебеле зимске тканине, личиле су по боји на његов фрак; ни око врата, ни око руку није се видело рубље.

Старчић први приђе Владимиру Сергејићу и, поклонивши се учтиво, отпоче оним истим танким гласом:

— Част ми је претставити се — ваш први сусед и чак рођак, Ипатов, Михаило Николајић. Давно сам

желео да имам задовољство да се с вама упознам. Надам се да вас нисам узнемирио.

Владимир Сергејић одговори да му је необично пријатно, да је сам желео... да ту нема никаквог узнемиравања, и понуди их да седну... чај да попију.

— А овај племић, — настави старчић, пошто саслуша с пријатним осмехом испрекидане речи Владимира Сергејића и показујући руком господина у фраку, — исто тако је ваш сусед... и мој добар познаник, Иван Илић, необично жели да се упозна с вама.

Господин у фраку, по чијем лицу нико не би могао закључити да је он уопште могао желети нешто у своме животу — толико је израз тог лица био расејан и истовремено сањив — господин у фраку се поклони неспретно и млитаво. Владимир Сергејић му одговори поклоном и поново замоли госте да седну.

Они седоше.

— Необично ми је мило, — рече старчић, пријатно ширећи руке, док је његов друг, отворивши мало уста почео мерити таваницу, — необично ми је мило што, најзад, имам част да вас лично видим. Ма да ви живите и станујете у доста удаљеном срезу од нас, ипак вас и ми сматрамо за свога, правог, такорећи, поседника.

— Баш ми је пријатно, — одговори Владимир Сергејић.

— Да ли вам је пријатно или не, али тако је. Ви, Владимире Сергејићу, опростите, ми смо овде, у —ом срезу, прост свет и понашамо се просто: гово-

римо што мислимо, без увијања. Код нас чак, треба да знате, и о имендану се људи не посећују друкче него у обичном црном капуту. Заиста! Такав је код нас обичај. У суседном срезу нас зато и зову капутлијама и чак нам пребацују тобож рђав тон, али ми на то и не обраћамо пажњу! Забога — у селу живети — па се још правити важан?

— Наравно, шта може бити боље... у селу... од те природности у односима, — примети Владимир Сергејић.

— А међутим, — рече старчић, — и код нас у срезу живе људи, такорећи, врло паметни, европски образовани људи, ма да и не носе фракове. Ето, на пример, наш историчар, Јевсјуков, Степан Степанић: он се бави руском историјом од најстаријих времена и у Петрограду је познат, велики научник! У нашем граду је старо шведско ђуле, знате... оно је постављено насред трга... та то је он открио. Дакако! Центелер, Антон Карлић... тај је изучио природне науке: уосталом, веле, да та наука иде од руке свима Немцима. Кад су код нас пре десет година залуталу хијену убили, баш је Антон Карлић утврдио да је она стварно била хијена, зато што је имала нарочиту врсту репа. А имамо још и спахију Кабурдина: тај првенствено пише лакше чланке; има врло оштро перо, његови чланци се налазе у Галатеји. Бодрјаков... никако Иван Илић, не, Ивана Илића то не интересује, већ други Бодрјаков, Сергије... како се оно зваше по оцу, Иване Илићу... како се зваше?

— Сергејић, — додаде Иван Илић.

— Јесте, Сергије Сергејић — тај се поезијом бави.

Па, наравно, он није Пушкин, али понекад тако отфикари да то ни у престоници нема. Ви знате његов епиграм Агеју Фомићу?

— Ко је то Агеј Фомић?

— Ах, опростите; стално заборављам да ви ипак нисте овдашњи. То је наш срески поглавар. Епиграм је испао врло смешан. Иване Илићу, ти си га, чини ми се, запамтио?

— Агеј Фомић, — хладно рече Бодрјаков.

. . . Узалуд није,
Kó члан почасни, племству даво тон . . .

— Треба да знате, — прекиде Ипатов, — да су га изабрали за почасног члана племства скоро једногласно, јер је он најугледнији човек.

— Агеј Фомић, — понови Бодрјаков —

. . . Узалуд није,
Kô члан почасни, племству даво тон;
Он поглавито једе и пије...
Па зар није поглавар он?

Старчић се насмеја.

— Ха, ха, ха! та зар то није добро? Од тада, не знам да л' ћете ми веровати, сваки од нас каже, на пример, Агеју Фомићу: добар дан — и одмах обавезно дода: „па зар није поглавар он?" А Агеј Фомић, мислите, да се љути? Ни најмање. Не — код нас то није ни уобичајено. Ето, питајте, макар Ивана Илића.

Иван Илић само очима одобри.

— Ко може да се љути на шалу! Ево, узмимо

Ивана Илића: њега код нас зову Хармонична Душа, зато што он врло брзо на све пристане. Па шта? зар се Иван Илић за то вређа? Никад!

Иван Илић, лагано жмиркајући, погледа прво у старчића, па онда у Владимира Сергејића.

Име „Хармонична Душа” заиста, необично је приличило Ивану Илићу. Он у себи није имао ни трага од онога што се зове воља или карактер. Сваки, ко је само хтео, могао га је одвести са собом куд хоћеш; требало је само рећи му: Иване Илићу, хајдемо — он је одмах узимао капу и ишао; а ако се деси ту неко други и каже му: Иване Илићу, останите — он је остављао капу и остајао. По природи је био миран и тих, целог века остао је момак, није се картао, али је волео да седи крај играча и да им редом пиљи у лице. Без друштва није могао живети и самоћу није трпео; падао је тада у очајање; уосталом, то му се дешавало врло ретко. Имао је још једну особину: кад устане рано ујутру из кревета, полугласно је певуцкао старинску романсу:

Барон је некад у селу
Живео с простим сеоским светом...

Због ове особине Ивана Илића, називали су га и брегуница; познато је да брегуница у кавезу пева свега једанпут дневно, рано ујутру. Такав је био Иван Илић Бодрјаков.

Разговор између Ипатова и Владимира Сергејића трајао је прилично дуго, али не више у ранијем, такорећи, интелектуалном тону. Старчић се распитивао код Владимира Сергејића о његовом имању, о

стању његових шумских и осталих летњиковаца, о побољшањима које је већ увео или се тек спремао да уведе у своју привреду; испричао му је неколико лично својих опаски, посаветовао му, између осталог, да за уништење бусења на ливадама треба просути свуд унаоколо овас, јер то тобож нагони свиње да их својим њушкама изриљају, итд. Најзад, ипак, пошто је приметио да се Владимиру Сергејићу склапају очи и да се у самом разговору покаткад јавља неко отезање и нејасност, старчић устаде и, клањајући се учтиво, рече да више нема намеру да му досађује својим присуством, али да се нада да ће имати част видети га у својој кући као драгог госта и то најдаље сутра, о ручку.

— А за моје село, — додаде он, — показаће вам пут не само мало дете, већ, с правом могу рећи, прва кокошка коју сретнете или сељанка, треба само упитати за Ипатовку. Коњи ће сами дојурити.

Владимир Сергејић му је одговарао са извесним замуцкивањем које је, уосталом, било његова особина, да ће на сваки начин гледати. . . да ако га ништа не спречи. . .

— Не, ми ћемо вас обавезно чекати, — прекиде га љубазно старчић, чврсто му стеже руку и хитро изиђе, узвикнувши на вратима полуокренут: — без снебивања!

Хармонична Душа Бодрјаков поклони се ћутећи и изгуби попут свога друга, пошто се претходно спотаче на прагу.

Испративши неочекиване госте, Владимир Сергејић се одмах свуче, леже у постељу и заспа.

Владимир Сергејић Астахов био је од оних људи

који, пошто обазриво окушају своју снагу на два-три разна поља рада, сами причају о себи да су најзад одлучили да погледају живот с реалне тачке гледишта и да треба посветити све слободно време увећању својих прихода. Он није био глуп, али је зато био прилична тврдица и врло разложит, волео је књигу, друштво, музику, али све умерено... и понашао се врло пристојно. Било му је свега двадесет седам година. Таквих младих људи, као он, има у последње време врло много.

Астахов је био средњег раста, лепо развијен, пријатних црта на лицу, али ситних: њихов израз се скоро никад није мењао, очи су му гледале увек једним и истим сувим и светлим погледом; тек каткад ублажавала га је лака сенка час као туге час као досаде: пристојни осмејак никад се није губио с његових усана. Коса му је била дивна, плава, свиленкаста, с дугим коврџама. Сматрало се да има око шест стотина душа на добром имању и он је мислио на брак, на брак из љубави, али да истовремено буде и од користи. Нарочито је желео да нађе жену с везама. Сматрао је да их сам није имао довољно. Једном речју, он је заслуживао назив џентлмена, који је недавно ушао у моду.

Кад је сутрадан устао, као обично, врло рано, наш џентлмен се одмах дао на посао, и то му треба признати, да се дао енергично, што се не може увек рећи за младе реалне људе код нас у Русији. Он стрпљиво саслуша нејасне молбе и жалбе сељака, задовољи их уколико је могао, расправи искрсле свађе и неспоразуме између сродника, једне убеди а друге изгрди, прегледа деловођин извештај, пронађе

две-три кметове махинације, једном речју — уреди тако послове да је и сам био задовољан, а и сељаци су, враћајући се са скупа кући, говорили о њему лепо. Без обзира на јучерање обећање Ипатову, Владимир Сергејић одлучи да руча код куће и чак нареди своме кувару, који га је пратио на путу, да му спреми његово најмилије јело, пилећу чорбу са пиринцом; али наједанпут, можда зато што је од јутрос био у души добро расположен, заустави се насред собе, удари руком по челу и, с извесном одлучношћу, гласно викну: „Баш ћу да одем до оног старог брбљивца!" Што је рекао, то је и учинио; кроз пола сата, он је већ седео у своме новом тарантасу, кога су вукла два пара добрих сеоских коња, и путовао у Ипатовку, до које није било више од дванаест километара врло доброг пута.

II

Мајур Михаила Николајевића Ипатова чине две засебне спахиске кућице, сазидане једна према другој с обе стране врло великог језера које отиче. Дугачка брана, поред које су расли сребрнасти јабланови, затварала је језеро; скоро на истој висини с њом видео се црвен кров осредње воденице-ваљавице. Грађене на исти начин, обојене истом љубичастом бојом, кућице као да су гледале једна у другу, преко широке водене површине, сјајним стаклом својих малих, чистих прозора. На средини и једне и друге куће истицала се округла тераса и стрмо се уздизала предња страна крова, подупрта са четири блиско поређана бела стуба. Око целог језера налазио се старински врт: у њему су се низали редови

липа, у непрекидним густим поворкама; престареле борове са бледо-жутим стаблима, мрачни храстови и дивни јасени високо су се дизали ту и тамо са својим усамљеним врховима; густ зелениш размноженог јоргована и белог багрема допирао је баш до самих крила обе кућице, и само им је лице остајало отворено, а одатле су се разилазиле низ падине вијугаве путање, црепом набивене. Шарене пловке, беле и сиве гуске пливале су свака у свом јату по сјајној води језера: на њему се плесан није могла ухватити, јер су на његовој горњој страни избијали из земље млазеви воде у подножју стрме и камените јаруге. Положај на коме се налазио мајур био је леп: примамљив, усамљен и диван.

У једној од ових малих кућа живео је сам Михаило Николајевић; у другој је живела његова мајка, изнемогла седамдесетогодишња старица. Кад је стигао до бране, Владимир Сергејић није знао у коју кућу да се упути. Осврте се — спахијско слушче пецало је рибу, стојећи босо на полутрулом корену дрвета. Владимир Сергејић га дозва.

— Па код кога сте дошли, код старе госпође или код младог господина, — рече дечко, не скидајући очију са пловца.

— Код какве госпође? — одговори Владимир Сергејић. — Ја сам дошао код Михаила Николајића.

— А, код младог господина! Е, онда идите десно.

И дечко трже удицу и извади из мирне воде сребрнастог караша. Владимир Сергејић упути се десно.

Михаило Николајић играо је „дама” са Хармо-

ничном Душом, кад га известише о доласку Владимира Сергејића. Он се необично обрадова, скочи са наслоњаче, истрча у претсобље и ту се трипут с њим пољуби.

— Затекли сте ме, Владимире Сергејићу, с мојим верним пријатељем, — отпоче брбљиви старчић, — с Иваном Илићем, који је, узгред речено, необично очаран вашом љубазношћу. (Иван Илић ћутећи погледа у угао). Он је био тако добар и остао је са мном да игра „дама", док су сви моји отишли у башту да шетају; али ја ћу одмах послати по њих...

— Зашто их узнемиравати, — отпоче Владимир Сергејић.

— Какво узнемиравање, молим вас. Еј,ວањка, отрчи брзо и позови госпођице... реци, добили смо госта. А како вам се допада наша околина, није ружна, зар не? Кабурдин јој је и песму спевао. „Ипатовка, уточиште мило", тако почиње — па и даље је исто тако лепо, само не памтим све. Башта је велика, али за несрећу: средстава се нема. А ове две куће, тако налик једна на другу, као што сте можда изволели приметити, подигла су два брата, мој отац Николај и стриц Сергије; они су и башту засадили; били су нераздвојни пријатељи... Дамон и... ето ти! Заборавих, како се други звао...

— Пифион, — додаде Иван Илић.

— Неће бити да је тако! Али, свеједно. (Код куће је старчић говорио кудикамо слободније неголи у гостима). Вама, Владимире Сергејићу, свакако, није непознато да сам ја удовац, да сам остао без жене; старија деца су ми у државном пансиону, а са мном су само две најмлађе, као и свастика, же-

нина сестра, коју ћете одмах видети. Та шта ја то радим, ничим вас нисам понудио? Иване Илићу, наредите, пријатељу, да донесу мезе... коју вотку ви највише волите?

— Ја до ручка ништа не пијем.

— Забога, како то! Уосталом, ваша воља. Како гост нареди, тако ће и бити. Ми смо вам овде прост свет. Овде код нас, ако смем тако да се изразим, није баш ни буџак, већ заветрина, права заветрина, усамљени кутак — дабоме! Али зашто ви не седнете.

Владимир Сергејић седе, не пуштајући шешир из руку.

— Дозволите да вам помогнем, — рече Ипатов, и пријатељски му истрже шешир, однесе у угао, затим се врати, с нежним осмехом погледа госта у очи и, не знајући шта би могао да му каже пријатно, запита га најгостољубивије, воли ли да игра „даме"?

— Ја све игре рђаво играм, — одговори Владимир Сергејић.

— И то је лепо од вас, — рече Ипатов, — али „даме", то није игра већ пре разонода, да се прекрати досадно време; зар није тако, Иване Илићу?

Иван Илић погледа у Ипатова равнодушно, и као да помисли у себи: „ђаво ће га знати — да ли је то игра или разонода", али, мало доцније, додаде:

— Јесте; „даме" су лепа ствар.

— Ето, кажу да је шах нешто сасвим друго, — настави Ипатов, — кажу, то је врло тешка игра. Али ја мислим... а, ето и моји долазе! — прекиде он самог себе, погледавши кроз полуотворена стаклена врата која воде у башту.

Владимир Сергејић устаде, окрете се и опази прво две девојчице од десетак година, у ружичастим цицаним хаљиницама и великим шеширима, које су хитро трчале уз степенице на тераси; ускоро се за њима појави двадесетогодишња девојка, висока, пуначка и лепа, у затвореној хаљини. Сви они уђоше у собу и девојчице важно направише никс пред гостом.

— Ево, да вам претставим — рече домаћин — моје кћери. Ова овде зове се Каћа, а ова Насћа, а ово је моја свастика, Марја Павловна, о којој сам имао част да вам говорим. Будите срдачни и пажљиви према њима.

Владимир Сергејић се поклони Марји Павловној, она на поздрав климну главом да се једва могло приметити.

Марја Павловна држала је у руци велики отворен нож; њена густа плава коса била је овлаш разбарушена, мали зелени лист се заплео у њој, коса се извукла испод чешља, црномањасто лице се заруменело и црвене усне се отвориле; хаљина као да је изгужвана. Она је дисала брзо; очи су јој се сијале; видело се да је радила у башти. Она одмах изиђе из собе; девојчице потрчаше за њом.

— Да тоалету мало доведе у ред, — рече старац, обраћајући се Владимиру Сергејићу, — без тога се не може.

Владимир Сергејић му се осмехну на то и замисли се мало. Марја Павловна га је изненадила. Давно није видео такву праву руску, степску лепоту. Она се брзо врати, седе на канабе и оста непомична. Косу је своју дотерала, али хаљину није пресвукла, па чак

није ни манжете ставила. Црте лица је имала, не би рекао охоле, већ сурове, скоро грубе; чело јој је било широко и ниско, нос кратак и усправан; развучен и лаган осмејак покаткад је кривио њене усне; презриво су се туштиле њене равне обрве. Своје крупне, црне очи, стално је држала готово оборено. „Ја знам, као да јој је говорило њено нељубазно младо лице: ја знам да ви сви гледате у мене; е, гледајте; досадили сте ми!” Кад је дизала очи, у њима је било нешто дивље, лепо и тупаво, налик на поглед кошуте. Била је лепо развијена. Класични песник упоредио би је са Церером или Јуноном.

— Шта сте радили у башти? — упита је Ипатов, желећи да је увуче у разговор.

— Секли смо суво грање и правили леје, — одговори она мало ниским гласом, али пријатним и звонким.

— Па шта, уморили сте се?

— Деца се уморила; ја нисам.

— Знам, — рече старац с осмехом, — ти си ми права Бобелина! А јесте ли били код баке?

— Били смо; она спава.

— Волите ли цвеће? — упита је Владимир Сергејић.

— Волим.

— Зашто не носиш шешир кад излазиш, — примети јој Ипатов, — погле како си поцрвенела и преплануда.

Она ћутећи пређе руком преко лица. Имала је осредње руке, али мало широке и прилично црвене. Није носила рукавице.

— И вртарство волите? — опет је упита Владимир Сергејић.

— Да.

Владимир Сергејић отпоче причати како у његовом сусетству има дивну башту богати спахија Н. — Главни вртар, Немац, саму плату добија око две хиљаде рубаља у сребру — рече он између осталог.

— А како се зове тај вртар? — упита наједанпут Иван Илић.

— Не памтим; чини ми се, Мајер или Милер. А што питате?

— Онако, — рече Иван Илић. — Хоћу да знам како се презива.

Владимир Сергејић настави свој разговор. Девојчице, кћери Михаила Николајића, уђоше, мирно седоше, и мирно почеше слушати. . .

Слуга се појави на вратима и извести да је дошао Јегор Капитонић.

— О, нек изволи, нек изволи! — узвикну Ипатов.

Уђе омален и дежмекаст старац, од оних људи којима надевају име човечуљак или мајстор плајваз, с подадулим и истовремено набораним лицем, као печена јабука. На њему је била сива долама са црним гајтанима и усправном крагном; његове широке плишане чакшире, кестењасте боје, завршавале су се високо изнад чланака.

— Добар дан, уважени Јегоре Капитонићу, — узвикну Ипатов, идући му у сусрет, — ви и ја се давно нисмо видели.

— Како, — одговори Јегор Капитонић врскавим и плачљивим гласом, клањајући се претходно свима

присутним, — па ви знате, Михаило Николајићу, да ли сам ја слободан човек или не?

— А зашто нисте слободни, Јегоре Капитонићу?

— Па дабогме, Михаило Николајићу: породица, послови... Па још и Матрјона Марковна.

И он одмахну руком.

— А зашто Матрјона Марковна?

И Ипатов узгред намигну на Владимира Сергејића, тобож желећи да га унапред заинтересује.

— Па наравно, — одговори Јегор Капитонић, седајући, — стално је незадовољна са мном, као да не знате? Ма шта да кажем, ипак није тако, није деликатно, није пристојно. А зашто није пристојно, Бог свети зна. И девојке, моје ћерке, па и оне копирају мајку. Нећу да кажем: Матрјона Марковна је дивна жена, али је, што се тиче понашања, врло строга.

— Па у чему је, Јегоре Капитонићу, ваше понашање ружно, за име Бога?

— Па и сам се чудим, очигледно је да јој не можеш удесити. Јуче, на пример, велим за столом: Матрјона Марковна (и Јегор Капитонић даде своме гласу врло умиљат тон): Матрјона Марковна, велим, шта је то, како то Алдошка коње не чува, ни да јаши не уме, велим; враног ждрепца је сасвим упропастио. У-ух, кад ти Матрјона Марковна плану, па кад поче да ме ружи: па ти, вели, не умеш пристојно ни да се изражаваш у женском друштву; девојке се одмах дигоше од стола, а сутрадан Бирјуљевским госпођицама, жениним рођакама, све је већ било познато. А у чему сам се рђаво изразио? сами реците. И ма шта да кажем, па понекад неопрезно, додуше — а

коме се то не дешава, нарочито код куће — Бирјуљевским госпођицама је сутрадан већ све познато. Просто не знам како ћу. Понекад седим тако, размишљам о своме понашању — ја — као што, можда, знате — тешко дишем — Матрјона Марковна опет почне да ме ружи: не брекћи, вели, ко то данас ради! Не грди, велим, Матрјона Марковна, забога, треба сажаљевати, а ти грдиш. Сад ја више код куће не размишљам. Седим и тако стално у земљу гледам. Богами. А ономад опет, легли да спавамо: Матрјона Марковна, велим, зашто си, болан, свога момка онако размазила, па он је, велим, право прасе, бар да недељом лице умије. Јел'те, молим вас, па, чини ми се, прилично сам нежно рекао, па и ту нисам погодио; опет ме поче Матрјона Марковна ружити: не умем, вели, у женском друштву да се понашам; а сутрадан Бирјуљевским госпођицама све је било познато. Па ко ту на посете да мисли, Михаило Николајићу?

— Баш ми је чудновато, то што сте изволели причати, — рече Ипатов, — то нисам очекивао од Матрјоне Марковне; чини ми се, она је...

— Дивна жена, — прихвати Јегор Капитонић, — такорећи, узорна супруга и мајка, само је строга што се тиче понашања. Вели, у свему је потребан ансамбл, и као да га ја немам. Ја француски, као што знате, не говорим, већ само разумем. Али какав је то ансамбл, који ја немам?

Ипатов, који ни сам баш није био јак у француском, само слеже раменима.

— А како остали, па ви и синове имате? — упита он Јегора Капитонића, мало доцније.

Јегор Капитонић га погледа са стране.

— Што се тиче синова, добро су, задовољан сам са њима. Девојке, оне су ми се измакле из руку, а са синовима сам задовољан. Љоља је добар чиновник, претпостављени га хвале; Љоља ми је окретан дечко. Али, Микец — тај није као он: испао је некакав филантроп.

— Зашто филантроп?

— Бог би га знао, ни с ким не разговара, туђи се. Матрјона Марковна га највише резили. Шта се, вели, на оца угледаш? Ти га поштуј, а у понашању угледај се на мајку. Кад одрасте, проћи ће то.

Владимир Сергејић замоли Ипатова да га упозна са Јегором Капитонићем. Отпочеше њих двоје разговор. Марја Павловна није учествовала; до ње седе Иван Илић, па и он јој рече само две речи; девојчице му приђоше и почеше нешто шапатом причати. . . Уђе економка, мршава старица, повезана црном марамом и рече да је ручак готов. Сви се упутише у трпезарију.

Ручак је трајао доста дуго. Ипатов је имао доброг кувара, и вина му нису била рђава, иако их није куповао у Москви већ у губерниској вароши. Ипатов је живео, како то кажу, за свој рачун. Није имао више од триста душа, али никоме није дуговао и уредио је имање.

За столом је највише причао сам домаћин; Јегор Капитонић му је одобравао, али у исто време ни себе није заборављао: јео је и пио, као што Бог заповеда. Марја Павловна је стално ћутала, тек покаткад одговарала је полуосмесима на брза питања девојчица између којих је седела; оне су је, заиста, необично воле-

ле; Владимир Сергејић покушавао је неколико пута да отпочне с њом разговор, па ипак ништа није испало. Хармонична Душа Бодрјаков чак је и јео лено и млитаво.

После ручка сви изиђоше на терасу да пију кафу. Време је било дивно; из баште је допирао слатки мирис липа, које су баш тада биле у пуном цвету; летњи ваздух, мало расхлађен дебелом ладовином дрвећа и свежином блиског језера, био је пун неке пријатне топлоте. Наједанпут, иза јабланова на брани, зачу се топот коња, и тренутак доцније, појави се јахачица на алату у дугом јахаћем костиму и округлом шеширу; јурила је галопом; сеиз је скакутао иза ње на осредњем белом коњчету.

— О! — узвикну Ипатов, — иде Надежда Алексејевна — какво пријатно изненађење.

— Сама? — упита Марја Павловна, која је до тог тренутка непомично стајала крај врата.

— Сама... зацело, Петра Алексејића је нешто спречило.

Марја Павловна погледа испод ока, румен се расу по њеном лицу, она се окрете.

Међутим, јахачица је ушла кроз вратнице у башту, дојурила до терасе и лако скочила на земљу, не чекајући ни свога момка, ни Ипатова, који се упутио да је дочека. Хитро сакупивши крајеве свога јахаћег костима, устрча уз степенице, и, ускочивши на терасу, весело узвикну:

— Ево и мене!

— Добро дошли! — рече Ипатов. — Ала је ово неочекивано и пријатно! Дозволите да пољубим вашу руку...

— Молим, — рече гошћа, — само рукавице ми сами скините. Ја не могу. — И, пруживши му руку, климну главом Марији Павловној. — Маша, замисли, брат данас неће доћи, — рече она с малим уздахом.

— Ја и сама видим да га нема, — полугласно одговори Марја Павловна.

— Рече ми да ти кажем да је заузет.. Добар дан, Јегоре Капитонићу; добар дан, Иване Илићу. Добар дан, децо... Васја, — додаде гошћа, обраћајући се своме сеизу, — пази да се Лепотан добро провода, разумеш? Маша, дај ми, молим те, чиоду да закачим шлеп... Михаило Николајићу, дођите овамо.

Ипатов јој приђе ближе.

— Ко је овај нови човек? — упита га она прилично гласно.

— То је сусед, Астахов, Владимир Сергејевић, знате, сопственик Сасова. Хоћете да вас упознам с њим?

— Добро... после. Ох, како је дивно време, — настави она. — Јегоре Капитонићу, реците, зар Матрјона Марковна гунђа чак и кад је време овако?

— Матрјона Марковна не гунђа ма какво било време, госпођице, већ је строга само што се тиче понашања...

— А шта раде Бирјуљевске госпођице? Јел'те да је њима сутрадан већ све познато...

И она се засмеја звучним и сребрним смехом...

— Ви се стално смејете, — одговори Јегор Капитонић. — Уосталом, кад ћете се и смејати ако не у тим годинама?

— Јегоре Капитонићу, драги, не љутите се! Ах, уморна сам, допустите да седнем...

Надежда Алексејевна се спусти у наслоњачу и врагоуласто намаче шешир баш на очи.

Ипатов доведе до ње Владимира Сергејића.

— Допустите, Надежда Алексејевна, да вам претставим нашег суседа, господина Астахова, о коме сте, свакако, много слушали.

Владимир Сергејић се поклони, а Надежда Алексејевна погледа у њега испод обода свога округлог шешира.

— Надежда Алексејевна Веретјева, наша сусеткиња, — настави Ипатов, обраћајући се Владимиру Сергејићу. — Овде живе она и њен брат, Петар Алексејић, гардиски поручник у оставци. Велика пријатељица моје свастике, и уопште је наклоњена нашој кући.

— Цела кондуит-листа, — рече с осмехом Надежда Алексејевна, погледајући, као и дотле, у Владимира Сергејића испод шешира.

А Владимир Сергејић је, међутим, мислио у себи: „а и ова је врло дивна". И заиста, Надежда Алексејевна била је веома симпатична девојка. Витка и стасита, изгледала је много млађа него што је стварно била. Напунила је већ двадесет седам година. Имала је лице округло, главу осредњу, бујну плаву косу, шиљат, скоро изазивачки прћаст носић и веселе, мало лукаве очи. Потсмех је и блистао у њима, и горео од безброј варница. Црте њена лица, одвећ живе и еластичне, добијале су понекад скоро интересантан израз; из њих је вирио хумор. Каткад, махом изненада, појављивала се на њеном лицу сенка забринутости — тада је оно бивало благо и добродушно, али забринутост је није много држала. Она је брзо примећивала код људи њихове смешне

особине и изврсно је умела да карикира. Од малена њу су сви мазили, и то се одмах могло приметити: створења, од детињства размажена, задржавају до краја живота нарочити израз. Брат ју је волео, ма да је тврдио да она уједа не као пчела већ као осица, зато што пчела уједа и одмах умре, а за осицу то није ништа. Ово поређење је љутило.

— Хоћете ли дуго овде остати? — упита она Владимира Сергејића, оборивши очи и вртећи бич у рукама.

— Не, мислим да ћу сутра отпутовати одавде.

— Куда?

— Кући.

— Кући? Зашто, ако смем питати?

— Како зашто? Забога, имам код куће неодложних послова.

Надежда Николајевна га погледа.

— Зар сте ви тако... вредан човек?

— Трудим се да будем вредан. — У наше позитивно доба сваки солидан човек т р е б а да је позитиван и вредан.

— То је сасвим на свом месту, — примети Ипатов. — Зар не, Иване Илићу?

Иван Илић само погледа у Ипатова, а Јегор Капитонић рече:

— Да, тако је.

— Штета, — рече Надежда Алексејевна, — а баш нам недостаје jeune premier. Ви сте добар глумац за комедију?

— Никад нисам окушао своју снагу на томе пољу.

— Убеђена сам да би добро играли. И држање вам је такво... званично, то је за данашње jeune premier

потребно. Ја и брат се спремамо да оснујемо овде позориште. Уосталом, нећемо играти само комедије, играћемо све — драму, балет, па чак и трагедије. Зар Маша није Клеопатра или Федра? Погледајте је!

Владимир Сергејић се окрете... Наслоњена главом на врата и скрштених руку, Марја Павловна је замишљено гледала у даљину... У том тренутку цела њена структура личила је на слике древних кипова. Она није чула последње речи Надежде Алексејевне; али, приметивши да су сви погледи наједанпут упрти у њу, она се одмах досети у чему је ствар, поцрвене и хтеде отићи у салон... Надежда Алексејевна хитро је ухвати за руку, с кокетном умиљатошћу мачета привуче је себи и пољуби ову готово мушку руку. Марја Павловна још више плану.

— Ти се стално измотаваш, Нађа, — рече она.

— Зар нисам о теби истину рекла? Спремна сам да се на све позовем... Којешта, којешта, нећу. Али ја ипак тврдим, — настави Надежда Алексејевна, обраћајући се Владимиру Сергејићу, — штета је што одлазите. Додуше, имамо једног jeune premier, сам се нуди, али је врло рђав.

— Ко је то? ако смем знати.

— Бодрјаков, песник. Куд може песник бити jeune premier! Прво, он се тако облачи да је то страшно; друго, пише епиграме, а пред сваком женом, па чак и преда мном се, замислите, снебива. Шапуће, једна му је рука увек изнад главе и шта ти још знам. Јел'те, молим вас, м-сје Астахов, да ли су сви песници такви?

— Ниједног од њих нисам лично познавао, па и

право да вам кажем, нисам никад ни тражио да се упознам с њима.

— Да, та ви сте позитиван човек. Мораћемо узети Бодрјакова, па то му је. Други jeune premier су још гори. Овај бар улоге учи на памет. Маша ће нам, сем трагичних улога, вршити и дужност примадоне... Зар ви, м-сје Астахов, нисте слушали како она пева?

— Не, — одговори, осмехнувши се, Владимир Сергејић, — нисам ни знао...

— Шта ти је данас, Нађа? — рече увређено Марја Павловна.

Надежда Алексејевна скочи.

— Тако ти Бога, Маша, отпевај нам нешто, молим те... Нећу те оставити док нам нешто не отпеваш, Маша, мила моја. Ја бих певала да забавим госта, али сама знаш да имам рђав глас. Али, ето, дивно ћу те пратити.

Марја Павловна поћута.

— Од тебе се човек не може курталисати, — рече она најзад. — Ти си навикла, као размажено дете, да ти задовоље све твоје каприсе. Хајде, певаћу!

— Браво, браво! — узвикну Надежда Алексејевна и запљеска рукама. — Господо, хајд'мо у салон. А што се тиче каприса, — додаде она, смејући се, — запамтићеш ти то. Зар пред непознатим људима откривати моје слабости? Јегоре Капитонићу, зар не брука т а к о и вас Матрјона Марковна пред непознатима?

— Матрјона Марковна је, — промрмља Јегор Капитонић, — врло солидна жена; само што се тиче понашања...

— Па, хајд'мо, хајд'мо — прекиде га Надежда Алексејевна и уђе у салон.

Сви се одмах упутише за њом. Она збаци шешир с главе и седе за клавир. Марја Павловна је стајала крај зида, доста далеко од Надежде Алексејевне.

— Маша, — рече она, мислећи мало, — отпевај нам „Момче жито сеје".

Марја Павловна отпоче. Глас јој је био чист и снажан, и певала је добро — просто и неизвештачено. Сви су је слушали с великом пажњом, и Владимир Сергејић није могао да сакрије своје изненађење. Кад Марја Павловна заврши, он јој priђе и отпоче је уверавати да никако није очекивао...

— Чекајте, то није све! — прекиде га Надежда Алексејевна. — Маша, де за твоју украјинску душу отпевај нам сад „Жагор-жагор у дубрави"...

— Зар сте ви Украјинка? — упита је Владимир Сергејић.

— Пореклом сам из Украјине, — одговори она и поче певати „Жагор-жагор"...

У почетку је хладно изговарала речи, али тужно-страсна, драга арија, разигра постепено све у њој, образи поцрвенеше, поглед заблиста, глас топло зазвони. Она заврши.

— Ох, како си лепо певала! — рече Надежда Алексејевна, нагињући се изнад дирки.—Баш ми је жао што брат није био овде!

Марја Павловна одмах обори очи и осмехну се својим обичним, горким осмехом.

— А могли би још нешто, — рече Ипатов.

— Да, ако бисте били добри, — додаде Владимир Сергејић.

— Извините ме, данас више нећу певати, — рече Марја Павловна и изиђе из собе.

Надежда Алексејевна погледа за њом, прво се замисли, па се осмехну, поче свирати једним прстом „Момче жито сеје”, затим наједанпут засвира дивну полку, и, не свршивши је, удари још један снажан акорд, спусти поклопац на клавиру и устаде.

— Штета што немам с ким да играм, — узвикну она, — баш би добро било!

Владимир Сергејић јој приђе.

— Како диван глас има Марја Павловна, — рече он, — и с каквим осећањем пева!

— А ви волите музику?

— Да. . . необично.

— Тако образован човек и воли музику!

— А зашто ви мислите да сам образован?

— Ах, да; опростите, ја стално заборављам, ви сте позитиван човек. Куд ли је то отишла Маша? Чекајте, отићи ћу по њу.

И Надежда Алексејевна излете из салона.

— Враг, као што видите, — рече Ипатов, прилазећи Владимиру Сергејићу, — али има племениту душу. Не можете ни замислити како има лепо образовање: говори све језике. Па и може им се, богати су људи.

— Да, — расејано рече Владимир Сергејић, — врло пријатна девојка. Али, допустите да вас упитам, је ли и ваша супруга била пореклом из Украјине?

— Дабоме да јесте. Моја покојна жена била је Украјинка, исто као и њена сестра, Марја Павловна. Моја жена, право да вам кажем, чак ни изговор није имала сасвим чист; иако је руски савршено знала,

она се, међутим, ипак није сасвим правилно изражавала; знате, тамо је уместо нашег *ы* њихово *и*, уместо нашег *же* њихово *ха;* али, Марја Павловна, она је још као дете отишла из свога завичаја. А украјинска крв ипак се осећа; зар не?

— Марја Павловна изванредно пева, — рече Владимир Сергејић.

— Заиста, лепо. А између осталог, зашто ли нам чај не доносе? И куд ли то госпођице одоше? Време је за чај.

Госпођице се не вратише брзо. А самовар су донели и поставили сто за чај. Ипатов посла по њих. Обе су заједно дошле. Марја Павловна седе за сто да сипа чај, а Надежда Алексејевна приђе вратима терасе и поче гледати у башту. После сунчаног летњег дана настаде ведро и тихо вече; запад је пламтео; до пола засуто његовим црвенилом, широко језеро било је као непомично огледало, и у њему се величанствено огледала сребрнаста магла његових дубоких недара и сва ваздушна бездан неба, као и изврнуто, рекао би потамнело дрвеће, и кућа. Све се унаоколо утишало. Нигде се ни шум није чуо.

— Погледајте како је дивно, — рече Надежда Алексејевна Владимиру Сергејићу који јој приђе,— ено тамо, доле, у језеру звезда сину, крај огња у кући; он црвен а она златна. А ево и бака иде, — додаде она гласно.

Иза јоргованова жбуна појавише се осредња колица. Гурала су их два човека. У њима је седела старица, сва увијена, сва погурена, с главом спуштеном до самих груди. Ројте њене беле капе сасвим су јој скоро скривале измршавело и згрчено лице. Колица

се зауставише испред терасе. Ипатов изиђе из салона, за њим истрчаше његове ћерчице. Оне, као мишићи, у току целе вечери нису ништа друго радиле до трчкарале из собе у собу.

— Желим вам добро вече, мајко, — рече Ипатов, прилазећи старици и повисивши глас. — Како се осећате?

— Дођох да вас видим, — врло тихо и напорно рече старица.—Гле, како је дивно вече. Цео дан сам спавала, а сад ме савија у ногама. Ох, те моје ноге! Не служе, већ боле.

— Допустите, мајко, да вам претставим нашег суседа, господина Астахова, Владимира Сергејића.

— Веома ми је мило, — одговори старица, измеривши га својим крупним и црним, али већ угашеним очима. — Будите љубазни према моме синчићу. Он је добар човек; васпитала сам га како сам умела; наравно, као жена. Још је непостојан, али даће Бог и уозбиљиће се, а и време је; време је и да му послове предам. То сте ви, Нађа, — додаде старица, погледавши у Надежду Алексејевну.

— Ја сам, бако.

— А Маша чај сипа?

— Да, бако, сипа чај.

— А ко је још тамо?

— Иван Илић, и Јегор Капитонић.

— Муж Матрјоне Марковне?

— Он, бако.

— Е, па добро. Тако, Маша, а кмета никако да видим; нареди му да ми дође сутра што раније, имаћу много штошта с њим да свршим. Видим да вам без мене ипак ништа не вреди. Е, доста, уморих се,

возите ме, ви... Збогом, драги мој, нисам запамтила ни ваше ни очево име, — додаде она, обраћајући се Владимиру Сергејићу, — опростите старици. А ви ме, унучићи, не испраћајте. Не треба. Ви би хтели само да јурите. Седите, седите, и боље учите, јесте чули. Маша вас мази. Е, хајде.

С напором дигнута старичина глава опет јој је пала на груди...

Колица кренуше и тихо се откотрљаше.

— Колико је година вашој мајци? — упита Владимир Сергејић.

— Узела је седамдесет трећу; а има, готово, двадесет шест година како су јој се ноге одузеле; то јој се десило одмах после смрти покојног оца. А била је лепотица.

Сви поћуташе.

Наједанпут Надежда Алексејевна се трже.

— Шта је то, пролете, чини ми се, слепи миш? Ох, да Бог сачува!

И она се брзо врати у салон.

— Време је да идем кући. Михаило Николајићу, наредите да оседлају мога коња.

— И мени је време, — рече Владимир Сергејић.

— Куд ћете ви? — рече Ипатов. — Ноћите овде. Надежди Алексејевној треба само два километра, а вама пуних дванаест. Па и ви, Надежда Алексејевна, куда журите? Причекајте месец, он ће скоро изићи. Биће још светлије за пут.

— Богме, — рече Надежда Алексејевна, — одавно нисам путовала по месечини.

— А ви ћете преноћити? — упита Ипатов Владимира Сергејића.

— Ја, просто, не знам... Уосталом, ако вам не сметам...

— Нимало, забога, одмах ћу наредити да вам спреме собу.

— А лепо је јашити по месечини, — рече Надежда Алексејевна, чим унеше свеће, донесоше чај и чим Ипатов са Јегором Капитонићем седе да игра преферанса удвоје, а Хармонична Душа се немо намести крај њих: — нарочито кроз шуму, кроз лесково жбуње. И страшно, и пријатно, и нека чудна игра светлости и сенке — све изгледа да се иза или испред вас неко прикрада...

Владимир Сергејић се понизно осмехну.

— А и још нешто, — настави она, — да ли вам се дешавало да топле, мрачне, тихе ноћи седите крај шуме; мени се увек тада чинило, као да се двоје, иза мене, близу, над самим увом, ватрено препиру једва чујним шапатом.

— То крв струји, — рече Ипатов.

— Ви врло песнички описујете, — рече Владимир Сергејић.

Надежда Алексејевна га погледа.

— Мислите?... Према томе, Маши се моји описи не би допали.

— Зашто? Зар Марја Павловна не воли поезију?

— Не; она мисли да је све то измишљено, да је све лаж; а то она не воли.

— Чудан прекор! — узвикну Владимир Сергејић. — Измишљено! па зар може друкчије? нашто онда писци?

— Е, па де сад: уосталом, та ни ви не волите поезију.

— Напротив, ја волим лепе песме, кад су стварно лепе и милозвучне и, како да кажем, кад изражавају идеје, мисли...

Марја Павловна устаде.

Надежда Алексејевна се брзо осврте к њој.

— Куда, Маша?

— Да децу намирим. Скоро ће девет.

— Па зар они без тебе не могу лећи?

Али Марја Павловна узе децу за руке и оде с њима.

— Она данас није расположена, — рече Надежда Алексејевна, — и знам зашто, — додаде она полугласно. — Али проћи ће то.

— Допустите да вас упитам, — поче Владимир Сергејић, — где намеравате провести зиму?

— Можда овде, можда у — Петрограду. Чини ми се да ће ми у Петрограду бити досадно.

— У Петрограду, забога! Зар је то могуће?

И Владимир Сергејић отпоче описивати све угодности, користи и лепоте које пружа престонички живот. Надежда Алексејевна га је пажљиво слушала, не скидајући очију с њега. Она као да је изучавала његове црте и каткад се смејала у себи.

— Видим да врло лепо причате, — рече она најзад. — Мораћу да проведем зиму у Петрограду.

— Нећете се кајати, — рече Владимир Сергејић.

— Ја се никад ни зашта не кајем: не вреди. Кад направиш глупост, одмах се постарај да је заборавиш — то је најбоље.

— Допустите да вас упитам, — рече он француски, пошто поћута мало, — да ли се давно познајете с Марјом Павловном?

— Допустите да вас упитам, — одговори с брзим

осмехом Надежда Алексејевна, — зашто сте ми то питање баш француски поставили?

— Онако... без икаквог нарочитог узрока...

Надежда Алексејевна се опет осмехну.

— Не, не познајем је тако давно. Зар не, она је дивна девојка?

— Врло оригинална, — рече Владимир Сергејић, кроз зубе.

— Не мислим да је то у вашим устима, у устима позитивних људи, похвала, зар не? Можда вам и ја изгледам оригинална? Али, — додаде она, дижући се с места и погледавши кроз отворен прозор: — мора да је месец изишао, то је његов отсјај изнад јабланова. Време је да се иде... Идем да наредим да оседлају Лепотана.

— Он је већ оседлан, — рече сеиз Надежде Алексејевне, пошто изиђе из баштенске помрчине на светлосни млаз који је падао на терасу.

— Е, па то је дивно! Маша, где си? дођи да се поздравиш са мном.

Марја Павловна изиђе из побочне собе. Мушкарци за коцкарским столом устадоше.

— Дакле, већ идете? — упита Ипатов.

— Идем, време је.

Она се већ приближила баштенским вратима.

— Ала је ноћ! — узвикну она. — Приђите, подметните јој лице; осећате ли, она као да дише?Па што мирише! Сви су се цветови пробудили. Они се пробудили — а ми се спремамо за спавање... Да, узгред, Маша, — додаде она, — та ја сам рекла Владимиру Сергејићу да ти не волиш поезију. А сад збогом... ево, и коња ми воде...

И она хитро стрча низ степенице на тераси, лако се попе на седло, рече „до сутра"! и, ударивши коња бичем по врату, појури к брани... сеиз је касао иза ње.

Сви погледаше за њом.

— До сутра! — зачу се још једном њен глас иза јабланова.

Топот копита дуго се чуо у тишини летње ноћи. Најзад, Ипатов предложи да уђу у кућу.

— Оно, доиста, лепо је напољу, — рече он, — али треба и нашу партију завршити.

Сви су га послушали. Владимир Сергејић отпоче се распитивати код Марје Павловне, зашто она не воли поезију.

— Мени се песме не допадају, — одговори она некако нехотице.

— Али ви сте, можда, мало песама читали?

— Ја их сама нисам читала, већ су ми читали.

— И није могуће да вам се ниједна није допала?

— Ниједна.

— Чак ни Пушкинове песме?

— Чак ни Пушкинове.

— Зашто?

Марја Павловна не одговори, а Ипатов, пошто се окрете, рече преко наслона столице, с добродушним осмехом, да он не само песме већ ни шећер не воли, и да, уопште, ништа сладуњаво не може поднети.

— Али има песама које нису сладуњаве, — одговори Владимир Сергејић.

— На пример? — упита га Марја Павловна.

Владимир Сергејић се почеша иза ува... Ни сам није

знао много песама на памет, нарочито које нису сладуњаве.

— Па, ето, — узвикну он најзад, — знате ли Пушкиновог „Анчара".[1] Не знате? Па за ту се песму не може рећи да је сладуњава.

— Изрецитујте је, — рече Марја Павловна и обори очи.

Владимир Сергејић прво погледа у таваницу, намршти се, прогунђа нешто за себе и најзад изрецитова „Анчара".

После прва четири реда Марја Павловна лагано диже очи, а кад Владимир Сергејић заврши, исто тако лагано рече:

— Молим вас лепо, изрецитујте опет.

— Дакле, допала вам се ова песма? — упита Владимир Сергејић.

— Рецитујте још.

Владимир Сергејић понови „Анчара". Марја Павловна устаде, изиђе у другу собу и врати се с табаком хартије, мастионицом и пером.

— Молим вас лепо, препишите то за мене, — рече она Владимиру Сергејићу.

— Молим, са задовољством, — одговори он, узимајући перо; — али, морам признати да ме чуди откуд вам се ова песма могла тако допасти. Ја сам је изрецитовао баш зато да вам покажем да нису све песме слатке.

— Слажем се! — узвикну Ипатов. — Шта ти мислиш о овој песми, Иване Илићу?

[1] „Анчар" — „дрво отрова" на острву Јави. — Прим. прев.

Иван Илић, по свом обичају, само погледа у Ипатова, али не изусти ни речи.

— Тако — свршено, — рече Владимир Сергејић, и стави знак усклика на крају последњег реда.

Марја Павловна му захвали и однесе препис у своју собу.

Кроз пола сата седели су за вечером, а кроз сат сви су се гости разишли по својим собама. Владимир Сергејић се неколико пута обраћао Марји Павловној, али било је тешко разговарати с њом, и његове приче, изгледа, нису је много интересовале. Лежући да спава, он би, зацело, брзо заспао, да му није сметао сусед, Јегор Капитонић. Муж Матрјоне Марковне, потпуно већ свучен и лежећи у кревету, врло дуго је разговарао са својим момком, непрестано му придикујући. Свака његова реч јасно је допирала до ушију Владимира Сергејића: делила их је само једна танка преграда.

— Држи свећу испред себе, — говорио је Јегор Капитонић тужним гласом, — држи тако да ти лице могу видети. Остарио сам због тебе, остарио, бездушниче, сасвим сам остарио.

— Откуд сте, побогу, остарили због мене, Јегоре Капитонићу? — чуо се тихи и сањиви глас слуге.

— Откуд? Рећи ћу ти откуд. Колико сам ти пута говорио, Мићка, колико пута, да кад са мном некуд у госте пођеш, увек понесеш по две пресвлаке од сваког рубља, нарочито... држи свећу испред себе... нарочито доњег. А ти шта си урадио са мном данас?

— Шта?

— Шта? Сутра шта да обучем?

— Па оно исто што сте и данас.

— Остарио сам због тебе, злотворе, остарио. Ја ни данас нисам знао шта да радим од врућине. Држи свећу испред себе, и не спавај, кад господин с тобом говори.

— Па и Матрјона Марковна рече да је доста с тим, зашто толику гомилу увек са собом вући. Само се бадава цепа.

— Матрјона Марковна... Шта има ту жена да се меша? Остарио сам због вас. Ох, остарио!

— Па и Јахим је то исто казао.

— Како рече?

— Велим, Јахим је то исто казао.

— Јахим! Јахим! — понови прекорно Јегор Капитонић. — Ех, остарио сам због вас, проклетије, ни руски не умеју да говоре као што треба. Јахим! какав Јахим? Јефим, па ту ма како окренуо, још и може; зато што је право, грчко име Јевфимије, разумеш ли ме?... држи свећу испред себе... и онда због брзине, богме, и може се рећи Јефим, али никако Јахим. Јахим! — додаде Јегор Капитонић, акцентујући ј а. — Остарих због вас, злотвори. Држи свећу испред себе!

И дуго још настави Јегор Капитонић да учи свога слугу памети, без обзира на уздахе, кашљање и остале наговештаје и негодовања Владимира Сергејића.

Најзад, он ослободи свога Мићку и заспа; али ни то не поможе Владимиру Сергејићу: Јегор Капитонић је тако јако и чврсто хркао, с тако лаким прелазима од високих на најниже тонове, с таквим звиждуком и чак кркљањем, да је изгледало као да се сама преграда тресе у одговор на то; јадни Владимир Сергејић замало па да заплаче. У његовој соби

било је врло загушљиво, и перјани душек на коме је лежао повећавао му је врућину.

У очајању, Владимир Сергејић најзад устаде, отвори прозор и жудно поче удисати мирисну ноћну свежину. Прозор је гледао у башту; небо се светлело, округао лик пуног месеца час се јасно огледао у језеру, час се протезао као дугачак златан сноп чији се сјај лагано прелива. На једној путањи у башти, Владимир Сергејић опази некакву силуету у женском оделу; он загледа: то је била Марја Павловна; на месечини лице јој је изгледало бледо. Стајала је непомично и наједанпут проговорила... Владимир Сергејић обазриво провуче главу...

Ал' неки цар нареди свом робу
Да оде дрвету Анчару...

допре до његовог слуха...

„Шта", помисли, „дакле, утицали су стихови"...

И он удвострученом пажњом поче прислушкивати... Али Марја Павловна брзо ућута и још му боље окрете своје лице; могао је распознати њене црне, крупне очи, њене оштре обрве и усне...

Наједанпут она уздрхта, осврну се, уђе у сенку белих багремова који су се густо и високо дизали, и изгуби се. Владимир Сергејић стајао је доста дуго крај прозора, затим ипак леже, али не заспа брзо.

„Чудно створење", — помисли он, преврћући се непрестано, — а веле да у унутрашњости нема ничега интересантног... Ако му не треба! Чудно створење! Упитаћу је сутра шта је радила у башти".

А Јегор Капитонић је и даље хркао.

III

Сутрадан Владимир Сергејић се пробуди доста доцкан, и одмах, после заједничког чаја и доручка у трпезарији, отпутова својој кући да посвршава домаће послове, маколико да га је задржавао старац Ипатов. Марја Павловна је исто тако била на чају; па ипак, Владимир Сергејић није сматрао за потребно да је пита о њеној јучерањој позној шетњи; он је био од оних људи којима је било тешко бавити се узастопце два дана неким необичним мислима и претпоставкама. Морао би разговарати о стиховима, а њега је веома брзо замарало такозвано „песничко" расположење. Цело пре подне провео је на њиви, ручао је с великим апетитом, спавао и, кад се пробудио, прихватио се деловођиних извештаја; али, не завршивши ни прву страну, нареди да му спреме тарантас и крену у Ипатовку. Види се да и позитивни људи немају у грудима срце од камена и исто тако не воле ни они да пате, као и остали, обични смртни.

Кад је стигао до бране, он зачу гласове и звуке музике. Код Ипатових у кући певали су у хору руске песме. Он затече цело друштво које је јутрос остало на тераси; сви, између осталих и Надежда Алексејевна, седели су унаоколо око човека од тридесет две године, мрког, црне косе и црних очију, у сомотском кратком капуту, с немарно везаном црвеном лептир-машном о врату и гитаром у рукама. То је био Петар Алексејић Веретјев, брат Надежде Алексејевне. Чим угледа Владимира Сергејића, старац Ипатов с радосним узвиком изиђе му у сусрет, приведе га Веретјеву и тако их претстави. Пошто се с

новим познаником поздравио уобичајеним редом, Астахов се пристојно поклони његовој сестри.

— А ми, Владимире Сергејићу, онако по сељачки, певамо, — отпоче Ипатов и, показујући Веретјева, додаде: — Петар Алексејић води — и још како! само да чујете.

— То је врло пријатно, — одговори Владимир Сергејић.

— Хоћете ли и ви да учествујете у хору? — упита га Надежда Алексејевна.

— Радо бих хтео, али не певам.

— Којешта! Ето, и Јегор Капитонић пева, и ја певам. Овде треба само пратити. Седите; а ти, драги мој, почни.

— Коју ћемо сад да певамо? — рече Веретјев, прелазећи прстима преко струна гитаре, преста наједанпут и погледа у Марју Павловну, која је седела крај њега. — Сад је, чини ми се, ред на вас, — рече он.

— Не, ви певајте, — одговори Марја Павловна.

— Постоји песма: „Низ реку, низ мајку Волгу”, — рече достојанствено Владимир Сергејић.

— Не, то остављамо за крај, — одговори Веретјев и, прешавши преко струна, снажно запева: „Сунчев залазак”.

Певао је дивно, живо и весело. Његово мушко лице, и онако изразито, још више оживе кад запева: каткад је извијао раменима, изненада притискивао струне дланом, дизао руку, тресао косом и као соко погледао унаоколо. У Москви није једанпут слушао чувеног Иљу, и подражавао га. Хор га је сложно пратио. Као звучни млаз међу свима гласовима из-

двајао се глас Марје Павловне; као да их је он водио за собом; али она сама није хтела да пева и до краја је водио Веретјев.

Певали су и многе друге песме...

Али, заједно са сумраком, спремала се олуја. Већ се од подне туштило и у даљини стално тутњало; али сад је грдан облак, који се као оловни застор оцртавао на крају хоризонта, почео ширити и појављивати над врховима дрвећа, разговетније је почео дрхтати загушљиви ваздух, потресан све јаче грмљавином која се ближила; ветар се наједном диже, прошушта нагло кроз лишће, умуче, опет зашушта отегнуто, зафијука; тешки сутон се спусти на земљу, потискујући брзо последњи отсјај сунца на смирају; густи облаци, као бачени, почеше пливати, кружити по небу; киша отпоче, муња сину црвеном светлошћу и гром груну снажно и срдито.

— Хајдемо, — рече старац Ипатов. — Покиснућемо, богме.

Сви се дигоше.

— Сад, — узвикну Веретјев, — још последњу песму. Чујте:

Ах ти кућо, кућице,
Сребрна и златна...

запева он снажно, ударајући живо целом руком по струнама гитара. „Кућо нова, јасенова", прихвати хор, рекао би нехотице раздраган. Киша је скоро у исти мах пљуснула као из кабла; али Веретјев је до краја завршио „Ах ти кућо". Покаткад је, громом угушена, успела песма изгледа још успелија уз снажну

хуку и жубор кише. Најзад, зачу се последњи грохот хора — и цело друштво уз кикот утрча у салон. Необично јако смејале су се девојчице, кћери Ипатовљеве, тресући своје кишом упрскане хаљине. Ипатов, ипак, из обазривости, затвори прозор и заклопи врата, и Јегор Капитонић га похвали, приметивши да и Матрјона Марковна увек, за време олује, нарећује да се све затвори, зато што се електрицитет слободније шири у празном простору. Бодрјаков погледа у њега, одмаче се и обори столицу. Сличне мале незгоде увек су му се дешавале.

Олуја прође врло брзо. Врата и прозори се опет отворише и соба се напуни свежим ваздухом. Донеше чај. После чаја старци се опет прихватише за карте. Иван Илић им се, као и обично, придружи. Владимир Сергејић таман да приђе Марји Павловној, која је под прозором седела са Веретјевим; али га Надежда Алексејевна позва к себи и одмах започе с њим живо разговарати о Петрограду и петроградском животу. Она их је нападала; Владимир Сергејић их је бранио од ње. Надежда Алексејевна се изгледа трудила да га задржи крај себе.

— О чему се то препирете? — упита Веретјев, устајући и прилазећи им.

Он се лено клатио кад је ишао; али у свима његовим покретима опажала се час нека немарност, час умор.

— Стално о Петрограду, — одговори Надежда Алексејевна. — Владимир Сергејић не може да га се нахвали.

— Лепа варош, — рече Веретјев, — а по моме мишљењу свуд је лепо. Богами. Треба да су ту две-три

жене, па онда, извините за искреност, вино, и човеку, заиста, ништа друго не треба.

— То ме чуди, — рече Владимир Сергејић, — зар стварно тако мислите, да за образованог човека не постоји...

— Можда... тако је... слажем се с вама, — прекиде га Веретјев, који је, и поред све пристојности, имао навику да до краја не саслуша одговор, — али то није у мојој природи, ја нисам филозоф.

— Па и ја нисам филозоф, — одговори Владимир Сергејић, — и нимало не бих желео да сам; али овде је реч о нечем сасвим другом.

Веретјев збуњено погледа у своју сестру, а она, осмехнувши се мало, наже се к њему и полугласно прошапта:

— Перице, душице, имитирај нам Јегора Капитонића, молим те.

Лице Веретјева се намах преобрази и, Бог би га знао како, поче необично личити на лице Јегора Капитонића, ма да међу њима апсолутно није било ниједне заједничке црте, и као да је сам Веретјев само мало набрао нос и спустио крајеве усана.

— Наравно, — поче он шаптати гласом који је потпуно личио на глас Јегора Капитонића, — Матрјона Марковна је строга жена што се тиче понашања; али је зато узорита супруга. Заиста, ма шта рекао...

— Бирјуљевским госпођицама је све познато, — прихвати Надежда Алексејевна, једва се уздржавајући од смеха.

— Све им је сутрадан познато, — одговори Веретјев с тако смешним кревељењем, с тако збуњеним,

непосредним погледом, да се чак и Владимир Сергејић насмеја.

— Видим да имате велики таленат за имитирање, — примети он.

Веретјев пређе руком по лицу, црте му добише свакидашњи израз, а Надежда Алексејевна узвикну:

— Па да! он уме сваког да претстави, само ако ли хоће... Мајстор је за то.

— Зар би, рецимо, и мене умео да имитира ? — упита Владимир Сергејић.

— Па дабоме! — одговори Надежда Алексејевна — наравно.

— Онда, будите добри, имитирајте ме, — рече Астахов, обраћајући се Веретјеву. — Молим вас, не устручавајте се.

— А ви јој верујете? — одговори Веретјев, неприметно намигнувши једним оком и дајући своме гласу израз Астахов љевог гласа, али тако обазриво и фино, да само Надежда Алексејевна примети то и угризе усне. — Не верујте јој, молим вас, она ће вам још богзна шта испричати о мени.

— И какав је глумац, кад бисте знали, — настави Надежда Алексејевна, — све улоге игра. Изванредно. Он нам је и редитељ и суфлер, и све што хоћете. Штета што брзо путујете.

— Сестро, твоја пристрасност те заслепљује, — рече узвишеним гласом, али у оном истом тону, Веретјев. — Шта ли ће помислити о теби господин Астахов? Сматраће те за паланчанку.

— Забога, — изусти Владимир Сергејић...

— Петруша, знаш шта, — прихвати Надежда Алексејевна, — де, претстави, молим те, како пијан човек

никако не може да извади марамицу из џепа, или не, боље изведи како малишан хвата муву у прозору и како му зуји под прстима.

— Право си дете, — одговори Веретјев.

Па ипак устаде, приђе прозору, крај кога је седела Марја Павловна, поче вући руком по стаклу и изводити како малишан хвата муву. Истинитост с којом је подражавао њено жалосно зунзарање била је просто невероватна. Изгледало је, заиста, да жива мува лепрша под његовом шаком. Надежда Алексејевна се насмеја и сви се у соби мало насмејаше. Једино се лице Марје Павловне не измени, па чак јој ни усне не задрхташе. Она је седела оборених очију, најзад их диже и, погледавши у Веретјева, процеди кроз зубе:

— Какво је то задовољство изигравати будалу.

Веретјев се одмах одмаче од прозора и, постојавши мало на средини собе, изиђе на терасу, а одатле у башту која је сасвим била у мраку.

— Баш је шаљивчина тај Петар Алексејић! — узвикну Јегор Капитонић, бацивши снажно адутску седмицу на туђег кеца. — Збиља, шаљивчина!

Надежда Алексејевна се диже и, пришавши журно Марји Павловној, упита је полугласно:

— Шта си рекла брату?

— Ништа, — одговори ова.

— Како ништа, није истина.

И мало доцније, Надежда Алексејевна рече: „Хајдемо”, — ухвати Марју Павловну за руку и натера је да устане и да заједно с њом оде у башту.

Владимир Сергејић погледа за девојкама с недоумицом. Уосталом, оне нису биле дуго отсутне; кроз

четврт сата вратише се, и Петар Алексејић уђе заједно с њима.

— Како је дивна ноћ! — узвикну, улазећи, Надежда Алексејевна. — Како је дивно у башти!

— Ах, да, између осталог, — рече Владимир Сергејић, — реците ми, Марја Павловна, да ли сам то вас видео јуче у башти ноћу?

Марја Павловна му брзо погледа у очи.

— Па сте још, колико сам могао чути, рецитовали Пушкиновог „Анчара".

Веретјев се мало намршти и исто тако поче гледати у Астахова.

— То сам, заиста, ја била, — рече Марја Павловна, — али само нисам ништа рецитовала: ја никад не рецитујем.

— Можда ми се учинило, — отпоче Владимир Сергејић, — па ипак...

— Учинило вам се, — хладно рече Марја Павловна.

— Шта је то „Анчар"? — упита Надежда Алексејевна.

— Зар не знате? — рече Астахов, — Пушкинова песма: „На земљишту које ништа не даје", као да се не сећате?

— Не сећам се нешто... Тај анчар је — отровно дрво?

— Јесте.

— Као татуле... Сећаш се, Маша, како су лепе биле татуле код нас на балкону, на месечини, са својим дугим белим цветовима. Сећаш се како су шириле мирис , слатко, дискретно и лукаво.

— Лукав мирис! — узвикну Владимир Сергејић.

— Да, лукав. Шта се чудите? Веле да је опасан,

а и да привлачи. Откуд отров да буде привлачан? Отров не треба да буде леп!

— Охо! ала су закључци! — примети Петар Алексејић. — Ала смо се ми удаљили од песама!

— Ја сам ту песму рецитовао јуче Марји Павловној, — додаде Владимир Сергејић, — и она јој се необично допала.

— Ах, изрецитујте је, молим вас, — рече Надежда Алексејевна.

— Молим лепо.

И Астахов изрецитова „Анчара”.

— И сувише бомбасто, — случајно се као оте Веретјеву, чим Владимир Сергејић заврши.

— Зар песма исувише бомбаста?

— Не, није песма... Опростите, чини ми се, рецитовали сте је доста неприродно. Она је сама по себи добра; уосталом, можда грешим.

— Не, ти не грешиш, — рече Надежда Алексејевна одуговлачећи.

— О, да, па то је познато! ја сам у твојим очима геније, најталентованији човек, који све зна, све уме, само му леност, на несрећу, смета: зар не?

Надежда Алексејевна само климну главом.

— Не препирем се с вам, ви то боље знате, — примети Владимир Сергејић и мало се напући. — То није моја струка.

— Погрешио сам, опростите, — брзо рече Веретјев.

Међутим, игра се заврши.

— Ах, између осталог, — отпоче Ипатов, устајући, — Владимире Сергејићу, поручио ми један наш спахија, сусед, врло диван и солидан човек, Акиљин, Гаврило Степанич, да вас замолим, не бисте ли му

учинили част и дошли код њега на бал, тј. ја то онако, да се лепше каже, велим: на бал, међутим треба рећи просто на забаву са игранком. Он би вас и сам, лично, посетио, али се боји да вас не узнемири.

— Веома сам захвалан господину спахији, — одговори Владимир Сергејић, — али ја сам апсолутно приморан да се вратим кући...

— Ама, шта ви мислите, кад је бал? Та он је сутра. Гаврилу Степанићу је сутра имендан. Шта је то један дан, а колико ћете га обрадовати! И одавде је свега десет километара. Ако допустите, ја ћу вас одвести.

— Ја, збиља, не знам, — рече Владимир Сергејић. — А хоћете ли ви?

— Са целом породицом! И Надежда Алексејевна, и Петар Алексејић, сви иду!

— Ви ме сад можете, ако желите, ангажовати за пети кадрил, — примети Надежда Алексејевна. — Прва четири су већ разграбљена.

— Ви сте врло љубазни; а јесте ли и за мазурку већ ангажовани?

— Ја? Чекајте да се сетим... не, чини ми се, нисам ангажована.

— Онда, ако немате ништа против, ја бих имао част...

— Дакле, ви идете? Дивно. Молим.

— Живео! — узвикну Ипатов. — Е, Владимире Сергејићу, баш сте ме задужили. Гаврило Степанић заиста ће се обрадовати. Зар не, Иване Илићу?

Иван Илић таман да по своме сталном обичају поћути, кад ипак нађе за најбоље да промрмља нешто у знак одобравања.

*

— Какво ти је то било задовољство, — рече, сат доцније, Петар Алексејић својој сестри, седећи с њоме у лаким чезама на којима је сам кочијашио, — какво ти је то било задовољство да се намећеш оном надувенку за мазурку?

— Ја имам за то своје разлоге, — одговори Надежда Алексејевна.

— Који су, ако смем знати?

— То је моја тајна.

— Охо!

И он лако удари бичем коња, који само што поче да увија ушима, да рже и да се упире. — Плашила га је сенка великог ракитиног жбуња, која је падала на пут, мутно обасјан месечином.

— А играш ли ти с Машом? — упита сад Надежда Алексејевна брата.

— Да, — рече он хладно.

— Да! да! — понови Надежда Алексејевна прекорно. — Ви, мушкарци, — додаде она, поћутавши, — апсолутно не заслужујете да вас воле солидне жене.

— Мислиш? Е, а тај петроградски надувенко, он заслужује?

— Пре него ти.

— Гле ти ње!

— И Петар Алексеић с уздахом рече:

Ала су то муке, Боже,
Бити брат одрасле сестре.

Надежда Алексејевна се насмеја.

— Задајем ти много брига, мани. Пре бих ја могла рећи за тебе: „Ала су то муке, Боже”...

— Није могуће? То никако нисам слутио.

— Не мислим ја на Машу.

— А на шта?

Надежда Алексејевна доби мало тужан изглед.

— Сам знаш, — рече она тихо.

— А, разумем! — Шта да се ради, Надежда Алексејевна, волим да пијем с добрим пријатељем, смртан сам човек, волим.

— Којешта, драги мој, молим те, не говори тако... Тиме се не треба шалити.

— Тра-ла-ла, тра-ла-ла, — промрмља Петар Алексејић кроз зубе.

— То је твоја пропаст, а ти се шалиш...

— „Момче жито сеје, жена вели мак", — јако запева Петар Алексејић, цимну дизгинама коња, и овај брзим касом полете.

IV

Кад стиже кући, Веретјев се не свуче, и после два сата, чим зора забеле на небу, он већ не беше код куће.

На пола пута између његовог имања и Ипатовке, баш изнад стрмени широке јаруге, налазио се осредњи брезов „гај". Младо дрвеће расло је врло густо. Ничија секира још не таче њихова витка стабла; не густа, али скоро непрекидна сенка падала је од ситна лишћа на меку и малу траву, коју су сву ишарале златне круннице орлових ноктију, беле тачкице шумских звончића и црвени крстићи каравиља. Сунце, недавно изишло, грејало је цео шумарак, снажним, ма да не тако светлим сјајем; свуд је блиста-

ла роса, понегде се намах светлеле и преливале крупне капље; све је дисало свежином, животом и оном чистом радошћу првих јутарњих тренутака, кад је све још тако сјајно и тако немо. Ништа се и није чуло, до мека песма шева над удаљеним њивама, као и у самом шумарку две-три птичице, које су без журбе изводиле делове својих кратких арија и, рекао би, после прислушкивале како им је то испало. С влажне земље дизао се здрав, снажан мирис, чист, лак ваздух претварао се у свеже струје. Јутро, дивно летње јутро, осећало се на свему, све је гледало и осмехивало се као јутро, као румено, тек умивено лице пробуђеног детета.

Близу јаруге, насред пропланка, седео је на скинутом огртачу Веретјев. Марја Павловна је стајала крај њега, наслоњена на брезу и с рукама на леђима.

Обоје су ћутали. Марја Павловна је укочено гледала у даљину; бели вео пао је с њене главе на рамена, покаткад ветар је лепршао и дизао крајеве њене брзо зачешљане косе. Веретјев је седео погнут и ударао гранчицом по трави.

— Па, — поче он најзад, — ви се љутите на мене?

Марја Павловна му не одговори.

Веретјев погледа у њу.

— Маша, ви се љутите? — понови он.

Марја Павловна га брзо погледа, осврте се мало и рече:

— Да.

— Зашто? — упита Веретјев и одгурну гранчицу.

Марја Павловна опет не одговори.

— Уосталом, ви заиста имате право да се љутите на мене, — поче Веретјев после мале паузе. — Ви мора да ме сматрате за човека не само лакомислена, већ чак . . .

— Ви ме не разумете, — прекиде га Марја Павловна. — Ја се не љутим на вас због себе.

— Због кога?

— Лично због вас.

Веретјев подиже главу и осмехну се.

— А, разумем! — рече он. — Опет, опет вас почиње љутити мисао: зашто ништа не радим да постанем човек? Знате шта, Маша: ви сте дивно створење, богами. Ви се тако много бринете о другима а тако мало о самој себи. Ви у себи нимало немате егоизма, заиста. Не постоји на свету таква девојка као што сте ви. Једно не ваља: ја апсолутно нисам достојан ваше наклоности; ја то озбиљно говорим.

— Утолико горе по вас. Осећате и ништа не радите. — Веретјев се опет осмехну.

— Маша, скините с леђа, дајте ми вашу руку, — рече он с пријатном притајеношћу у гласу.

Марја Павловна само слеже раменима.

— Дајте ми вашу лепу, искрену руку, хоћу да је пољубим с поштовањем и нежношћу. Тако несталан ђак љуби руку своме милостивом учитељу.

И Веретјев пружи руку Марји Павловној.

— Којешта! — рече она. — Ви се стално смејете и шалите се, и прошалићете тако цео свој живот.

— Хм! прошалити живот! Нов израз! Та ви сте, Марја Павловна, мислим, употребили глагол шалити се — у његовом правом значењу?

Марја Павловна натушти обрве.

— Којешта, Веретјев, — понови она.

— Прошалити живот, — настави Веретјев и диже се, — а ви ћете горе од мене проћи: ви ћете проозбиљити цео свој живот. Знате, Маша, ви ме потсећате на једну сцену из Пушкиновог „Дон-Жуана”. Јесте ли читали Пушкиновог „Дон-Жуана”?

— Нисам.

— Да, та ја сам и заборавио да ви песме не читате. Тамо некој Лаури долазе гости, она их све тера и остаје само с једним, Карлосом. Обоје излазе на балкон, ноћ дивна. Она ужива, а Карлос јој наједанпут почиње доказивати да ће она временом остарити. Па, одговори Лаура, сад је, можда, у Паризу хладно и кишно, а овде код нас „ноћ на лимун и ловор мирише”. Нашто мислити на будућност? Погледајте, Маша, зар и овде није дивно? Видите како се све радује, како је све младо? Па зар и ми нисмо млади?

Веретјев приђе Марји Павловној; она се не одмаче од њега, али му и главу не окрете.

— Осмехните се, Маша, — настави он, — само вашим добрим осмејком, а не вашим уобичајеним потсмехом. Ја волим ваш добродушни осмејак. Подигните ваше охоле, строге очи. — Шта вам је? Окрећете главу? Пружите ми макар руку.

— Ах, Веретјев, — поче Маша, — знате, ја не умем да говорим. Ви сте ми испричали о тој Лаури. Али она је жена... Жени је дозвољено да не мисли о будућности.

— Кад ви, Маша, причате, — одговори Веретјев, — ви стално црвените од самољубља и стидљиво-

сти, и крв вам се тако као црвен поток улива у образе, ја то необично волим код вас.

Марја Павловна погледа право у очи Веретјева.

— Збогом, — рече она и навуче вео на главу. Веретјев је задржа.

— Којешта, којешта, причекајте! — узвикну он. — Де, шта желите? Наредите! Хоћете да добијем место, да постанем агрономом? Хоћете да издам романсе уз пратњу гитара, да објавим збирку песама, цртежа, да се бавим сликарством, скулптуром, да играм на конопцу? Све, све ћу урадити, све што наредите, само да будете са мном задовољни. Ето, заиста, Маша, верујте ми.

Марја Павловна опет погледа у њега.

— Све су то само речи, а не дела. Уверавате да ћете ме слушати...

— Наравно да ћу слушати.

— Да ћете слушати, а ето, колико сам вас пута молила...

— Шта?

Марја Павловна замуца.

— Да не пијете вино, — рече она најзад.

Веретјев се засмеја.

— Ех, Маша, Маша! Па и ви исто! Моја сестра се исто тако брине за то. Али, прво, ја уопште нисам пијаница; а друго, знате ли зашто пијем? Погледајте, ено, ону ласту... Видите како она смело располаже својим телом, куда хоће, тамо и јури! Час узлети, час се спусти доле, чак и цвркне од радости, зар не чујете? Ето зато и ја пијем, Маша, да бих имао она иста осећања која

има ласта... Бацај се куд хоћеш, јури куд помислиш...

— Али нашто све то? — прекиде Маша.

— Како нашто? Од чега ће се онда живети?

— А зар без вина то не може?

— Не може: сви смо покварени, изубијани. Ето, љубав... она исто тако делује. Зато вас ја и волим.

— Као вино... хвала лепо.

— Не, Маша, ја вас волим, не као вино. Причекајте, ја ћу вам то доказати некад, ето, кад се будемо венчали и кад отпутујемо у иностранство. Знате, ја чак унапред замишљам како ћу вас довести пред Милоску Венеру. Овде је то згодно навести:

Кад стоји и оком прати
Милоске Киприде стас —
Две вас има: као да пати
Тад и мермер испред вас...

Што ли то данас стално говорим у стиховима? Мора бити да ово јутро на мене утиче. Што је ваздух! Као да вино пијем.

— Опет вино, — примети Марја Павловна.

— Шта је с тим! Овакво јутро, па још ви са мном, и не осећати се опијен! „Кад стоји и оком"... Да, — настави Веретјев, гледајући пажљиво у Марју Павловну, — тако је то... А добро се сећам, ја видех, ретко, али видех те црне изванредне очи, видех их нежне! И како су биле дивне тада! Де, не осврћите се, Маша, де, бар се насмејте... покажите ми очи ваше, бар да их знам кад су веселе, кад већ неће да ме удостоје нежним погледом.

— Доста, Веретјев, — рече Марја Павловна. — Оставите ме, време је да идем кући.

— А ја ћу вас ипак насмејати, — прихвати Веретјев, — богами, насмејаћу вас. Између осталог, гле, како зец јури...

— Где је? — упита Марја Павловна.

— Ето, иза јаруге, по овсу. Мора бити да га је неко уплашио; они ујутру не јуре. Хоћете, одмах ћу га зауставити?

И Веретјев јако звизну. Зец одмах заста, начуљи уши, подави предње шапе, исправи се, пожвака, оњуши ваздух, па опет пожвака. Веретјев хитро чучну, као и зец, и поче кружити носом, мирисати и жвакати као он. Зец превуче два-три пут шапама преко њушкице, стресе се, — мора бити да су били мокре од росе, — опусти уши и појури даље. Веретјев протрља рукама образе и исто тако се стресе... Марја Павловна не издржа и насмеја се.

— Браво! — узвикну Веретјев и скочи, — браво! Па, дабоме, ви нисте кокета. Знате, кад би нека госпођица из великог света имала такве зубе као ви, она би се вечно смејала! Али, зато вас ја и волим, Маша, што ви нисте госпођица из великог света, не смејете се без потребе, не носите рукавице на својим рукама, које и треба љубити тако радосно, што су поцрнеле и што се у њима осећа снага... Ја вас волим зато што ви не мудрујете, што сте охоли, ћутљиви, што књиге не читате, што песме не волите...

— Ако хоћете, ја ћу вам изрецитовати песму? — прекиде га Марја Павловна, с неким нарочитим изразом на лицу.

— Песму? — упита изненађено Веретјев.

— Да, песму, ону исту коју је рецитовао јуче онај петроградски господин.

— Опет „Анчара"... Дакле, заиста сте га рецитовали у башти, ноћу? И приличи вам... Али зар вам се тако допао?

— Да, допао ми се.

— Рецитујте.

Марја Павловна се застиде...

— Рецитујте, рецитујте, — понови Веретјев.

Марја Павловна отпоче рецитовати. Веретјев стаде испред ње, прекрсти руке и поче слушати. При првим речима Марја Павловна лагано подиже очи к небу: она није желела да се сусреће погледом са Веретјевим. Она је рецитовала својимједноликим, меким гласом, који је потсећао на звуке виоле; али кад дође до редова:

И умре јадни роб крај ногу
Непобедног господара...

њен глас задрхта, непомичне, охоле обрве подигоше се наивно, као у девојчице, и очи с нехотичном искреном љубављу зауставише се на Веретјеву...

Он наједанпут паде пред њене ноге и загрли јој колена.

— Ја сам твој роб, — узвикну он, — ја сам крај твојих ногу, ти си мој господар, моја богиња, моја волоока Хера, моја Медеја...

Марја Павловна хтеде да га одгурне; али њене руке немоћно се зауставише на његовој коси, и она, с осмехом збуњености, опусти главу на груди...

V

Гаврило Степанић Акиљин, код кога је заказан бал, био је од оних спахија чијој су се способности да живи лепо и комотно с малим сретствима — дивили суседи. Он је у својим пространим мраморним палатама које је сам подигао, са стубовима, кулом и заставом на њој, дочекивао целу губернију, иако није имао више од четири стотине сељака-робова. Ово имање наследио је од оца и никад се није одликовало уређењем; Гаврило Степанић био је дуго отсутан, са службом у Петрограду; — најзад, пре петнаест година, вратио се у завичај, са женом и три кћери, као пензионисани колешки асесор,[1] и истовремено почео да преуређује и зида, уводећи одмах оркестар и приређујући ручкове. У почетку, сви су му прорицали брзо и неминовно банкротство; и нису се једанпут проносили гласови о продаји његовог имања на добош.

Али пролазиле су године, низали су се уобичајеним редом ручкови, балови, весеља и концерти; нове зграде су као печурке ницале из земље, а имање Гаврила Степанића ипак није отишло на добош; он је живео као и раније, чак се у последње време и угојио. Онда су коментари суседа добили други карактер; почели су алузирати на неке велике, рекао би утајене суме, и причати о ризници... „Па бар да је добар домаћин”, — тако су разговарали племићи између себе, — „ајдеде! али ни то није! Ето, то је најчудније и најнеразумљивије”.

[1] Чиновник осме групе. — Прим. прев.

Ма како било, тек Гаврила Степанића су сви радо посећивали: он је дочекивао госте љубазно и коцкао се у шта је ко хтео. Био је то омален, просед човек са шиљатом главом, жута лица и жутих очију, увек лепо избријан и намирисан колоњском водом; и радним даном и празником носио је широк плави фрак, закопчан до горе, велику машну, у коју је имао обичај да завлачи браду, и фино рубље; жмиркао је очима и пућио усне кад је шмркао бурмут, и говорио врло срдачно, меко. На изглед Гаврило Степанић није био окретан и уопште по спољашности није освајао, нити био паметна глава, ма да се покаткад у његовим очима огледало лукавство. Две старије кћери богато је удомио, млађа је седела још код куће, као вереница. Имао је Гаврило Степанић и жену, ништавно и глупо створење.

Владимир Сергејић, у седам увече, појавио се код Ипатових у фраку и белим рукавицама. Затекао их је све већ потпуно обучене; девојчице су укрућено седеле, плашећи се да изгужвају своје беле уштиркане хаљинице; старац Ипатов, угледавши Владимира Сергејића у фраку, љубазно му то пребаци и показа свој кратки црни капут; Марја Павловна имала је хаљину од затворено ружичастог муселина, која јој је врло лепо стајала. Владимир Сергејић јој направи неколико комплимената. Њега је лепота Марје Павловне привлачила, иако га је она очигледно избегавала; Надежда Алексејевна му се исто тако допадала, али њено природно понашање збуњивало га је помало. Уз то, у њеним речима, погледима, па и самим осмесима, често се огледала иронија, и то је узнемиравало великоварошког и лепо васпитаног господина.

Он не би имао ништа против да се заједно с њом нашали с неким другим, али му је била непријатна мисао да је она у стању, богме, да и њега исмеје.

Бал је већ почео; скупило се прилично гостију, и домаћи оркестар је грувао, грмео и вриштао на галеријама, кад је породица Ипатових са Владимиром Сергејићем ушла у салу Акиљинове куће. Домаћин их је дочекао баш на вратима, захвалио Владимиру Сергејићу на осећањима пријатно причињеног изненађења — баш се тако изразио — и, ухвативши Ипатова под руку, одвео га у салон, за карташки сто.

Гаврило Степанић није био лепо васпитан човек, и све у његовој кући, и музика, и намештај, и јела, и вина, не само да нису били првокласни, већ су били чак и испод обичног. Али свега је било у изобиљу и домаћин се није ни устручавао ни разметао... племићи од њега ништа друго нису ни тражили и били су сасвим задовољни његовим гошћењем. За време вечере, на пример, служили су ајвар исецкан у комадиће и необично слан; али свак се могао служити прстима и добро га залити: додуше, јевтиним, али ипак природним вином, а не неким другим пићем. Федери на фотељама Гаврила Степанића били су, заиста, мало незгодни, због крутости и тврдоће; али, иако многа канабета и фотеље уопште нису имали федера, свак је могао ставити под себе мек јастук, а њих је било, извезених баш руком жене Гаврила Степанића, свуд у врло великом броју — па према томе ништа се више није могло желети.

Једном речју, кућа Гаврила Степанића одговарала је не може бити боље тону заједничког и неусиљеног начина мишљења становника — ог среза, и само

скромност г. Акуљина била је узрок да на племићким конгресима није биран за вођу племства он, већ мајор у оставци Подпјокин, господин веома уважен и достојанствен, ма да је терао косу иза левог ува, на десну слепоочицу, фарбао бркове љубичасто и, патећи од сипње, падао у последње време у меланхолију.

Дакле, бал је већ почео. Кадрил је играло десет парова. Каваљери су били официри неког пука из околине, понеки и млади, а остали — не сасвим младе спахије, као и два три чиновника из вароши. Све је било како треба, све је ишло својим током. Вођ племства картао се са државним саветником у пензији и богатим господином, сопствеником три хиљаде робова. Државни саветник носио је на кажипрсту дијамантски прстен, говорио је врло тихо, није растављао потпетице ногу својих, тако састављених као што су то чинили стари играчи, и није окретао главу, до пола покривену изванредном сомотском крагном; богати господин све се нешто смејао, подизао обрве и светлуцао беоњачама. Песник Бодрјаков, по спољашности неспретан и прост човек, разговарао је у једном куту с ученим историчарем Јевсјуковим: они су се држали за дугмад. До њих, неки племић с необично дугачким струком, излагао је своје слободоумне идеје другом племићу, који га је бојажљиво гледао у чело. Унаоколо, поред зидова, седеле су мајке у шареним капицама, крај врата тискала су се господа проста изгледа, млађи збуњена а старији мирна лица; али све се не може описати. Понављам: све је било како треба.

Надежда Алексејевна беше допутовала пре Ипато-

вих: Владимир Сергејић видео ју је како игра с младим господином лепе спољашности, у фином фраку, с изразитим очима, тананим црним брковима и сјајним зубима; златан ланац висио му је у полукругу на трбуху. Надежда Алексејевна имала је плаву хаљину са белим цвећем; мали венац од тог истог цвећа китио је свуд унаоколо њену малу коврџаву главу; она се смешила, играла лепезом, весело гледала унаоколо; осећала се као краљица била. Владимир Сергејић јој приђе, поклони се и, гледајући јој љубазно у очи, упита је, да ли памти јучерашње обећање?

— Какво обећање?

— Па ви са мном играте мазурку?

— Да, наравно с вама.

Млади господин, који је стајао крај Надежде Алексејевне, наједанпут поцрвене.

— Ви сте, mademoiselle, зацело заборавили, — рече он, — да сте ми раније дали реч за данашњу мазурку.

Надежда Алексејевна се збуни.

— Ах, побогу, шта да радим? — рече она. — Извините ме, молим вас, м-сје Стељчински, тако сам расејана: заиста, баш ме срамота . . .

М-сје Стељчински ништа не одговори и само обори очи; Владимир Сергејић се мало исправи.

— Будите тако добри, м-сје Стељчински, — настави Надежда Алексејевна, — та ја и ви смо стари познаници, а м-сје Астахов је овде странац: немојте ме доводити у тежак положај, допустите ми да играм с њим.

— Како хоћете, — одговори млади господин. — Само, време је да почнете.

— Захваљујем, — рече Надежда Алексејевна и отрча у сусрет своме визави кавaљеру.

Стељчински баци поглед за њом, затим погледа у Владимира Сергејића. Владимир Сергејић опет погледа у њега и одвоји се у страну.

Кадрил се брзо заврши. Владимир Сергејић прошета мало кроз салу, затим се упути у салон и остаде крај једног стола за картање. Наједанпут осети да га неко иза леђа таче за руку; осврте се — пред њим је стајао Стељчински.

— Желео бих с вама да разговарам реч-две у суседној соби, ако допустите, — рече он француски врло учтиво и без руског акцента.

Владимир Сергејић пође за њим.

Стељчински застаде крај прозора.

— У присуству даме, — отпоче он истим језиком, — нисам могао ништа друго да кажем до то што сам рекао; али, ја се надам да ви не мислите да ћу вам стварно уступити своје право на мазурку са m-lle Veretieff.

Владимир Сергејић се запрепасти.

— Како то? — упита он.

— Па тако, — мирно одговори Стељчински, задену прсте за прслук и рашири ноздрве. — Немам намеру, и свршено.

Владимир Сергејић исто тако задену прсте за прслук, али не рашири ноздрве.

— Допустите да вам приметим, господине, — поче он, — да ви због тога можете направити непријатност m-lle Veretieff, и ја сматрам...

— Па и мени би то било крајње непријатно, али нико вам не смета да се извините, да кажете како сте болесни или да одете. . .

— Ја то нећу урадити. Мислите ли ви да сам ја макар ко?

— Онда ћу бити принуђен да тражим од вас сатисфакцију.

— Тојест, какву. . . сатисфакцију?

— Зна се, какву.

— Ви ме позивате на двобој?

— Сасвим је тако, ако се ви не одрекнете мазурке.

Стељчински се постара да изговори ове речи што хладније. Владимиру Сергејићу се срце стеже. Он погледа у очи свога изненадно-неочекиванога противника. „Пфуј, ти, Боже мој, да грдне глупости!” помисли он.

— Да се не шалите? — рече он јако.

— Ја уопште немам обичај да се шалим, — одговори охоло Стељчински, — а најмање с људима које не познајем. Ви се не одричете мазурке? — додаде он, поћутавши мало.

— Не одричем се, — одговори Владимир Сергејић, као размишљајући се.

— Лепо! Сутра се тучемо.

— Врло добро.

— Сутра ујутру мој секундант биће код вас.

И, поклонивши се учтиво, Стељчински се удаљи, очигледно задовољан сам собом.

Владимир Сергејић оста још неколико тренутака крај прозора.

— „Ето ти га сад! — помисли он, — ето ти и но-

во познанство! Баш је требало да дођем! Дивно! Изванредно!"

Али, он, најзад, дође к себи и уђе у салу.

У сали се већ играла полка. Испред очију Владимира Сергејића промаче Марја Павловна са Петром Алексејићем, кога дотле није приметио; изгледао му је блед и чак тужан; затим пролете Надежда Алексејевна, сва ведра и радосна, с неким малим, кривоногим, али темпераментним артиљериским официром; другу туру одиграла је са Стељчинским. Играјући, Стељчински је необично косом тресао.

— А ви, драги мој, — зачу Владимир Сергејић наједанпут иза леђа глас Ипатова, — само посматрате, а не играте? Морате признати, забадава, да је код нас, такорећи, заветрина, па ипак ни овде није рђаво, а?

— „Дођавола, што ти је лепа заветрина", помисли Владимир Сергејић и, промрмљавши нешто као одговор Ипатову, пређе на други крај сале.

— „Треба тражити секунданта, — настави он своја размишљања, — а где ћу га, ђавола, наћи? Веретјева не могу; од осталих, никог не познајем; о ђаво га носи, у каквом се незгодном положају налазим!"

Владимир Сергејић, кад се љутио, волео је да помиње ђавола.

У том тренутку, очи Владимира Сергејића задржаше се на Хармоничној Души, на Ивану Илићу, који је докон стајао крај прозора.

"Да узмем њега?" помисли он и, слегнувши раменима, додаде скоро гласно: „морађу — њега".

Владимир Сергејић му приђе.

— Мени се малочас десио веома чудан случај, — поче наш јунак, с натегнутим осмехом, — замислите, некакав непознат млади господин позвао ме на двобој; немам апсолутно могућности да га одбијем; неопходно ми је потребан секундант; хоћете да се примите?

Иако се Иван Илић одликовао, као што је познато, крајњом равнодушношћу, али и њега је изненадио овај необичан предлог. Сав у недоумици погледа он у Владимира Сергејића.

— Да, — понови Владимир Сергејић, — необично бисте ме задужили: ја овде никог не познајем. Само бисте ви...

— Не могу, — рече Иван Илић, као будећи се, — апсолутно не могу.

— Зашто? Плашите се непријатности: али, ја се надам да ће све то остати у тајности...

Изговарајући ове речи, Владимир Сергејић је и сам осећао да црвени и да се збуњује.

„Како је глупо! Како је све ово страшно глупо!" понављао је он истовремено у себи.

— Извините ме, никако не могу, — понови Иван Илић, заврте главом и поче узмицати, оборивши и том приликом столицу.

Први пут у животу десило му се да одрекне молбу; и то још какву молбу!

— Онда бар, — настави узнемиреним гласом Владимир Сергејић, ухвативши га за руку, — учините ми за љубав, па ником не реците ово што сам вам казао, најлепше вас молим.

— То могу, то могу, — брзо одговори Иван Илић,

— а оно не могу, па како хоћете, апсолутно нисам у стању.

— Па, добро, добро, — рече Владимир Сергејић, — али не заборавите, ја се уздам у вашу скромност... Известићу сутра тога господина, — додаде он у себи јетко, — да не могу наћи секунданта, па нека се управља како зна, ја сам овде странац. И надари ме ђаво да се обратим овом човеку! Али шта сам могао?

Владимиру Сергејићу било је веома, веома непријатно. Међутим, бал се и даље настављао. Владимир Сергејић би највише волео да одмах отпутује, али до краја мазурке није се могло ни мислити на одлазак. Зар да ликује противник? На несрећу Владимира Сергејића, играма је управљао неки млад, вичан господин, дуге косе и упалих груди, на којима је, као мали водопад, висила атласна машна, причвршћена великом златном иглом. Тај млади господин био је познат у целој губернији као човек који је до танчина познавао све обичаје и правила великог света, ма да је у Петрограду живео свега шест месеца и даље од куће колешког саветника[1] Сандараке и његовог зета, статског саветника[2] Костандараке, није могао продрети. На свима баловима он је управљао игром, пљескањем руку давао музикантима знак, усред гунгуле од труба и писке виолина драо се: „En avant deux!" или „Grande chaine!" или „A vous, mademoiselle!" и непрестано је трчао, брзо се клиза-

[1] Државни чиновник шесте групе. — Прим. прев.

[2] Државни чиновник пете групе. — Прим. прев.

јући и шарајући ногама по сали, сав блед и знојав. Мазурку никад пре поноћи није почињао. „Па и то из сажаљења, — говорио је он, — ја бих вас у Петрограду натерао да чекате до два сата ноћи."

Владимиру Сергејићу се отегао овај бал. Он је као сенка лутао из сале у салон, каткад мењајући хладне погледе са својим супарником, који није пропуштао ниједну игру; хтео је да ангажује Марју Павловну за кадрил, али је она већ била заузета — и једно двапут поразговарао је са љубазним домаћином, кога је, изгледа, узнемиравала досада, исписана на лицу новога госта. Најзад, грмну очекивана мазурка. Владимир Сергејић нађе своју даму, донесе две столице и седе с њом у низу задњих парова, скоро прекопута Стељчинског.

У првом реду с дамом седео је, као што је и требало очекивати, млади господин танцмајстор. С каквим је лицем почео мазурку, како је повукао за собом своју даму, како је том приликом лупнуо ногом о под и затресао главом, — описати све то било би изнад човечје моћи.

— Мени изгледа да је вама, м-сје Астахов, досадно? — рече Надежда Алексејевна, обраћајући се изненада Владимиру Сергејићу.

— Мени? Ни најмање. Зашто вам се то чини?

— Па онако, по изразу вашег лица . . . Ви, откад сте дошли, нисте се ниједанпут осмехнули. То од вас нисам очекивала. Вама, господи позитивним људима, не личи да се туђите и мрштите à la Byron. Оставите то писцима.

— Пада ми у очи, Надежда Алексејевна, да ме ви често зовете позитивним господином, рекао бих с

потсмехом. Ви мора бити да ме сматрате за врло хладно и врло озбиљно створење, неспособно ни нашта друго... А знате шта ћу вам рећи: позитиван човек често осећа велику тегобу на души, али он сматра за потребно да другима не прича шта се код њега тамо, унутра, збива; он више воли да ћути!

— Шта хоћете тим да кажете? — упита Надежда Алексејевна, погледавши га.

— Ништа, молим, — одговори с равнодушним претварањем Владимир Сергејић и направи се тајанствен.

— Па ипак?

— Заиста, ништа... Дознаћете некад, доцније.

Надежда Алексејевна таман да настави своја запиткивања, али у том тренутку девојка, домаћинова кћи, доведе пред њу Стељчинског и неког каваљера у плавим наочарима.

— Живот или смрт? — упита је она француски.

— Живот, — узвикну Надежда Алексејевна, — још нећу смрт.

Стељчински се поклони; она оде с њим.

Каваљер у плавим наочарима, који се звао „смрт”, оде са домаћиновом ћерком. Оба имена измислио је Стељчински.

— Реците ми, молим вас, ко је овај господин Стељчински? — упита Владимир Сергејић Надежду Алексејевну, чим се она врати на своје место.

— Он је на служби код губернатора, врло пријатан млади господин. Није овдашњи. Мало је уображен, али то им је свима у крви. Надам се да нисте имали с њим никаквих разговора у вези с мазурком.

— Никаквих, забога, — одговори, муцајући мало, Владимир Сергејић.

— Тако сам заборавна! Не можете ни замислити!

— Треба да се радујем вашој заборавности: она ми је створила задовољство да играм данас с вама.

Надежда Алексејевна га погледа и мало жмирну.

— Заиста? Је ли вам пријатно да играте са мном?

Владимир Сергејић јој одговори комплиментом. Мало помало, он се расприча. Надежда Алексејевна била је увек симпатична, а нарочито вечерас; Владимиру Сергејићу изгледала је дивна. Мисао о сутрашњем двобоју, дражећи му нерве, појачавала је његове речи, уносећи у њих живост; под њиховим утицајем он је мало претеривао у изразима својих осећања... „Свеједно!" помисли он. У свима његовим речима, у пригушеним осећањима, у изненада замраченим погледима, провлачило се нешто тајанствено, и против воље тужно, нешто очајно-лепо. Он је, најзад, толико брбљао да већ поче резоновати о љубави, о женама, о својој будућности, о томе како он схвата срећу и шта захтева од судбине... Он се изражавао алегорично, наговештајима. Уочи врло могућне смрти, Владимир Сергејић је кокетовао с Надеждом Алексејевном.

Она га је слушала пажљиво, смејала се помало, климала главом, час се препирала с њим, час се претварала да не верује... Разговор, често прекидан доласцима каваљера и дама, доби на крају мало чудан правац... Владимир Сергејић већ поче распитивати Надежду Алексејевну баш о њој, о њеном карактеру, о њеним симпатијама... Она је прво, шалећи се, избегавала одговоре, затим наједном, сасвим неочекивано за Владимира Сергејића, упита га кад путује.

— Куда? — рече он зачуђено.

— Вашој кући.

— У Сасово?

— Не, кући, у ваше село, сто километара одавде.

Владимир Сергејић обори очи.

— Желео бих што пре, — рече он забринута лица. — Мислим сутра... ако само будем жив. Та послови ме чекају! Али шта вам наједанпут паде на памет да ме то питате?

— Онако! — одговори Надежда Алексејевна.

— Па ипак, шта је узрок?

— Онако! — понови она. — Чуди ме радозналост човека који сутра путује, а данас жели да дозна мој карактер...

— Али, допустите... — таман поче Владимир Сергејић...

— Ах, ево, узгред... прочитајте, — смешећи се, прекиде га Надежда Алексејевна, пружајући му омот бонбона који тек што узе са суседног стола, и сама се диже у сусрет Марји Павловној, која се заустави пред њом у друштву друге даме.

Марја Павловна је играла с Петром Алексејићем. Лице јој се заруменело, зајапурило, али се није развеселило.

Владимир Сергејић погледа у омот, — на њему је ружним француским словима писало:

Qui me néglige, me perd.[1]

Он диже очи и срете Стељчинсков поглед, упрт у њега. Владимир Сергејић се усиљено осмехну, преба-

[1] Ко ме занемарује, тај ме губи. — Прим. прев.

ци руку преко наслона столице и стави ногу преко ноге.

— Ево ти га на!

Темпераментни артиљериски официр догура Надежду Алексејевну до њене столице, тихо се окрете с њом пред столицом, поклони се, тресну мамузама и оде. Она седе.

— Реците ми, молим вас, — рече одуговлачећи Владимир Сергејић, — како да схватим овај омот...

— А шта ту беше писало, — рече Надежда Алексејевна. — Ах, да! Qui me néglige, me perd. Па да! то је дивно свакидашње правило које на сваком кораку може послужити. Да би човек у нечему успео, није потребно ништа занемаривати... Треба се борити за све: можда ће се макар нешто добити. Али мени је смешно: ја... ја вама, практичном човеку, тумачим животна правила...

Надежда Алексејевна се насмеја, и узалуд се, баш до краја мазурке, Владимир Сергејић трудио да обнови ранији разговор. Надежда Алексејевна је бежала од тога с упорношћу каприциозног детета. Владимир Сергејић јој је објашњавао своја осећања, а она или му уопште није одговарала, или је обраћала пажњу на тоалете дама, на смешне физиономије неких људи, на окретност са којом је играо њен брат, на лепоту Марје Павловне, или је разговарала о музици, о јучерашњем дану, о Јегору Капитонићу и његовој жени Матрјони Марковној... и тек при крају мазурке, кад је Владимир Сергејић хтео да јој се поклони, с ироничним осмехом на уснама и у погледу, рече:

— Дакле, ви сигурно путујете сутра?

— Да; и можда врло далеко, — значајно одговори Владимир Сергејић.

— Желим вам срећан пут.

И Надежда Алексејевна журно приђе своме брату, весело му шапну нешто на уво, затим упита гласно:

— Јеси ли ми захвалан? Да? Зар не? У противном, он би њу ангажовао за мазурку.

Он слеже раменима и рече:

— Па ипак то ништа не би значило...

Она га одведе у салон.

„Кокета!" — помисли Владимир Сергејић и, пошто узе капу, извуче се неприметно из сале, потражи свога лакеја, коме је унапред наредио да буде спреман, и већ је облачио капут, кад га наједанпут, на његово крајње запрепашћење, лакеј извести да не могу путовати, јер је кочијаш, ко зна зашто, трештен пијан и да није у стању никако пробудити га. Изгрдивши кочијаша врло кратко, али необично оштро (ово се дешавало у претсобљу, у присуству непознатих људи), и рекавши лакеју да, ако сутра чим сване, кочијаш не буде спреман, нико у свету неће бити у стању да замисли шта се због тога може догодити, Владимир Сергејић се врати у салу и замоли портира да му покаже собу, не чекајући вечеру која се већ припремала у салону. Домаћин куће, наједном, као да ниче из земље, појави се баш крај руке Владимира Сергејића (Гаврило Степанић носио је ципеле без потпетица и зато се кретао без икаквог шума) и поче га задржавати, уверавајући да ће за вечеру бити првокласни ајвар; али Владимир Сергејић се извини главобољом. Кроз пола сата он је већ лежао на малом кревету, под кратким покривачем, старајући се да заспи.

Али му се није спавало. Ма колико да се превртао с једне на другу страну, ма колико да се трудио да мисли о нечем другом, силуета Стељчинског је наметљиво стрчала пред њим... Ево нишани... ево пуца... „Погибе Астахов", рече неко. За Астахова се није могло рећи да је био храбар, ма да није био ни кукавица; али мисао о двобоју, па ма с ким то било, никад му ни на ум није падала... Тући се! зар се то слагало с његовим погледима, мирним особинама, учтивим понашањем, сновима о будућој срећи и богатој женидби! Да се то није тицало њега, он би се грохотом насмејао, толико му је изгледао неумесан и смешан цео тај догађај. Тући се! с ким и зашто?!

— Пи, сто му мука! којешта! — узвикну он нехотице гласно. — Али, ако ме он заиста убије, — настави он своја размишљања, — треба, ипак, предузети мере, уредити... Да ли ће неко зажалити за мном?

И он љутито затвори своје разрогачене очи, навуче покривач на врат... али ипак није могао заспати...

Зора се већ белела на небу, и, уморен грозницом несанице, Владимир Сергејић поче тонути у сан, кад наједанпут осети нешто тешко на ногама. Он отвори очи... На његовом кревету седео је Веретјев.

Владимир Сергејић се необично запрепасти, нарочито кад виде да је Веретјев без капута, да му под раскопчаном кошуљом вире голе груди, да коса пада на чело и да му чак и лице изгледа друкчије. Владимир Сергејић се подиже мало...

— Допустите да вас упитам. . . — отпоче он, ширећи руке. . .

— Дођох к вама, — рече Веретјев промукла гласа, — извините ме, овако. . . Ми смо тамо мало пили. . . Желим да вас умирим. Помислих у себи: лежи тамо џентлмен, коме се, зацело, не спава. Да му помогнем. Дакле: не тучете се сутра и можете спавати. . .

Владимир Сергејић се запрепасти још више.

— Шта сте то рекли? — промрмља он.

— Да; све је то уређено, — настави Веретјев, — онај господин с обала реке Висле. . . Стељчински. . . извињава вам се. . сутра ћете добити писмо. . . Понављам вам, све је свршено. . . Спавајте!

И рекавши ово, Веретјев устаде и упути се вратима несигурним корацима.

— Али, допустите, допустите, — поче Владимир Сергејић. — Ко вам је то казао, и како могу да верујем?

— Ах! ви мислите да ја. . . то. . . (и мало се поведе напред). . . Кад вам кажем. . . он ће вам сутра послати писмо. . . Ви не уживате код мене нарочите симпатије, али великодушност је — моја слаба особина. Шта ту да се разговарамо. . . Та то су све такве ситнице. . . А признајте, — додаде он, намигнувши, — ипак сте се узортирали, а?

Владимир Сергејић се наљути.

— Допустите, најзад, господине! — рече он. . .

— Па, добро, добро, — прекиде га Веретјев с добродушним осмехом. — Не узнемиравајте се. Та ви и не знате да код нас без тога не може да прође ниједан бал. . . Тако је то већ уобичајено. А после-

дица никад никаквих нема. Ко је луд да рескира своју главу? Али, зашто се онда не посилити мало, а? пред странцем, на пример? In vino veritas. А уосталом, ни ви, ни ја, не знамо латински. Ипак, видим по вашем лицу, да вам се спава. Желим вам лаку ноћ, позитивни господине, добронамерни смртни створе. Примите овај поздрав од другог смртног створа, који не вреди ни две паре. Addio, mio caro!

И Веретјев изиђе.

— Ђаво би га знао шта је ово! — узвикну, мало доцније, Владимир Сергејић и распали песницом по јастуку, — ово просто ни на шта не личи!... Ово треба извидети! Ја то нећу допустити!

Па ипак, после пет минута, он је већ спавао блаженим и тврдим сном. Олакшало му је на души... Минула опасност слатко задовољава и умирује дух човеков.

Ево шта се десило пред изненадним ноћним сусретом Веретјева и Владимира Сергејића:

Код Гаврила Степанића становао је у кући његов далеки нећак и заузимао је на доњем спрату стан за самца. Кад се правили балови, млади људи су између игара навраћали к њему да на брзу руку попуше Жукољеве цигарете, а после вечере окупљали су се код њега да се пријатељски провеселе. Те ноћи код њега беше наврнуло прилично много гостију. Ту су били, између осталих, Стељчински и Веретјев; Иван Илић Хармонична Душа довукао се тамо попут других. Скуваше вино. Иако је Иван Илић обећао Астахову да ником неће говорити о намераваном двобоју, ипак, кад га Веретјев случајно упита о чему је разговарао с оним надувенком (Веретјев није друкчије звао

Астахова), Хармонична Душа не издржа и исприча цео свој разговор од речи до речи са Владимиром Сергејићем.

Веретјев се насмеја, затим се замисли.

— А с киме се туче? — упита он.

— Е, то вам не могу рећи, — проговори Иван Илић.

— Реците ми бар, с ким је разговарао?

— С многим људима... С Јегором Капитонићем. Да се с њим не туче?

Веретјев се удаљи од Ивана Илића.

Дакле, скували вино, почели пити. Веретјев је седео на најглавнијем месту; весео и бујан, он је водио прву реч на омладинским седељкама. Скиде капут и машну. Замолише га да пева, и он узе гитар и отпева неколико песама. Алкохол мало уђе у главу; млади људи почеше држати здравице. Стељчински наједанпут, сав црвен, скочи на сто и, држећи високо изнад главе чашу, снажно узвикну:

— У здравље... баш не знам чије, — прихвати он брзо, испи вино, разби чашу о под и додаде: — нек сутра исто тако прсне у комаде мој непријатељ!

Веретјев, који га је већ одавно посматрао, брзо диже главу...

— Стељчински, — рече он, — пре свега, сиђи са стола: то је непристојно, па и ципеле су ти врло рђаве; а друго, дођи овамо, да ти кажем нешто.

Он га одведе у страну.

— Чуј, драги мој, ти се, знам, тучеш сутра с оним џентлменом из Петрограда.

Стељчински задрхта.

— Како... ко ти је казао?

— То ти ја кажем. А исто тако ми је познато и због кога се тучеш.

— А наиме? Радознао сам.

— Ах, ти, Таљерану један! Па, наравно, због моје сестре. Дакле, дакле, немој се правити да си зачуђен. Тако личиш на гусана. Ни замислити не могу шта се све тамо десило, али знам да је то сушта истина. Којешта, драги мој, — настави Веретјев, — нашто се ту заносити? Та ја знам да се ти њој одавно удвараш...

— Па ипак то не значи...

— Доста, молим те. Али чуј шта ћу ти рећи. Ја тај двобој ни у ком случају нећу допустити. Разумеш ли? Сва та глупост погодиће моју сестру. Извини: док сам ја жив... то неће бити. Ја и ти ћемо пропасти, — то није ништа, али она још дуго треба да живи, и то срећно. Јесте, кунем се, — додаде он с изненадном искреношћу, — све ћу друге издати, чак и оне који су готови да све жртвују за мене, али њој нећу допустити да нико с главе влас дирне.

Стељчински се усиљено насмеја.

— Ти си пијан, драги мој, и бунцаш... па крај.

— А ти, жао ми је, ниси? Да ли сам пијан или не, апсолутно је свеједно. Али ја ти говорим како је. Шта си имао с њим да се свађаш! Љубоморан си, зар не? Ето, право веле да ćу заљубљени глупи! Па она је и играла са њим само зато да он не ангажује... Али, није ствар у томе. А тај дуел се неће одржати.

— Хм, хтео бих да видим како ћеш ми га спречити?

— Па ево како. Ако ми ти још сад не даш реч

да ћеш се одрећи тог двобоја, онда ћу се ја с тобом тући.

— Бајаги?

— Драги мој, у то не сумњај. Увредићу те, пријане, одмах пред свима, и то на најгори начин, а после макар и завезаних очију. А ја мислим да ће ти то бити непријатно, из многих разлога, не?

Стељчински плану, поче говорити да је то интимидација, да ником неће дозволити да се меша у његове ствари, да он неће имати обзира ни према коме... и заврши тиме што пристаде и одрече се од свих напада на живот Владимира Сергејића. Веретјев га загрли, и не прође ни пола сата, а обојица су већ по десети пут пили Bruderschaft, тј. пили су укрштених руку...

Млади танцмајстор је исто тако пио с њима Bruderschaft и упочетку није заостајао од њих, али најзад заспа сном праведника, и дуго је лежао полеђушке у стању крајње обамрлости... Израз његовог малог, побледелог лица био је смешан и жалостан... Боже! шта би рекле све даме из великог света и познанице да су га само виделе у овако жалосном стању! Али, на његову срећу, он није знао ниједну даму из великог света.

Иван Илић се исто тако прославио ове ноћи. У почетку он зачуди госте, јер изненада распали: „Барон је некад у селу."

— Брегуница! брегуница пева! — повикаше сви. — Ко је то видео, да брегуница пева ноћу!

— Као да само једну песму знам, — рече Иван Илић, загрејан вином, — знам ја и друге.

— Де, де, де, покажи нам своју вештину.

Иван Илић поћута и наједанпут отпоче басом: „Крамбамбули, наслетство отаца”, али тако неартикулисано и чудно, да општи грохот смеха угуши његов глас, и он ућута.

Кад се сви разиђоше, Веретјев се упути Владимиру Сергејићу, и они су имали кратак, већ поменут разговор.

Сутрадан Владимир Сергејић отпутова врло рано у своје Сасово. Цело јутро био је узбуђен, и мало је требало па да и трговца у пролазу сматра за секунданта, и дану душом тек кад му лакеј донесе писмо од Стељчинског. Владимир Сергејић га неколико пута прочита — било је врло вешто написано. . . Стељчински је почињао речима: la nuit porte conseil, Monsieur — ни зашта се није извињавао, јер он, по његовом мишљењу, свога противника ничим није увредио; уосталом, признавао је да је јуче безразложно пао у ватру, и завршио је речима да потпуно стоји на расположењу господину Астахову (de M-r Astakhof), али да са̂м сатисфакцију више не тражи.

Кад заврши и посла одговор, у исто време пун уљудности која је прелазила и у веселост, и достојанства, у коме се ипак није примећивала никаква хвалисавост, Владимир Сергејић седе да руча, трљајући руке; с великим задовољством једе и одмах се после тога крете на своје главно имање, не пославши пре тога ни коње који ће чекати смену. Пут којим је возио био је удаљен четири километра од имања Ипатова . . . Владимир Сергејић га у пролазу само погледа. . .

— Збогом, заветрино! — помисли он с потсмехом.

Слике Надежде Алексејевне и Марје Павловне синуше за тренутак у његовој уобразиљи; он одмахну руком, окрете се и задрема.

VI

Пројде више од три месеца. Јесен је већ давно настала; пожутеле шуме оголеше, сенице су већ ту и, први весник блиске зиме, ветар поче завијати и јадовати. Али великих киша још не беше, и блато по путевима не успе да се разреди. Користећи овакво време, Владимир Сергејић оде у губерниску варош да посвршава неке послове. Јутро проведе у трчкарању, а увече оде у клуб. У пространој, мрачној сали клуба срете неколико познаника и, између осталих, старог коњичког капетана у пензији, Флића, свима познатог махера, духовитог човека, коцкара и интриганта. Владимир Сергејић ступи с њим у разговор.

— Ах, између осталог, — узвикну наједанпут капетан, — ономад прође овуда једна ваша познаница и рече да вас поздравим.

— Која познаница?

— Стељчинска.

— Ја не познајем ниједну Стељчинску.

— Знали сте је као девојку... Девојачко презиме јој је Веретјев... Надежда Алексејевна. Муж јој је био са службом код нашег губернатора. И њега сте, свакако, сретали... Права чигра, с брчићима... Дивну рибу упецао, и с миразом.

— А, тако, — рече Владимир Сергејић. — Она се за њега удала... Хм! А куд су то отпутовали?

— У Петроград. Рекла ми је још да вас потсетим

на некакав омот од бонбоне... Какав је то био омот, ако смем знати?

И стари интригант у ишчекивању поче бленути у њега.

— Не сећам се, збиља, некаква шала, — одговори Владимир Сергејић. — А допустите да вас упитам, где је сад њен брат?

— Петар? Е, с њим је рђаво.

Господин Флић диже увис своје мале, лукаве очи и уздахну.

— Пијанчи! Пропао тип.

— Али где је он сад?

— Апсолутно се не зна где је. Отпутовао некуд за циганкама, свакако. У губернији није, то вам гарантујем.

— А Ипатов старац, још увек тамо живи?

— Михаило Николајић? Особењак? Још увек је тамо.

— И све му је у кући... као пре?

— Дабоме, дабоме. Ето, зашто се не ожените његовом свастиком? Та то није жена, то је просто благо, заиста. Хе-хе. Код нас се већ и шапутало... веле, добро би било...

— А, тако, — рече, жмирнувши очима, Владимир Сергејић.

У том тренутку Флића позове неко на партију карата, и разговор се прекиде.

Владимир Сергејић је мислио да се одмах врати кући, кад наједанпут доби по доносиоцу извештај од кмета да је у Сасову изгорело шест стаја, и одлучи да сам тамо отпутује. Од губерниске вароши до Сасова било је отприлике шездесет километара. Влади-

мир Сергејић стиже увече својој, читаоцу већ познатој кући, одмах нареди да позову кмета и деловођу, изгрди их на мртво име, обиђе ујутру згариште, издаде потребна наређења, и, после ручка, колебајући се мало, пође да посети Ипатова. Владимир Сергејић би остао код куће да није чуо од Флића да је Надежда Алексејевна отпутовала; није волео да се сретне с њом; али није имао ништа против да још једанпут види Марју Павловну.

Владимир Сергејић затече, као и за време прве своје посете, Ипатова где игра „дама" са Хармоничном Душом. Старац му се обрадова; па ипак је изгледало Владимиру Сергејићу да је старчево лице забринуто и да му речи не теку слободно и радосно као некад.

С Иваном Илићем Владимир Сергејић се погледа ћутке. Обојица се мало узврпољише; уосталом, брзо су се умирили.

— Јесу ли сви ваши здраво? — упита Владимир Сергејић, седајући.

— Захваљујем на питању, сви су, хвала Богу, — одговори Ипатов. — Само Марија Павловна баш није... овај, никуд не излази из своје собе.

— Назебла?

— Не... онако. Доћи ће на чај.

— А Јегор Капитонић? Шта он ради?

— Ах, Јегор Капитонић је као убивен. Жена му је умрла.

— Није могуће!

— За двадесет четири сата, од колере. Не би га сад ни познали, просто као да није онај човек. „Тежак ми је, вели, живот без Матрјоне Марковне.

Умрећу, вели, и хвала Богу, вели; не желим, вели, да живим." Да, пропао, јадник.

— Ох, Боже мој, како је то непријатно! — узвикну Владимир Сергејић. — Јадан Јегор Капитонић!

Сви поћуташе.

— Ваша сусетка, чуо сам, удала се, — рече Владимир Сергејић, поцрвеневши мало.

— Надежда Алексејевна? Да, удала се.

Ипатов узгред погледа Владимира Сергејића.

— Дабоме... дабоме, удала се, и већ отпутовала.

— У Петроград?

— У Санктпетербург.

— Марји Павловној је, мислим, тешко без ње? Чини ми се да су биле врло добре пријатељице.

— Наравно да је тешко. Како не би. А уосталом, што се тиче пријатељства, знате, девојачко пријатељство је горе од сељачког. Док си ту, добро, а чим се измакнеш, као да ништа није ни било.

— Мислите?

— Да, баш тако. Ето, рецимо, Надежда Алексејевна. Откако је отпутовала, ни писмо да нам напише, а колико је обећавала, клела се чак. Додуше, њој сад није до тога.

— А је ли давно отпутовала?

— Па, има већ шест недеља. Сутрадан после свадбе одмаглила, као што то раде у иностранству.

— Кажу да ни њен брат није овде, — рече Владимир Сергејић, мало доцније.

— Да, ни он. Та они су престонички свет; ваљда ће дуго живети у селу!

— И не зна се куда је отпутовао?

— Не зна се.

— Провео се, па дунуо, — примети Иван Илић.

— Провео се, па дунуо, — понови Ипатов. — Е, а ви, Владимире Сергејићу, јесте ли ви добро? — додаде он, окренувши се на столици.

Владимир Сергејић поче причати о себи. Ипатов га је слушао, слушао, и узвикну најзад:

— Зашто ли Маше нема? Иване Илићу, добро би било да одеш по њу.

Иван Илић изиђе из собе и, вративши се, рече да ће Марја Павловна одмах доћи.

— Је ли, да је глава не боли? — упита Ипатов полугласно.

— Боли је, — одговори Иван Илић.

Врата се отворише, и уђе Марја Павловна. Владимир Сергејић устаде, поклони се од изненађења не изговори ни речи: толико се Марја Павловна изменила одонда откад је није видео! Руменило ишчезло с њених омршавелих образа; широки црни колутови испод очију; јетко стегнуте усне; цело њено лице, укочено и мрачно, као да се скаменило.

Она диже очи, па ни у њима не беше сјаја.

— Како се осећаш? — упита је Ипатов.

— Здрава сам, — одговори она и седе за сто, на коме је већ кључао самовар.

Владимиру Сергејићу баш је било досадно те вечери. Па и сви су били нерасположени. И разговор је текао исто тако натегнуто.

— Погле, — рече између осталог Ипатов, прислушкујући фијук ветра, — какве тонове извија! Лето већ одавно прође; ето, и јесен је ту, па и зима на прагу. Опет ће сметови затрпати све око нас. Да је да што пре снег падне. А сад, кад у башту изиђеш,

туга те обузима... Као рушевина нека. Гране на дрвећу пуцкају... Да, прођоше дивни дани!

— Прођоше, — понови Иван Илић.

Марја Павловна ћутећи погледа у прозор.

— Даће Бог, вратиће се, — додаде Ипатов.

Нико му не одговори.

— А сећате се како се ту онда лепо певало! — рече Владимир Сергејић.

— Шта све није било! — уздахнувши, одговори старац.

— Али ви бисте могли, — настави Владимир Сергејић, обраћајући се Марји Павловној, — ви имате тако диван глас.

Она му не одговори.

— Шта ради ваша мајка? — упита Владимир Сергејић Ипатова, не знајући већ о чему да разговара.

— Хвала Богу, још помало тавори поред свих својих несрећа. И данас се у колицима возила. Она је, да вам кажем, као начето дрво, шкрипи ли шкрипи, а овамо, друго младо, наједанпут тресне, а она стално стоји ли стоји. Ех, хе-хе!

Марја Павловна спусти руке на колена и саже главу.

— Па ипак, тежак јој је живот, — рече опет Ипатов, — лепо је речено: „старост је мука".

— А ни младост није увек срећа, — рече Марја Павловна, као за себе.

Владимир Сергејић таман хтеде да се врати ноћу кући, али напољу наста такав мрак, да се није смео решити. Одредише му собу горе, у којој је пре три

месеца провео немирно ноћ, по милости Јегора Капитонића...

„Да ли и сад хрче?" помисли Владимир Сергејић, и сети се његових придика момку, као и изненадне појаве Марје Павловне у башти...

Владимир Сергејић приђе прозору и наслони чело на хладно стакло. Његово сопствено лице мрачно је гледало у њега из дворишта, као да су му очи биле упрте у црну завесу, и тек мало доцније он је могао да распозна на тамном небу гранчице дрвећа, које су се покаткад нихале у мраку. Гибао их је узнемирен ветар.

Наједанпут, Владимиру Сергејићу се учини као да нешто бело промаче по земљи... Он загледа, осмехну се, слеже раменима и, узвикнувши полугласно: „што ти је уображење!", леже у постељу.

Заспао је врло брзо, али ни овога пута не би му суђено да мирно проведе ноћ. Он диже главу с јастука... Чула се страховита граја, узвици, журни кораци, врата су трескала; наједанпут, зачу се женски врисак, разлеже се кукњава по башти, други јауци одјекнуше у даљини... Узбуна је у кући расла, немир је бивао све већи сваког тренутка... „Пожар!" сину кроз главу Владимиру Сергејићу. Он се препаде, ђипи с кревета и потрча на прозор; али пламена није било; само се у башти брзо кретале по путањама, поред дрвећа, црвене светлосне тачке — то су трчали људи с фењерима. Владимир Сергејић журно приђе вратима, отвори их и налете право на Ивана Илића. Блед, разбарушен, полусвучен, јурио је, ни сâм не знајући куда.

— Шта је то? Шта се десило? — упита га узбу-

ђено Владимир Сергејић, ухвативши га снажно за руку.

— Нестала, утонула, у воду скочила, — одговори Иван Илић задиханим гласом.

— Ко је у воду скочио, ко се удавио?

— Марја Павловна! Ко други, до Марја Павловна? Упропастио је он, јадна девојка! У помоћ! Ох, Боже, потрчимо брже! Браћо, брже!

И Иван Илић сјури се низ степенице.

Владимир Сергејић навуче на брзу руку чизме, огрну шињел и појури за њим.

У кући баш никог не срете, сви су истрчали у башту; наиђе једино у ходнику крај претсобља на девојчице, кћери Ипатова; премрле од страха, стајале су оне у својим белим сукњицама, стиснутих руку и босе, крај ноћне лампе која је стајала на поду. Кроз салон, поред обореног стола, истрча Владимир Сергејић на терасу. Кроз честу, према брани, промицала је светлост, сенке...

— Дајте чакље, брже чакље! — чуо се глас Ипатова.

— Мрежу, мрежу, чамац! — викали су други.

Владимир Сергејић јурну на ту страну. Он затече Ипатова на обали језера; фењер, закачен о грану, јако је осветљавао старчеву седу главу. Он је кршио руке и ишао као пијан; крај њега жена, лежећи на трави, ударала се у груди и кукала; унаоколо су се комешали људи. Иван Илић је већ ушао до колена у воду и чачкао мотком дно; кочијаш се свлачио, дрхтећи целим телом; два човека су вукла низ обалу чамац; чуо се оштри тутањ копита по сеоском шору... Ветар је фијукао, као да се старао да погаси

фењере, а језеро се комешало и шумело, црнећи се страшно.

— Шта ми рекоше, — узвикну Владимир Сергејић, притрчавши Ипатову, — је ли могуће?

— Чакље, дајте чакље! — зајеца старац у одговор...

— Па, можда се варате, побогу, Михаило Николајићу...

— Не! не варамо се! — проговори плачним гласом жена која је лежала на трави, девојка Марје Павловне, — сама сам, проклета била, чула кад је она, голубица моја, у воду скочила, кад је млатарала по води, кад је викала: „у помоћ", па после још једанпут: „у помоћ!"

— Како ниси је спречила, побогу!

— Па како да је спречим, слатки мој господине? Та кад сам је ја потражила, она већ није била у соби, а моја душа је, по свој прилици, предосећала: у последње време стално је туговала и није ништа говорила; одмах сам се досетила и право у башту потрчала, као да ми је неко унапред казао; чујем, наједанпут бућну нешто у воду: упомоћ, чујем, виче... упомоћ... Ох, мили моји! Ох, драги моји!

— Али, теби се, можда, ипак причинило?

— Како причинило! Па где је она? Куд је отишла?

— „Па то је и било оно бело у мраку што ми се причинило", помисли Владимир Сергејић...

Међутим, дотрчаше људи с чакљама, довукоше мрежу, почеше је простирати по трави, скупи се маса света, наста комешање, гурање... кочијаш дохвати чакљу, кмет другу, обојица скочише у чамац, отиснуше се и почеше тражити чакљама по води; с обале

су им светлели. Чудни и страшни су изгледали њихови покрети и њихове силуете у магли, над узбурканим језером, при несигурном и нејасном сјају фењера.

— Е... ево закачих, — викну наједанпут кочијаш.

Сви су као укопани стајали.

Кочијаш повуче к себи чакљу, наже се... Нешто кракато, црно, лагано исплива...

— Труо корен, — рече кочијаш и истрже чакљу.

— Па врати се, врати, — повикаше с обале, — чакљама се не може, треба мрежом.

— Јесте, јесте, мрежом, — прихватише остали.

— Чекајте, — рече кмет, — и ја сам закачио... нешто, чини ми се, меко, — додаде он, мало доцније.

Нешто бело појави се крај чамца...

— Госпођица! — наједанпут викну кмет. — Она је!

Није се преварио... Чакља је закачила Марју Павловну за рукав од њене хаљине. Кочијаш ју је одмах прихватио, извукао из воде... и после два снажна замаха чамац се нашао крај обале... Ипатов, Иван Илић, Владимир Сергејић, сви притрчаше Марји Павловној, дигоше је, понесоше на рукама кући, одмах је свукоше, почеше је повраћати, грејати... Али сви њихови напори, њихова старања, остадоше узалудни... Марја Павловна не дође к свести... Живот ју је већ био оставио.

Владимир Сергејић, сутрадан рано, напусти Ипатовку; пред одлазак пође да се опрости с покојницом. Она је лежала на столу у салону, у белој хаљини... Њена густа коса још се не беше сасвим осу-

шила, некаква тужна недоумица огледала се на њеном бледом лицу, које се још не беше унаказило; отворене усне као да су се напрезале да кажу и упитају нешто... згрчене прекрштене руке рекао би с тугом су се тискале уз груди... Али, маколико да је била јадовита мисао с којом је завршила јадна утопљеница, смрт је ставила на њу белег свога вечног ћутања и смирености... и зар може неко схватити шта изражава мртво лице у оним малобројним тренутцима кад га последњи пут посматрају погледи живих људи, пре но што заувек ишчезне и иструли у гробу?

Владимир Сергејић постоја, прилично замишљен, крај одра Марје Павловне, прекрсти се трипут и изиђе, не опазивши Ивана Илића који је тихо плакао у кутку... И није само он плакао тог дана, плакала је горко сва послуга у кући: Марја Павловна је оставила за собом лепу успомену.

Кроз недељу дана, ево шта је одговарао старац Ипатов Надежди Алексејевној на њено писмо које је најзад стигло:

„Пре недељу дана, поштована Надежда Алексејевна, несрећна свастика моја, ваша пријатељица, Марја Павловна, добровољно је завршила свој живот, скочивши ноћу у језеро, и ми смо је већ сахранили. Она се одлучила на овај очајан и страшан корак не опростивши се са мном, не оставивши за собом чак ни писмо, или бар цедуљу, из које би се видела њена последња воља... Али вама је најбоље познато, Надежда Алексејевна, на чију душу треба да падне овај велики и тешки грех! Нека Господ Бог плати вашем брату, јер моја свастика није могла ни да престане волети, ни да преживи растанак"...

Надежда Алексејевна доби ово писмо тек у Италији, куд је отпутовала са својим мужем, графом де-Стељчинским, како су га ословљавали у свима хотелима. Уосталом, он није посећивао само хотеле: често су га виђали у коцкарницама, у бањским курсалонима... Он је у почетку губио многе новце, затим је престао да губи, и лице му доби нарочити израз, час као сумњив, час као дрзак, као лице човека с којим се неочекивано дешавају догађаји... Са женом се виђао ретко. Уосталом, Надежди Алексејевној није било досадно у његовом отсуству. У њој се пробудила љубав према уметности и сликарству. Она се све више упознавала с уметницима и волела је да разговара о лепоти са младим људима. Писмо Ипатова ју је необично растужило, али је није спречило да тог истог дана оде у „Псећу пећину" и види како се гуше јадне животиње, бачене у сумпорни дим.

Није отишла сама. Пратили су је разни каваљери. Међу њима, био је најљубазнији неки г. Попелен, неуспели француски сликар, с брадицом и коцкастим капутићем. Својим танким тенором певао је он најновије романсе, шалио се врло отворено, и ма да је на изглед био мршав, ипак је јео врло много.

VII

Био је сунчан, хладан јануарски дан; на Невском је шетало безброј света. Часовник је на кули Скупштине показивао три сата. Широким плочама тротоара, које су биле засуте жутим песком, корачао је, поред осталих, и наш стари познаник, Владимир Сер-

гејић Астахов. Он је постао већ зрео човек одонда откад смо се растали с њим, пустио је бакенбарде и прилично се угојио у свима својим димензијама, али није остарио. Он се кретао за гомилом, није се журио и каткад је погледао унаоколо: очекивао је своју жену; она је заједно са својом мајком требала да се заустави негде у свом екипажу.

Владимир Сергејић се већ био оженио, пре пет година, и то онако како је увек желео: жена му је била богата и са врло великим везама. Љубазно скидајући добро очишћен шешир при сусрету са многобројним познаницима, Владимир Сергејић се и даље кретао кораком човека задовољног судбином, кад наједанпут, баш близу Пасажа, на њега замало не натрча некакав господин у шпанском огртачу и качкету, с лицем већ сасвим изблазираним, с фарбаним брковима и крупним, мало крмељивим очима. Владимир Сергејић отмено скрену у страну, али господин у качкету погледа у њега и наједанпут узвикну:

— О, г. Астахове, добар дан!

Владимир Сергејић ништа не одговори и застаде зачуђен. Он није могао ни појмити откуд господин, који се одлучио да по Невском иде у качкету, зна његово презиме.

— Зар ме не познајете, — настави господин у качкету, — срео сам вас пре осам година у селу, у Т—ској губернији, код Ипатових. Зовем се Веретјев.

— Ах, Боже мој, опростите ми! — узвикну Владимир Сергејић. — Али, ви сте се отада променили...

— Јесте, остарио сам, — одговори Петар Алексејић и протрља лице руком на којој није било рукавице, — а ето, ви се нисте променили.

Веретјев није толико остарио колико је опао и запустио се. Ситне, танане боре покривале су му лице, и кад је говорио, уснице и образи играли су му мало. Било је очигледно да се необично истрошио.

— Где сте се изгубили за све ово време, да вас ни видео нисам?

— Лутао сам којекуда. А ви сте све време у Петрограду?

— Махом у Петрограду.

— Јесте ли жењени?

— Жењен сам.

И Владимир Сергејић доби мало строжији изглед, као да је желео рећи Веретјеву: „ти, драги мој, и не помишљај да ме молиш да те упознам са мојом женом."

Веретјев изгледа да га је разумео. Равнодушан осмех једва дотаче његове усне.

— А како је ваша сестра? — упита Владимир Сергејић. — Где је она?

— Не могу да вам тачно кажем. Мора бити, у Москви. Давно нисам од ње добио писмо.

— Је ли јој жив муж?

— Жив је.

— А г. Ипатов?

— Не знам; свакако да је и он жив; а можда је и умро.

— А онај господин, како се оно зваше, Бодрјаков, мислим?

— То је онај кога сте молили да вам буде секундант, памтите, кад сте се оно узортирали? Ђаво ће га знати!

Владимир Сергејић поћута с изразом важности на лицу.

— Ја сам се увек са задовољством сећао оних вечери, — настави он, — кад ми се дала прилика (замало па да каже: кад сам имао част) да се упознам с вашом сестром и с вама. Она је врло симпатична жена. Је л' те, да ли још онако лепо певате?

— Не, глас сам изгубио... Да, некад је то било дивно време!

— Још једанпут сам после тога посетио Ипатовку, — додаде Владимир Сергејић, подигавши жалосно обрве, — чини ми се да се тако зове то село, — и то баш на дан оног страшног догађаја...

— Јесте, јесте, то је страшно, страшно, — брзо га прекиде Веретјев. — Јесте, јесте. А сећате ли се како се замало не потукосте са мојим данашњим зетом?

— Хм! сећам се! — одговори одуговлачећи Владимир Сергејић. — Уосталом, право да вам кажем, од тада је тако много времена протекло да ми то понекад изгледа као некакав сан...

— Као сан, — понови Веретјев, и његови бледи образи поцрвенеше, — као сан... не, то није био сан, бар за мене. То је било доба младости, радости и среће, доба бескрајних нада и снаге неисцрпне, па ако је то био сан, онда је диван сан. А ово, што смо ви и ја остарили, оглупели, фарбамо бркове, и мувамо се по Невском, па нисмо ни зашта, као пропале раге, излапели, отрцани, па се правимо важни и дусамо се, и продајемо зјала, па још, шта ту, зали-

вамо тугу вином, — биће да је пре то сан, најодвратнији сан. Живот је проживљен, и узалудно, нимало умесно, простачки проживљен, — ето то је најцрње! Кад би се то могло отрести као сан, кад бисмо се тога могли ослободити. . . Па после, — свуда, на сваком кораку једна грозна успомена, једно привиђење. . . Уосталом, збогом.

Веретјев се брзо удаљи, али, кад је стигао до врата једне од главних посластичарница на Невском проспекту, заустави се, уђе у њу и, попивши крај бифе-а чашицу ликера од поморанџе, упути се кроз билијарску салу, препуну дима и мрачну од дувана, у задњу собу. Ту нађе неколико познаника, некадањих другова: Пећу Лазурина, Косћу Ковровског, кнеза Серђукова и још два господина, које су звали просто Васја и Филот. Сви су они били нимало млади, ма да нежењени; у неких је коса опала, а код осталих пробиле седе, лица им покривена борама, подбратци им зарасли, уопште — сва та господа су одавно, како се то каже, зашла у године. Сви су они, ипак, и даље сматрали Веретјева за необичног човека, коме је судбина наменила да изненади свет, а он је само зато и био паметнији од њих што је сам врло добро знао да је потпуни и прави паразит. И ван његовог друштва било је људи који су мислили о њему да би он далеко дотерао да није упропастио себе. . . Ти су људи грешили: од Веретјева никад ништа не бива.

Пријатељи Петра Алексејића дочекаше га са уобичајеним поздравом. Он их у почетку забрину својим мрачним изгледом и јетким речима, али убрзо се умири, развесели, и ствар пође својим обичним током.

А Владимир Сергејић, чим од њега оде Веретјев, натушти се и исправи. Неочекивани испад Петра Алексејића необично га пренерази, чак га увреди.

„Оглупели смо, пијемо вино, бркове фарбамо... parlez pour vous, mon cher", рече он, најзад, готово гласно и, фркнувши од претеране навале нехотичног незадовољства, спремао се да настави своју шетњу.

— Ко је то с вама разговарао? — зачу се снажан и сигуран глас иза његових леђа.

Владимир Сергејић се осврте и опази једног од својих добрих пријатеља, неког г. Помпонског. Тај Помпонски, човек високог раста и пун, заузимао је истакнут положај, и ниједанпут, од најранијег детињства, није се разочарао у себе.

— Онако, некакав особењак, — рече Владимир Сергејић, ухвативши г. Помпонског под руку.

— Забога, Владимире Сергејићу, зар може солидан човек да разговара с индивидуом која на глави има качкет? То није пристојно! Ја се чудим! Где сте се могли упознати с таквим типом?

— У селу.

— У селу... Са сеоским суседима се у вароши не поздравља... ce n'est pas comme il faut. Џентлмен мора увек да буде џентлмен, ако мисли, да...

— Ево моје жене, — пожури да га прекине Владимир Сергејић. — Хајдемо к њој.

И оба џентлмена се упутише малом фином екипажу, са чијег је прозора извиривало бледо, уморно и нервозно-уображено лице још младе, али већ преживеле жене.

Иза ње видела се друга дама, и она је била као

наљућена, њена мајка. Владимир Сергејић отвори вратанца на екипажу, понуди жени руку. Помпонски пође с његовом таштом и оба пара упутише се Невским у пратњи осредњег, црнокосог лакеја, у жутим ципелама и с великом кокардом на капи.

1854 г.

Фауст

— Приповетка у девет писама —

Entbehren sollst du, sollst entbehren.

Фауст (I део).

ПРВО ПИСМО

Од Павла Александровића Б... Семјону Николајевићу В...

Сеоце М . . . . о, 6 јуна 1850

Пре три дана стигох овамо, драги пријатељу, и по обећању узимам перо и пишем ти. Од јутрос ситна киша сипи: никуд из куће, а ја бих тако хтео да прођаскам с тобом. Ето, опет сам у свом старом гнезду, у коме нисам био — страшно је и помислити — пуних девет година. Збиља, мени се чини као да сам сасвим други човек постао. А и стварно сам други: сећаш ли се оног малог, потамнелог огледала моје прабабе у салону, с тако чудним шарама на угловима. Некад си ти често размишљао шта ли је видело оно пре сто година, и, ја чим стигох, пријђох му и нехотице се збуних. Одмах опазих како сам у последње време остарио и изменио се. Уосталом, нисам само ја остарио. Моја кућица, већ давно оронула, сад се једва држи: накривила се, упала у земљу.

Моја добра Васиљевна, економка (свакако да је ниси заборавио: она те је тако изврсним слатким слу-

жила), сасвим се осушила и погрбила; кад ме угледала, није могла ни да врисне ни да заплаче, већ је само почела хуктати и, раскашљала се, изнемогло села на столицу, и замахала руком. Старац Терентије још се држи, као некад иде право и чепи ноге. А на њима су оне исте жуте панталоне од нанка и оне исте ципеле од јареће коже с високим рисом и машнама, што шкрипе и које су се теби увек тако допадале. Али, Боже мој, како сад висе те панталоне на његовим мршавим ногама, коса побелела а лице се смањило, од順 песнице није веће! А кад проговори са мном, кад поче командовати и издавати наредбе у суседној соби, било ми је и смешно, и жалио сам га. Сви су му зуби поиспадали, и, кад говори, мљацка, пиштећи и шуштећи.

Али зато се башта необично пролепшала; ситно шибље јоргована, багрема, орлових ноката (сећаш се, заједно смо их садили) развило се у дивно, густо жбуње; брезе, јавори, све је то букнуло и раширило се; нарочито су низови липа постали лепи. Волим те редове, волим сиво-зелену нежну боју и благи мирис ваздуха испод њихових сводова; волим шарену мрежу сјајних пега по мркој земљи — код мене, као што знаш, песка нема. Мој омиљени храстић постао је већ млад храст. Јуче, у подне, више од сата седео сам у његовом хладу на клупи. Било ми је врло добро. Унаоколо трава се тако весело зеленела; све је засуо златни сјај, снажан и благ; чак је он и у хлад допро... а што су се птице чуле! Мислим да ниси заборавио да су птице — моја страст. Грлице непрекидно грчу, каткад звизне жути кос, зеба је завршавала први део своје драге строфе, дроздови су

се љутили и праскали, кукавица се чула издалека; наједанпут, као луд, продирно је запиштао детлић. Ја сам слушао, слушао сав тај благи, складни жагор, и ни да мрднем нисам желео, док сам на души осећао и леност и милину.

И није само башта порасла. На сваком кораку срећем једре, стасите момке, у којима никако не могу да препознам некадашње мени познате дечаке. А твој љубимац Тимица, постао је сад такав Тимотије, да ни замислити не можеш. Ти си се некад плашио за његово здравље и прорицао си му туберкулозу; а да ти је сад да видиш његове огромне, црвене руке, како стрче из уских рукава капута од нанка и како су му свуд набрекли обли и дебели мишићи! Врат као у бика, а глава сва у густим, плавим коврџама — прави Херкулес Фарнезијски! Уосталом, лице му се мање изменило него у других, чак није ни тако много порасло, а весели и, како си ти говорио, „блесави" осмех остао је исти. Узео сам га за свог собара; оног петроградског отпустио сам у Москви: много је волео да ме збуњује и показује како боље од мене зна престоничку етикецију. Ниједног свог пса не нађох; сви су поцркали. Само је Њефка најдуже живела, па ни она ме није дочекала, као што је Аргос дочекао Улиса; не беше јој суђено да својим угаслим очима види старог господара и друга у лову. А Шавка је жива и још промукло лаје, и још јој је једно уво поцепано, и — зна се, реп јој пун чичкова.

Настанио сам се у твојој некадашњој соби. Додуше, сунце је пече и препуна је мува; али зато мање заудара на стару кућу него у осталим собама. Чудна ствар! Тај плесниви, мало накисео и устајали дах

необично утиче на моју уобразиљу; не бих рекао да ми је непријатан, напротив; али он ми изазива тугу, па после клонулост. Ја, као и ти, необично волим старе трбушате ормане с бакарним бравама, беле фотеље с округлим наслонима и кривим ногама, мувама испљуване стаклене лустере, с великим јајетом од љубичастог бакра на средини; једном речју, сав старински намештај; али да то стално гледам, ипак не могу: некаква узбудљива досада (заиста!) свега ме обузме.

У соби у којој се настаних, намештај је најобичнији, домаћа израда; ипак сам оставио у куту уски и дугачки орман с полицама, на којима се кроз прашину једва назире одвећ старинско дувано посуђе од зеленог и плавог стакла; а на зиду наредио сам да прикаче, знаш ваљда, ону слику жене коју си ти назвао сликом Манон Леско. Мало је потамнела за ових девет година; али очи гледају исто онако замишљено, лукаво и нежно, усне се исто онако лакомислено и тужно осмехују, а полуопала ружа исто онако тихо клизи из тананих прстију. Необично ме занимају сторе у мојој соби. Оне су некад биле зелене, али су пожутеле од сунца: на њима су црном бојом насликани догађаји из д'Арленкуровог дела „Пустињак". На једној од њих, тај пустињак, огромне браде, избуљених очију и у сандалама, одводи у планину некакву разбарушену девојку; на другој — води се очајна битка између четири витеза у беретима и са набраним рукавима на раменима; један од њих лежи, en raccourci, мртав, и уопште — на њој су претстављене све саме страхоте, док је унаоколо не-

каква мртва тишина, и од стора падају слаби одблесци на таваницу...

Откад сам се настанио овде, обузео ме некакав душевни мир; ништа ми се не ради, никог не желим да видим, ни о чему да сањам, па ме мрзи и да мислим; али размишљати не мрзи ме: то су две разне ствари, као што и сам добро знаш. Прво су навалила на мене сећања из детињства... ма куд се макао, ма шта посматрао, она су извирала са свих страна, јасна, до најситнијих детаља јасна, и, рекао бих, непомична у својој разговетној тачности... Затим су их смењивала друга сећања, затим... затим сам се тихо отресао прошлости, и остала ми је у грудима само некаква буновна тегоба. Замисли, седећи на насипу, испод врбе, наједном неочекивано заплаках, и дуго бих плакао, без обзира што сам већ зашао у године, да ме није било срамота од сељанке у пролазу, која ме је радознало посматрала, затим, не обазирући се на ме, право и ниско се поклонила и прошла поред мене. Необично бих желео да останем у овом расположењу (наравно, више нећу плакати) до мога одласка одавде, тј. до септембра, и било би ми веома криво кад би неком од суседа пало на памет да ме посети. Уосталом, тога се, изгледа ми, не треба бојати; ја и немам блиских суседа. Убеђен сам да ћеш ме разумети; ти сам знаш из искуства, како самоћа често благотворно делује... Она ми је сад потребна, после толиких лутања.

А чамити нећу. Донео сам са собом неколико књига, и овде имам приличну библиотеку. Јуче отворих све ормане и дуго сам претурао по већ плеснивим књигама. Нађох многе интересантне ствари које пре

не приметих: „Кандида" у рукописном преводу 70-их година; новине и часописе из тога доба; „Победоносног Камелеона" (тј. Мирабоа); le Paysan perverti[1] итд. Дођоше ми до руку и дечје књижице, и моје, и мога оца, и моје бабе, и чак, замисли, и моје прабабе: на једној прастарој француској граматици у шареном повезу, стоји крупним словима: Ce livre appartient à m-lle Eudoxie de Lavrine,[2] а испод тога година — 1741. Нађох и књиге које сам некада донео из иностранства, међу њима и Гетеовог „Фауста". Можда ти није познато да сам некад знао „Фауста" напамет (наравно, први део) од речи до речи; нисам могао да га се сит начитам... Али ново време — нове и навике, и у току задњих девет година једва да сам и узео Гетеа у руке. С каквим неописаним осећањем угледах ту малу, и мени одвећ познату књижицу (у рђавом издању 1828 г.). Понех је са собом, легох на постељу и отпочех читати. Како је снажан утисак направила на мене цела дивна прва сцена! Појава Духа Земље, његове речи, сећаш се, „на таласима живота, у вихору стварања", побудиле су у мени давно недоживљено дрхтање и језу усхићења. Сетих се свега: и Берлина, и студентског живота, и фрајлајн Кларе Штих, и Зајделмана у улози Мефистофела, и Радзвилове музике, свега и свачега... Дуго нисам могао заспати: моја младост се прикрала и стала испред мене, као привиђење; као

[1] Покварени сељак. — Прим. прев.

[2] Ова књига припада г-ђици Евдоксији Лаврин. — Прим. прев.

огањ, као отров прострујала је кроз вене, срце се раширило и није се хтело скупити, нешто је прелетело преко његових струна, и жеље узавреше...

Ето каквим се сновима заноси твој готово четрдесетогодишњи пријатељ, седећи сам у својој усамљеној кућици! А кад би ме неко видео? Па, шта би било? Нимало се не бих застидео. Стидети се — то је такође одлика младости; а ја, знаш по чему сам приметио да старим? Ево по чему! Ја се сад трудим да увеличавам пред собом своја весела осећања и тужна да обуздавам, а у младости радио сам сасвим обрнуто. Дешавало се да се размећеш својом тугом, као с ризницом, а стидиш се кад те обузме неописана радост...

Па ипак ми се чини да, без обзира на све моје искуство у животу, постоји и још нешто на свету, пријатељу Хорацијо, што нисам доживео, и то „нешто" — замало па да буде оно најважније.

Ах, што сам се расписао! Збогом. Писаћу ти другипут. Шта радиш у Петрограду? Између осталог: Савелије, мој сеоски кувар, рече ми да те поздравим. Он је такође остарио, али не тако много, угојио се и мало поднадуо. Готови исто онако добро пилећу чорбу са раскуваним луком, питице са сиром и јајима, ишаране на ивицама и пигус — чувено степско јело пигус, од кога ти је језик побелео и био као колац у току целог дана. Али печење, као и пре, тако исуши да можеш њим ударати по тањиру — прави ђон. А сад, збогом!

Твој П. Б.

ДРУГО ПИСМО

Од истога — истоме.

Сеоце М . . . о, 12 јуна 1850.

Имам да ти јавим, драги пријатељу, доста важну новост. — Замисли, јуче пред ручак, шетало ми се — само не по башти; пођох путем у варош. Врло је пријатно ићи без икаквог циља брзим корацима дугим и правим путем. Као да си у послу, журиш некуд. — Гледам: Иду ми у сусрет кола. Да неће к мени? — помислих са зебњом. . . Али, не: у колима седи господин с брковима, непознат ми. Умирих се. Али наједанпут, тај господин, кад је пролазио поред мене, нареди кочијашу да заустави коње, пристојно подиже шапку и још пристојније упита ме да нисам ја тај и тај,ословивши ме по имену. Ја, опет, зауставих се и, с одважношћу окривљеног кога воде на саслушање, одговорих: „ја сам тај”, и као ован бленем у господина с брковима и мислим у себи: „па ја сам га видео негде!”

— Не познајете ме? — рече он, силазећи с кола.

— Не.

— А ја сам вас одмах познао.

Реч по реч, испаде да је то Пријимков, ако се сећаш, наш некадашњи друг с универзитета. „Па каква ми је то новост?” мислиш ти у овом тренутку, драги Семјоне Николајићу. — „Пријимков је, колико се сећам, био прилично неозбиљан дечко, мада не опак и глуп”. Тако је, пријатељу, али чуј даље.

— Врло сам се обрадовао, рече, кад сам чуо да сте допутовали у своје село, у наше суседство. Уосталом, нисам се само ја обрадовао.

— Реците ми, молим вас — упитах — ко је још био тако љубазан...

— Моја жена.

— Ваша жена!

— Да, моја жена: она је ваша стара познаница.

— А допустите ми да упитам, како се зове ваша супруга?

— Име јој је Вера Николајевна; девојачко презиме јој је Јељцова.

— Вера Николајевна! — нехотице узвикнух.

Ето, то је та тако важна новост о којој ти напоменух у почетку писма.

Али, теби то, можда, не изгледа нимало важно. Мораћу да ти штошта испричам из мога прошлог... давно прошлог живота.

Када смо ја и ти 183... г. свршили универзитет, било ми је двадесет година. Ти доби службу, а ја, као што знаш, одлучих да отпутујем у Берлин. Али у Берлину пре октобра није имало смисла седети. Хтео сам да проведем лето у Русији, у селу, да последњи пут добро продембелишем, па после да се озбиљно прихватим посла. Уколико се испунила ова намера, о томе сад не вреди говорити... „Али где да проведем лето?” питао сам се. Није ми се ишло у моје село. Отац ми је недавно умро, блиских рођака нисам имао, а бојао сам се самоће, досаде... И зато радо примих позив једног мог рођака, даљњег стрица, да погостујем на његовом имању у Т...ој губернији. Он је био имућан човек, добар и простодушан, живео је спахиски и имао је спахиске куће. Отишао сам к њему. Породица му је била велика: два сина и пет кћери. Сем тога, у кући је живело мноштво

света. Гости су непрекидно долазили — па ипак било је досадно. Дани су текли хучно, ниси могао остати насамо. Све су радили заједнички, сви су се трудили да се нечим забаве, да нешто измисле, а увече сви су били мртви уморни. Било је нечег празног у том животу. Бејах већ намислио да отпутујем и чекао сам само да прође чикин рођендан, али баш на сам тај рођендан на забави видех Веру Николајевну Јељцову — и остадох.

Било јој је у то време шеснаест година. Она је живела са својом мајком на малом имању, удаљеном пет километара од мога стрица. Њен отац — кажу, диван човек — брзо је дотерао до пуковника, и отишао би још даље, да није млад погинуо: убио га случајно друг у лову. Вера Николајевна по смрти очевој била је дете. А и мајка јој је била необична жена: говорила је неколико језика и много је знала. Била је седам или осам година старија од свога мужа, за кога се удала из љубави; он ју је кришом одвео из родитељске куће. Она је једва преживела његову смрт, и до краја живота (по причању Пријимковом, умрла је одмах после кћерине удаје) носила је само црнину. Добро памтим њено лице: изразито, мрко, с густом, седом косом, крупним, оштрим, рекао бих угашеним очима и правим, танким носом. Њен отац — презивао се Ладанов — живео је петнаест година у Италији. Мајку Вере Николајевне родила је проста сељанка из Албана, коју је сутрадан по порођају убио њен вереник, који је живео с ону страну Тибра, од кога ју је Ладанов отео. . .

Овај догађај изазвао је у своје време велику узбуну. Кад се вратио у Русију, Ладанов није излазио не

само из куће већ ни из свога кабинета; бавио се хемијом, анатомијом, кабалистиком, хтео је да продужи човечји век, увртео је себи у главу, да се може ступити у везу с духовима, да се могу мртви призивати. . . Суседи су га сматрали за вешца. Он је необично волео своју кћер, сам је свему учио, али јој није опростио што је побегла за Јељцова, није допустио да му на очи изиђе ни она ни њен муж, прорицао им је горак живот и умро је усамљен. Пошто је остала удовица, г-ђа Јељцова је посветила све своје слободно време васпитању кћери и готово никог није примала. Кад сам се упознао с Вером Николајевном, замисли, она откад памти за себе није била ни у једној вароши, па чак ни у својој среској!

Вера Николајевна није личила на обичне руске девојке: она се некако нарочито одликовала. Мене је одмах изненадила необична мирноћа свих њених покрета и речи. Изгледало је да се ни о чему не брине, не узбуђује, да одговара просто и паметно, да пажљиво слуша. Израз лица био јој је искрен и правичан, као у детета, али мало хладан и једнолик, ма да никад замишљен. Ретко је била весела и не тако као други: бедрина невине душе, јача од радости, блистала је у целом њеном бићу. Била је средњег раста, врло лепо развијена, мало танка, правилних и нежних црта, дивна равна чела, златно-плаве косе, правилног носа, као у мајке, прилично пуначких усана; црнкасто сиве очи гледале су некако одвећ слободно испод густих, горе извучених трепавица. Руке јој нису биле велике, али ни нарочито лепе; талентовани људи таквих руку немају. . . и збиља, Вера Николајевна није имала никаквих нарочитих обдарености.

Глас јој је звучао као у седмогодишње девојчице. На забави код стрица био сам претстављен њеној мајци и, после неколико дана, првипут сам их посетио.

Госпођа Јељцова била је врло чудна жена, јака по карактеру, одлучна и сређена. На мене је необично утицала: и поштовао сам је и прибојавао се. Све је код ње било по неком систему, па је и ћерку васпитавала по систему, али јој није ограничавала слободу. Ћерка ју је волела и слепо јој веровала. Требало је само да јој г-ђа Јељцова да књигу и каже: ту и ту страну не читај — и она ће радије претходну страну прескочити, него што ће завирити у забрањену. Али и г-ђа Јељцова имала је своје idées fixes, своје ћуди. Она се, на пример, као ватре бојала свега што може утицати на уобразиљу; зато њена кћи до своје седамнаесте године није прочитала ниједан роман, ниједну песму, док је у географији, историји, па чак и природним наукама доводила у забуну и мене, универзитетлију, и то не тако рђавог, као што се, можда, сећаш. Једном некако покушах да поразговарам са г-ђом Јељцовом о тим њеним слабостима, иако је било тешко увући је у разговор: она је била веома ћутљива. Само је главом климала.

— Ви велите, — рече она најзад, — да је читање песничких дела и корисно и пријатно... Мишљења сам да у животу најпре треба изабрати: или корисно, или пријатно, и једном се за свагда одлучити. И ја сам некад хтела да спојим и једно и друго... То не може да буде, и води или пропасти или простоти.

Да, чудно створење била је та жена, створење че-

стито, охоло, не без фанатизма и неког типичног сујеверја. „Ја се плашим живота", — рече ми једанпут. — И заиста, она га се плашила, плашила се оних тајних сила из којих је живот сложен и које понекад, али изненада, избијају на површину. Тешко ономе кога оне савладају! Јељцовој су се те силе грозно осветиле; сети се смрти њене мајке, њеног мужа, њеног оца... То би сваког уплашило. Она баш као да се закључала и кључ бацила у воду. Мора да је много јада у животу поднела и никад их ни с ким није поделила: све је у себи скрила. Она је толико навикла себе да се не пушта на вољу осећањима, да се чак стидела да изрази своју страсну љубав према кћери; ниједанпут је није пољубила у моме присуству, при помену њеног имена никад јој није тепала, већ увек: „Вера". Сећам се једне њене фразе: једном јој рекох да смо сви ми, данашњи људи, мало начети... — „Себе не вреди таћи, рече она, треба себе или скрхати, или уопште не дирати"...

Врло мало њих посећивало је Јељцову; али ја сам јој одлазио често. Само сам пред собом признавао да ми је била наклоњена; а Вера Николајевна ми се необично допадала. Ја и она смо разговарали, шетали... Мајка нам није сметала; али је ћерка волела да буде с њом, а и ја, опет, нисам осећао потребу да разговарам насамо... Вера Николајевна имала је чудну навику да гласно мисли; ноћу је у сну гласно и разговетно причала оно што ју је у току дана задивило. Једном, гледајући ме пажљиво, и, по обичају, наслонивши се лагано на руку, рече: „Чини ми се да је Б. добар човек; али се на њега не можеш ослонити". Наши су односи били веома пријатељски

и обични; само ми се једном учини да запазих тамо, негде далеко, на самом дну њених сјајних очију, нешто чудно, неку милошту и нежност. . . Али сам се, можда, преварио.

Међутим, дани су пролазили, било је већ време да се спремам на пут. Али ја сам стално оклевао. Понекад, чим помислим, чим се сетим, да задуго нећу видети ову драгу девојку, којој сам био тако наклоњен — страва ме обузме. . . Берлин је почео губити своју привлачност. Нисам смео ни самом себи признати шта се дешава у мени, па чак то нисам ни разумевао — као да се магла спуштала кроз моју душу. Најзад, једно јутро, наједанпут ми је све постало јасно. „Шта више да тражим”, помислих, „чему да се надам? До истине се не долази тако лако. Није ли боље остати овде и оженити се?” И, замисли, та мисао о женидби тада ме нимало није уплашила. Напротив, обрадовах јој се. Шта више, истог дана рекох о тој својој намери, само не Вери Николајевној, као што би требало очекивати, већ ником другом до Јељцовој. Старица ме погледа.

— Не, — рече она, — путујте, драги мој, у Берлин и још се мало истрошите. Ви сте добри; али такав муж не треба Вери.

Покуњих се, поцрвенех и, што ће те свакако још више зачудити, одмах се у души сложих са Јељцовом. После недељу дана отпутовах и од тада не видех ни њу, ни Веру Николајевну.

Укратко ти описах своје доживљаје, зато што знам да не волиш ништа што је „опширно”. Кад стигох у Берлин, врло брзо заборавих Веру Николајевну. . . Али, признајем, неочекивана вест о њој

узбудила ме. Мене је запањила мисао да је она тако близу, да је она мој сусед и да ћу је кроз који дан видети. Прошлост, баш као из земље, изненада искрсну преда ме, и просто ме порази. Пријимков ми рече, како ме је посетио баш у намери да обнови наше старо познанство, и како се нада да ће ме ускоро видети у својој кући. Каза ми да је служио у коњици, као поручник поднео оставку, купио имање удаљено осам километара од мене, и намерава да се бави економијом, да је имао троје деце, али му је двоје умрло, и да му је остала петогодишња кћер.

— И ваша жена ме се сећа? — упитах.

— Да, сећа се, — одговори он, снебивајући се мало. — Наравно, она је тада, такорећи, још дете била; али њена мајка вас је увек необично хвалила, а ви знате како је она ценила сваку реч покојничину.

Падоше ми на памет речи Јељцове, како ја нисам прилика за њену Веру... „Дакле, ти си прилика", помислих, гледајући Пријимкова са стране. Задржао се код мене неколико сати. Он је необично добар и красан човек, тако скромно говори, и тако добroћудно гледа; не можеш а да га не волиш... али духовно се није развио одонда кад смо се с њим знали. Зацело ћу га посетити, можда још сутра. Необично ме интересује да видим како сад изгледа Вера Николајевна.

Ти ми се, злотворе, зацело сад потсмеваш, седећи за својим директорским столом: па ипак ћу ти написати какав ће утисак направити на мене. Збогом! Очекуј идуће писмо.

Твој П. Б.

ТРЕЋЕ ПИСМО

Од истога — истоме.

Сеоце М . . . о, 16 јуна 1850.

Дакле, брајко, био сам код ње, видео сам је. Пре свега, треба ти рећи чудну ствар: веровао или не, свеједно, али она се готово ништа није променила ни у лицу ни у стасу. Кад је изишла да ме сретне, замало нисам кликнуо од изненађења: седамнаестогодишња девојчица, па то ти је! Само јој очи нису као у девојчице; уосталом, очи јој ни у младости нису биле детиње, већ одвећ сјајне. Али иста мирноћа, иста ведрина, глас исти, ниједне боре на челу, као да је за све то време негде на снегу прележала. А њој је сад двадесет осам година, и имала је троје деце... Невероватно! Молим те, не мисли да ја из пристрасности претерујем; напротив, мени се та „непромењљивост" код ње уопште не допада.

Жена од двадесет осам година, жена и мајка, не треба да личи на девојчицу: није она залуд живела. Веома ме је љубазно дочекала; али Пријимкова је мој долазак баш обрадовао: тај добричина ништа друго и не зна до да се с неким спријатељи. Кућа им је врло удобна и чиста. Вера Николајевна се и одева као девојчица: била је сва у белом, с плавим појасом и танким златним ланчићем око врата. Њена ћерчица је врло слатка и на њу нимало не личи: изметнула се на своју бабу. У салону, над канабетом, виси слика те чудне жене, изванредно успела. Пала ми је у очи, чим сам ушао. Чинило ми се да строго и пажљиво гледа у мене.

Сели смо, сетили се прошлости и помало се ра-

спричали. Ја сам, нехотице, сваки час погледао у натуштену слику Јељцове. Вера Николајевна седела је испод ње: то је њено омиљено место. Замисли моје изненађење: Вера Николајевна до данас није прочитала ниједан роман, ниједну песму, — једном речју, ниједно, како она каже, измишљено дело! Наљутила ме је та недостижна немарност према најузвишенијим духовним насладама. Паметној жени и, по моме мишљењу, до суптилности осећајној, то се уопште не може опростити.

— Шта — рекох — па ви сте као правило узели да такве књиге никад не читате?

— Није ми се дала прилика, немам кад, — одговори она.

— Немате кад! Чуди ме! Онда сте ви требали да приволите своју жену,— рекох ја, обраћајући се Пријимкову.

— Врло радо бих. . . — отпоче Пријимков, али га Вера Николајевна прекиде.

— Не претварај се, ни ти ниси велики љубитељ стихова.

— За стихове, баш, — отпоче он, — не марим много; али на пример романе. . .

— Па шта онда радите, чиме се забављате увече? — упитах: — карте играте, зар не?

— Понекад и играмо, — одговори она: — а зар мало има, чиме се човек може забавити? И ми читамо, али сем стихова, има и других добрих књига.

— Зашто тако нападате стихове?

— Не нападам их: ја сам од малена навикла да не читам та измишљена дела; мајка је тако хтела, и ја што више живим, све сам убеђенија да штогод

је мати радила, штогод је говорила, била је истина, света истина.

— Како хоћете, али ја се с вама не могу сложити: убеђен сам да ви без разлога одузимате себи најчистије, најоправданије задовољство. Не негирате музику, сликарство: зашто онда негирате поезију?

— Ја је не негирам: до данас се нисам с њоме упознала — и то је све.

— Онда ћу се ја постарати за то! Ваша вам мајка није ваљда забранила на цео живот да се упознате са делима лепе књижевности?

— Не, чим сам се удала, мајка је престала да ми ма шта забрањује; мени самој ни на памет није падало да читам. . . како оно рекосте?. . . па, једном речју, романе.

У недоумици сам слушао Веру Николајевну: то нисам очекивао.

Она ме посматрала својим мирним погледом: тако гледају птице кад се не плаше.

— Донећу вам једну књигу! — узвикнух. (Паде ми на памет недавно прочитани „Фауст").

Вера Николајевна тихо уздахну.

— То. . . то неће бити Жорж-Санд? — упита она бојажљиво.

— А! дакле, ви сте слушали о њој? Па да је и она, шта би то марило?. . . Не, донећу вам другог писца. Ви немачки зацело нисте заборавили?

— Не, нисам.

— Она говори као права Немица, — додаде Пријимков.

— Е, онда врло добро! донећу вам. . . ама, видећете већ какву ћу вам дивну ствар донети.

— Добро, видећу. А сад хајдемо у башту, јер се Наташи не седи.

Она метну округао сламни шешир, дечји шешир, баш онакав какав је метнула њена кћи, само мало већи, и пођосмо у башту. Ишао сам напоредо с њом. На чистом ваздуху, у хладу високих липа, њено лице ми је изгледало још драже, особито кад би се мало окренула и затурила главу, да ме погледа испод ивице шешира. Да није Пријимкова који иде за нама, да није девојчице која потскакује пред нама, заиста бих могао помислити да немам тридесет пет година већ двадесет три; да се тек сад спремам за Берлин, и то нарочито стога што је и башта по којој смо шетали веома личила на ону с имања Јељцове. Нисам могао да се уздржим а да свој утисак не кажем Вери Николајевној.

— Сви ми веле да сам се по спољашности мало изменила, — одговори она. — Уосталом, у души сам остала иста.

Дођосмо до мале кинеске кућице.

— Ето, такву кућицу нисмо имали у Осиновци, — рече она, — али, не гледајте што је тако оронула и изბледела, унутра је врло лепа, а и хладовина је.

Уђосмо у кућицу. Ја је разгледах.

— Знате шта, Вера Николајевна, — рекох, — наредите да се за мој долазак донесе овамо сто и неколико столица. Овде је, заиста, изванредно. Прочитаћу вам ту... Гетеовог „Фауста"... ето какву ствар ћу вам прочитати.

— Јесте, овде нема мува, — примети она простодушно. — А кад ћете доћи?

— Прекосутра.

— Добро, наредићу, одговори она.

Наташа, која је заједно с нама ушла у кућицу, наједанпут врисну и отскочи, сва бледа.

— Шта је? — упита Вера Николајевна.

— Ах, мама, — рече девојчица, показујући прстом угао, — погледај, како је страшан паук!...

Вера Николајевна погледа у угао: крупан шарен паук милео је по зиду.

— Шта је то страшно? — рече она. — Погледај, он не уједа.

И пре него што могадох да је зауставим, она узе одвратног инсекта у руку, пусти га да јој мили по длану и избаци га напоље.

— Ала сте ви храбри! — узвикнух.

— Зар је то храброст? Тај паук није отрован.

— Види се да сте као и пре јаки у природним наукама; а ја га ни у руке не бих узео.

— Њега се не треба бојати, — понови Вера Николајевна.

Наташа ћутке погледа у нас и осмехну се.

— Како личи на вашу мајку! — приметих.

— Да, — одговори Вера Николајевна с осмехом задовољства, — то ме необично радује. Дај Боже, да не личи само лицем на њу!

Позваше нас на ручак, и после ручка одох.

NB. Ручак је био врло добар и укусан — то ти ја, прождрљивче, у загради напомињем! Сутра ћу им однети „Фауста". Бојим се да са старцем Гетеом не пропаднем. Описаћу ти све потанко.

А сад, шта ти мислиш о свима овим догађајима? Свакако — да је она учинила на мене силан утисак, да сам готов да се заљубим, итд.? Глупости, брајко!

Време је да се опаметим. Доста сам лудовао, свршено је! У мојим годинама се не почиње живот изнова. Уз то, мени се и пре нису допадале такве жене... Уосталом, какве ли ми се жене нису допадале!!

Ја се стресам, душа ме боли,
Ја се стидим идола својих.

У сваком случају, радујем се томе суседству, мило ми је што се с времена на време могу видети с паметним, простодушним и сјајним створењем; а шта даље буде било, дознаћеш у своје време.

Твој П. Б.

ЧЕТВРТО ПИСМО

Од истога — истоме.

Сеоце М . . . о, 20 јуна 1850.

Читање је било јуче, драги пријатељу, и баш о томе ти пишем. Најпре се журим да те обавестим да је успех био неочекиван... тј. „успех" — није права реч... Дакле, почуј. Стигох око ручка. За столом нас је било шесторо: она, Пријимков, ћерчица, гувернанта (неко безначајно бело створење), ја и некакав стари Немац, у кратком мрком фраку, пристојан, избријан, züлизан, веома блага и отворена изгледа, с безубим осмехом, с мирисом цигуре... сви стари Немци тако миришу. Упознаше ме с њим: то је био неки Шимел, професор немачког језика код Пријимкових суседа, кнежева Х . . . х. Вера Николајевна му

је, изгледа, наклоњена, и позвала га да присуствује читању. Ручали смо доцкан и дуго седели за столом, затим шетали. Време је било дивно. Ујутру је падала киша и ветар дувао, а предвече се све стишало. Ја и она смо изишли на отворено поље. Изнад њега тихо и високо дизао се велики румен облак; као дим, прелазили су преко њега сиви праменови; на самој његовој ивици, извирујући и губећи се, трептала је звезда, а мало даље назирао се бели месечев срп на руменкастом плаветнилу. Показах Вери Николајевној тај облак.

— Да, — рече она, — то је дивно; али погледајте тамо.

Окретох се. Заклањајући сунце на заходу, уздизао се огроман загасито-плав облак; својим изгледом личио је на брда која избацују пламен; врх му се као обиман сноп ширио по небу; необично сјајна, злокобна, пурпурна ивица окруживала га је и, на једном месту, у самој средини, пробијала се кроз његову тешку масу, баш као да је избијала из усијаног гротла . . .

— Биће непогоде, — рече Пријимков.

Али ја се удаљавам од главнога. У последњем писму заборавих ти рећи да сам се по повратку кући од Пријимкових кајао што предложих баш „Фауста"; за прво читање Шилер би био далеко згоднији, кад смо већ почели с Немцима. Нарочито ме плашила прва сцена, до познанства са Гретхен; па и што се тиче Мефистофела, нисам био спокојан. Али, ја бејах под утицајем „Фауста" и ништа друго не бих могао с вољом прочитати.

Кад се већ сасвим смркло, одосмо у кинеску ку-

ницу; уочи овог дана распремали су је. Баш према вратима, пред малим канабетом, стајао је округао сто, покривен застирачем, унаоколо су биле наређане наслоњаче и столице; на столу је горела лампа. Седох на канабе и узех књигу. Вера Николајевна намести се у наслоњачу, мало подаље, близу врата. Пред вратима, у мраку, пружала се и мало нихала зелена багремова грана, осветљена лампом; покаткад улазио би у собу млаз ноћног ваздуха. Пријимков седе близу мене крај стола, Немац поред њега. Гувернанта је остала с Наташом у кући. Ја одржах кратко уводно предавање: напоменух стару легенду о доктору Фаусту, о значају Мефистофела, о самом Гетеу и замолих да ме прекину ако нешто буде неразумљиво. Затим се накашљах . . . Пријимков ме упита да ли случајно не треба воде и шећера, и по свему се могло видети да је био задовољан собом што ми постави то питање. Захвалих. Завлада дубоко ћутање. Отпочех читати, не дижући очи; било ми је нелагодно, срце је лупало и глас дрхтао. Први усклик допадања оте се Немцу, и за време читања само је он реметио тишину . . . „Дивно! узвишено!" — понављао је он, додајући покаткад: „а ово је дубоко".

Пријимкову је, колико сам могао приметити, било досадно: немачки је разумевао доста рђаво, и сам је признавао да не воли стихове! . . . Нико га није ни терао да слуша! Хтео сам за време ручка да напоменем да читање може проћи и без њега, али ме било срамота. Вера Николајевна се није мицала; једно двапут погледах у њу: очи су јој пажљиво и устремљено гледале право у мене; лице ми се учинило бледо. После првог сусрета Фауста и Гретхен, она се

одмаче од наслона своје наслоњаче, прекрсти руке и остаде непомична до краја. Осећао сам да је Пријимкову врло досадно, и то ме прво охлади, али га мало помало заборавих, загрејах се и продужих читање са одушевљењем и заносом... Читао сам само ради Вере Николајевне: унутарњи глас говорио ми је да „Фауст" на њу утиче.

Кад заврших читање („Интермецо" сам прескочио: та ствар, по уобичајености, припада већ другом делу; па и из „Ноћи на Брокену" сам понешто изоставио) ... кад заврших, кад забруја оно последње „Хенриче!" — Немац нежно узвикну: „Боже, како је дивно!" Пријимков баш као обрадован (грешник!) скочи, уздахну и поче ми захваљивати на причињеном задовољству ... Али му ја не одговорих: гледао сам у Веру Николајевну... Хтео сам да чујем шта ће она рећи. Она устаде, приђе неодлучним кораком вратима, постоја на прагу и полако изиђе у башту. Јурнух за њом. Успела је већ да прилично подмакне; хаљина јој се једва белела у густој помрчини.

— Шта, — викнух, — није вам се допало?

Она стаде.

— Да ли ми можете оставити ту књигу? — чу се њен глас.

— Поклонићу вам је, Вера Николајевна, ако желите да је имате.

— Захваљујем! — одговори она и нестаде је.

Пријимков и Немац ми приђоше.

— Како је необично топло, — рече Пријимков, — чак загушљиво. Али куд ми жена оде?

— Чини ми се, кући, — одговорих.

— Мислим да је већ време вечери, — настави он. — Ви дивно читате, — додаде, poћутавши мало.

— Изгледа да се Вери Николајевној допао „Фауст”, — рекох ја.

— Нема сумње! — узвикну Пријимков.

— Па наравно! — прихвати Шимел.

Стигосмо кући.

— Где је госпођа? — упита Пријимков девојку која нас случајно срете.

— У спаваћој соби.

Пријимков оде тамо.

Изиђох на терасу са Шимелом. Старац погледа у небо.

— Шта је звезда! — рече лагано, шмрчући бурмут, — и то су све светови, — додаде он и по други-пут ушмркну.

Нисам сматрао за потребно да му одговорим, и само ћутке погледах горе. Тајна недоумица мучила је моју душу . . . Звезде, учини ми се, озбиљно гледају у нас. После пет минута појави се Пријимков и позва нас у трпезарију. Убрзо дође и Вера Николајевна. Седосмо.

— Погледајте Верочку, — рече ми Пријимков.

Погледах је.

— Шта, ништа не примећујете?

Ја заиста приметих промену на њеном лицу, али, не знам зашто, одговорих:

— Не, ништа.

— Очи су јој црвене, — настави он.

Oћутах.

— Замислите, дођох к њој горе и затекох је где плаче. То јој се давно није десило. Чак вам могу

рећи кад је последњи пут плакала: то је било кад нам је Саша умро. Ето, шта сте направили с вашим „Фаустом”, — додаде он с осмехом.

— Дакле, Вера Николајевна, — почех ја, — ви сад видите да сам био у праву кад...

— То нисам очекивала, — прекиде ме она, — али Бог ће га знати да ли сте у праву. Можда ми је зато мајка и бранила да читам овакве књиге, јер је знала...

Вера Николајевна застаде.

— Шта је знала? — упитах ја. — Реците.

— Нашто? И онако ме је срамота: ради чега сам го плакала? Уосталом, ја и ви ћемо још поразговарати. Много штошта нисам баш добро разумела.

— Зашто ме нисте прекинули.

— Све сам речи разумела, и смисао њихов, али..

Она не доврши говор и замисли се. У тај мах зашушта лишће у башти, изненада затресено узнемиреним ветром. Вера Николајевна уздрхта и окрете се отвореном прозору.

— Не рекох ли вам да ће бити непогоде! — узвикну Пријимков. — А ти, Верочка, зашто тако дрхтиш?

Она га погледа ћутке. Слабо и удаљено севање муње тајанствено блесну на њеном непомичном лицу.

— Све по милости „Фауста”, — настави Пријимков.

— После вечере треба се одмах изврнути ... зар не, г. Шимеле?

— После моралног задовољства физички одмор

је колико пријатан толико и користан, — одговори добри Немац и испи чашицу вотке.

После вечере одмах се разиђосмо. При растанку са Вером Николајевном, стегох јој руку: била је хладна. Одох у одређену ми собу и дуго сам стајао крај прозора пре но што ћу се свући и лећи у постељу. Прорицање Пријимкова се испуни: непогода отпоче и разбесне се. Слушао сам фијук ветра, шуштање и пљусак кише и гледао како се при сваком блеску муње црква, ту над језером подигнута, час црнела на белој позадини, час белела на црној, и опет тонула у мрак... Али мисли су моје биле далеко. Мислио сам о Вери Николајевној, мислио о томе шта ће ми рећи кад сама прочита „Фауста", мислио сам о њеним сузама, сећао се како је слушала...

Непогода је већ давно престала, звезде су синуле, све је унаоколо занемело. Нека непозната ми птица певала је на разне гласове, неколико пута узастопце понављајући исти мотив. Њен звонки, усамљени глас чудно је звонио у дубокој тишини; а још никако нисам легао...

Сутрадан пре свих сиђох у салон и заустависх се пред сликом Јељцове. „Шта можеш, — помислих с тајним осећањем смешног ликовања, — па ипак сам прочитао твојој кћери забрањену књигу!" Наједном учини ми се... зацело си и ти приметио, да очи en face увек као да укочено гледају право у гледаоца... али овога пута мени се заиста учинило да их је старица с прекором упрла у мене.

Окренух се, приђох прозору и опазих Веру Николајевну. С сунцобраном на рамену и танком белом

марамом на глави, шетала је по башти. Одмах изиђох из куће и поздравих се с њом.

— Свуноћ нисам спавала, — рече ми она: — глава ме боли; изиђох на ваздух, — да ако прође.

— Да није од синоћњег читања? — упитах.

— Наравно: ја на то нисам навикла. У тој вашој књизи има ствари од којих не могу никако да се ослободим; чини ми се да ми оне главу пеку, — додаде она и притиште руку на чело.

— То је баш добро. Само не ваља једно: бојим се да вам та несаница и главобоља не убију вољу за читањем таквих ствари.

— Мислите? — одговори она и откиде у пролазу гранчицу дивљег јасмина. — Бог ће га знати! Чини ми се, ко пође тим путем, тај се више натраг не враћа.

Она изненада баци поглед у страну.

— Хајдемо у онај вењак да седнемо, — продужи она, — и, молим вас, док ја сама не започнем разговор с вама, не говорите ми . . . о оној књизи. (Она као да се бојала да изговори реч „Фауст").

Уђосмо у вењак и седосмо.

— Нећу вам говорити о Фаусту, — отпочех, — али ми дозволите да вам честитам и кажем да вам завидим.

— Ви мени завидите?

— Да, вама; уколико вас сад знам, вашој души претстоје многа задовољства! И сем Гетеа има великих песника: Шекспир, Шилер . . . па и наш Пушкин . . . и с њим треба да се упознате.

Она је ћутала и шарала сунцобраном по песку.

О, пријатељу мој, Семјоне Николајићу, да си само могао видети како је била мила у том тренутку: бледа, готово до прозрачности, мало погнута, уморна, у души узбуђена — па ипак ведра, као небо! Говорио сам, говорио дуго, затим занемех — и тако сам седео ћутке и гледао у њу.

Она није очију дизала и стално је час шарала сунцобраном, час брисала ишарано. Наједном зачуше се брзи дечији кораци: Наташа утрча у вењак. Вера Николајевна се усправи, устаде, и, на моје велико чудо, с неком претераном нежношћу загрли своју кћер ... То није био њен обичај. После дође Пријимков. Седи, али уредни момак Шимел, отишао је пре зоре, да не пропусти час. Пођосмо на чај.

Већ се уморих; време је да завршим ово писмо. Оно ће ти се, зацело, учинити неумесно и нејасно. И сам се тако осећам. Расејан сам. Не знам шта ми је. Стално ми је пред очима собица с голим зидовима, лампа, отворена врата, дах и свежина ноћи, и ту, крај врата, будна млада жена, лака бела хаљина ...

Разумем сад зашто хтедох да се њом оженим: зацело, нисам био тако глуп пред полазак у Берлин, као што досад мишљах. Да, Семјоне Николајићу, у чудном се душевном расположењу налази ваш пријатељ. Све ће то, знам, проћи ... а ако не прође — па шта је с тим? неће проћи. Али, ја сам ипак задовољан собом: прво, изванредно сам провео вече; а друго, ако сам пробудио ту душу, зар ме може неко окривити? Старица Јељцова прикована је за зид и мора ћутати. Старица! ... нису ми познате све појединости њена живота; али знам да је побегла из

родитељске куће: заиста, није је забадава родила Талијанка. Хтела је да осигура своју кћер . . . Видећемо.

Остављам перо. Ти, подругљивче, мисли о мени штогод хоћеш, али ми се не потсмевај у писмима. Ја и ти смо стари пријатељи, па треба да штедимо један другог. Збогом.

Твој П. Б.

ПЕТО ПИСМО

Од истога — истоме.

Сеоце М . . . . о, 26 јуна 1850 г.

Давно ти не писах, драги Семјоне Николајићу; чини ми се, више од месец дана. Имао сам шта да ти пишем, али ме лењост савладала. Право да кажем, ја те се за све ово време ни сетио нисам. Али из твог последњег писма могао сам видети да на мој рачун правиш претпоставке које нису на свом месту, тј. нису сасвим на свом месту.

Ти мислиш да сам заљубљен у Веру (некако ми незгодно да је зовем Вером Николајевном); грешиш. Наравно да се често виђам с њом и да ми се необично допада . . . А коме се она не допада? Волео бих да те видим на мом месту. Дивно створење! Брза проницљивост напоредо са дечјом наивношћу, ведар, здрав разум и урођено осећање лепоте, непрекидна тежња к правичности, узвишености, и разумевање свега, чак порочног, смешног — и, поврх свега тога, као анђелска бела крила, блага женска лепота . . . О томе не треба ни говорити! Ми смо много чи-

тали, много разговарали за овај месец. С њом читати — права је наслада, какву још нисам осетио. Као да нове светове проналазиш. Не одушевљава се брзо, далеко јој је све што је хучно; она се сва благо сија кад јој се нешто допада, и лице јој добија тако племенит и добар ... баш добар, израз.

Од најранијег детињства Вера није знала шта је лаж: навикнута на истину, она њом дише, па јој се зато и у поезији једино истина чини природна; она је одмах без муке и напора позна, као познато лице. . . А то је велика надмоћност и срећа! Колико пута сам размишљао, посматрајући Веру: јесте, у праву је Гете: — „добар човек у својим нејасним тежњама увек осети где је права истина".[1] Само једно не ваља: муж се увек ту врзма. (Молим те, немој да се смејеш глупо, чак ни мишљу не скрнави наше истинско пријатељство). Он исто толико разуме поезију колико и ја да свирам на флауту, и неће да заостане за женом, хоће и он да се просвети.

Понекад ме и она изводи из стрпљења; изненада спопадне је некаква ћудљивост, па неће ни да чита, ни да разговара, већ везе, маје се око Наташе, економке, час отрчи у кујну, или просто седи, скрштених руку, и посматра кроз прозор; а ако то не ради, онда с дадиљом игра м а г а р ц а ... Приметио сам да је тада не треба узнемиравати, и да је боље причекати док сама не приђе, проговори или не узме књигу.

Вера има у себи много самосталности, и то ме необично радује. Још кад смо млади били, дешавало

[1] „Фауст", пролог, I део.

се, памтиш ли, да ти нека девојчица понавља на свој начин твоје речи, а ти се одушевљаваш тим ехом и, богме, дивиш се док не видиш у чему је ствар; а ова . . . не: ова је сасвим друкчија. На веру ништа не прима; ауторитетом је не можеш заплашити; не препире се; али и не попушта. О „Фаусту" смо више пута дискутовали: али — чудна ствар! — о Гретхен ништа сама не каже, већ слуша шта јој ја говорим. Мефистофело је не плаши као ђаво, већ као „нешто што у сваком човеку бива"... То су баш њене речи.

Једном јој почех објашњавати да то „нешто" називамо рефлексом; али она реч „рефлекс" није разумела како је Немци употребљавају; она зна само француску реч „réflexion", и по навици је сматра као корисну. Чудни су наши односи! Донекле, могу рећи, имам велики утицај на њу и изгледа да је васпитавам; али и она, несвесно, утиче на мене да постанем бољи. Ја сам, на пример, само захваљујући њој, ту скоро утврдио како у многим дивним, познатим песничким делима има безброј конвенционалности и реторике. Према чему она остане хладна, то је у мојим очима већ сумњиво. Да, постадох бољи, ведрији. Бити јој близак, сретати се с њоме и остати исти — немогућно је.

Шта ће из свега овога испасти? упитаћеш. Па и мени, збиља, изгледа — ништа. Провешћу врло пријатно време до септембра, а после ћу отпутовати. Мрачан и тежак изгледаће ми живот првих месеца. . . Навићи ћу. Знам како су опасни сви ти односи између човека и младе жене, како неприметно једно

осећање прелази у друго... Умео бих да се удаљим, да нисам свестан да смо обоје сасвим мирни. Додуше, једанпут се између нас десило нешто чудно. Не знам како и зашто — тек памтим, читали смо „Оњегина" — ја јој пољубих руку. Она мало устукну, погледа ме оштро (сем ње, ни у кога не видех такав поглед: био је и замишљен, и пажљив, и некако строг)... наједанпут поцрвене, устаде и оде. Тога дана ми већ није пошло за руком да будем с њом насамо. Избегавала ме је после тога и читавих четири сата играла је с мужем, дадиљом и гувернантом игру „моји адути"! Сутрадан ујутру предложи ми да идемо у врт. Обиђосмо га целог, све до језера. Она наједанпут, не окрећући се к мени, тихо прошапута: „Молим вас да у будуће то не радите!" и одмах ми поче нешто причати... Било ме је необично срамота.

Морам признати да ми њена слика не излази из памети, и готово с том намером и узех да ти пишем, како бих могао размишљати и говорити о њој. Чујем рзање и топот коња: то ме кола чекају. Идем к њима. Кочијаш ме, кад седнем у кола, сад већ више и не пита куда — већ тера право к Пријимковим. Два километра испред њиховог села, са стрмог друмског завијутка, одмах се види њихов мајур иза брезове шуме... Увек ми је на срцу радост чим у даљини сину њени прозори. Шимел (нешкодљиви тај старац долази им понекад; кнезове Х... е видели су, хвала Богу, свега једанпут)... Шимел не вели узалуд, ликујући скромно, као што само он уме, и показујући кућу у којој живи Вера, „да је то дом тишине!" У тој кући станује тихи анђео...

Окрили ме крилом сад,
Стишај узбуђења срца, —
И благодетан биће хлад
Занетој души која грца...

Па ипак, треба прекинути, јер Бог ће га знати шта ћеш помислити. Писаћу ти другипут ... Шта ли ћу написати другипут? — Збогом! — Између осталог, она никад не каже: збогом, већ увек: е, збогом. — То ми се необично допада.

Твој П. Б.

P.S. Не знам да ли сам ти причао да она зна да сам је просио.

ШЕСТО ПИСМО

Од истога — истоме.

Сеоце М . . . о, 10 августа 1850 г.

Признај да очекујеш од мене или очајно или одушевљено писмо. . . Вараш се. Моје писмо биће као и сва писма. Ништа се ново није десило, па, чини ми се, и не може се десити. Пре неки дан возили смо се једрилицом по језеру. Описаћу ти ту вожњу. Било нас је троје: она, Шимел и ја. Не разумем зашто воли тако често да позива у друштво тога старца. Х . . . и се љуте на њега, веле да је занемарио своје часове. Уосталом, он је овога пута био занимљив. Пријимков није пошао с нама: болела га глава. Време је било дивно, ведро: крупни, рекао бих поцепани бели облаци на плавом небу, свуда сјај, шуштање у др-

већу, шум и пљесак воде о обалу, на таласима нагли златни млазеви, опојност и сунце!

У почетку смо Немац и ја веслали; после смо подигли једра и јурнули. Кљун једрилице непрестано је понирао, а иза задњег дела шуштао је и пенио се траг. Она је села крај крме и почела управљати; главу је повезала марамом: шешир би одлетео; коса јој се извлачила испод мараме и нежно лепршала по ваздуху. Чврсто је држала крму поцрнелом руком и осмехивала се кад јој покаткад вода прсне у лице. Ја сам се шћућурио на дну једрилице, близу њених ногу, Немац је дохватио лулу, запалио свој кнастер и — замисли — запевао прилично пријатним басом.

Он отпева прво старинску песму: „Freut' euch des Lebens“, затим арију из „Чаробне фруле”, затим романсу која се зове: „Азбука љубави” — „Das A-B-C der Liebe”. У њој се ређају — наравно, врло шаљиво — сва азбучна слова од А, Бе, Це, Де — Вен их дих зе! па до У, Фау, Ве, Икс — Мах ајнен кникс! — Он отпева све строфе осећајно; али је требало видети како шеретски намигну левим оком код речи „кникс!” — Вера се насмеја и припрети му прстом. Приметих да је г. Шимел, колико ми се чини, био у своје време велика штранговчина. „О, да, не могу се пожалити!” одговори он гордо, изручи пепео из луле на длан и, завлачећи прсте у дуванкесу, вешто, са стране, загризе држаљицу луле. „Кад сам био студент”, — додаде он: — „о-хо-хо!” И ништа више не рече. Али што је изговорио то: о-хо-хо!

Вера га замоли да отпева неку студентску песму, и он отпева: „Knaster, den gelben”, али при свршетку погреши. Одвећ се расположио. Међутим, ветар о-

јача, ускомешаше се таласи прилично велики, једрилица се мало накриви; ласте закружише ниско око нас. Ми окренусмо једро, почесмо да лавирамо. Ветар се намах помами, не могосмо да га надјачамо — талас пљусну преко ивице, једрилица се напуни водом. И ту се Немац показа јунак; оте од мене конопац, намести једро како треба и рече: „Тако се то ради у Куксхафену — „So macht man's in Kuxhafen!"

Вера се, свакако, уплашила, зато што пребледе, али по свом обичају не рече ни речи, подиже хаљину и одупре се врхом од ципела о преграду једрилице. Наједанпут ми сину кроз главу Гетеова песма (од извесног времена сав сам се заразио њиме)... сећаш се: „На таласима блистају хиљаде треперавих звезда", и изговорих је гласно. Кад дођох до стиха: „Очи моје, зашто се спуштате?" она мало подиже своје очи (седео сам испод ње: поглед јој је падао одозго на мене) и дуго је гледала у даљину, жмиркајући због ветра . . . Тиха киша наједанпут пљусну и заиграше мехури по води. Понудих јој свој капут: она га пребаци преко леђа.

Пристадосмо уз обалу — не у пристаништу — и до куће дођосмо пешке. Ишли смо под руку. Све сам хтео да јој нешто кажем; али сам ћутао. Па ипак, чини ми се, упитах, зашто она, кад је код куће, увек седи испод слике г-ђе Јељцове, баш као птичица испод материна крила?

— Ваше је поређење врло тачно, — одговори она, — никад не бих желела да се макнем испод њеног крила.

— Зар не бисте желели да се ослободите? — упитах је опет.

Ништа не одговори.

Не знам зашто ти описах ову шетњу, — ваљда зато што ми је остала у свести као један од најсјајнијих догађаја из прошлих дана, а и зар ми је то стварно неки догађај? Било ми је тако пријатно и дискретно весело, и сузе, тихе и срећне сузе, саме су навирале на очи.

Да, замисли: сутрадан, пролазећи поред вењака у башти, наједанпут чујем нечији, пријатан, звонки женски глас како пева: „Freut' euch des Lebens"... Завирим у вењак: — то је била Вера. „Браво — викнух — нисам знао да имате тако диван глас!" — Она се застиде и ућута. Шалу на страну, има одличан, снажан сопран. А она, мислим, ни слутила није да јој је глас леп. Колико још недирнутог блага лежи у њој? Она сама себе не познаје. Али, зар није таква жена у наше дане реткост.

12 августа.

Врло чудан разговор имали смо јуче. Најпре се повела реч о привиђењима. Замисли, она верује у њих и вели да за то има својих разлога. Пријимков, који ту сеђаше, обори очи и климну главом, као да је хтео да потврди њене речи. Отпочех се распитивати, али одмах приметих да јој је тај разговор непријатан. Заговорисмо о уобразиљи, о снази њеној. Испричах јој да сам у младости много сањао о срећи (обично занимање људи којима у животу није ишло као што треба, или не иде), између осталог, сањао сам и о томе каква би то била неописана сре-

ћа провести заједно са вољеном женом неколико недеља у Венецији.

О томе сам тако често мислио, нарочито ноћу, да сам мало помало створио у свести читаву слику, коју сам могао, кад сам хтео, јасно видети: требало је само зажмурити. Ево како сам то замишљао: ноћ, месец, месечина бела и блага, мирис... мислиш, лимуна? не, ваниле, мирис кактуса, глатка водена површина, равно острво, зарасло маслинама; на острву, крај саме обале, осредња мраморна кућа, с отвореним прозорима; разлеже се музика, Бог зна с које стране; у кући растиње са тамним лишћем, и светлост полузаклоњене лампе; преко једног прозора виси пребачен тешки кадифен огртач са златним ресама и једним крајем који лежи у води; а налакћени на огртач седе заједно о н и о н а, и гледају у даљину, тамо где се оцртава Венеција.

Све сам то тако лепо замишљао као да сам све то видео својим очима. Она је саслушала моје бунцање и рече да и она исто тако често сања, али да су њени снови друкчији: она замишља себе или у афричким пустињама, с неким путником, или како трага за Франклином у Леденом океану; живо замишља све оскудице које мора издржати, све тешкоће с којима се мора борити.

— Начитала си се путописа, — рече јој муж.

— Можда, — одговори она, — али кад се већ сања, онда нашто сањати оно што не може бити?

— А зашто не? — прихватих ја. — Шта је крива сирота немогућност?

— Нисам то казала, — рече она, — хтела сам да кажем, какво ми је то задовољство сањати о самом

себи, о својој срећи? О њој не вреди мислити; она не долази — нашто за њом трчати! Она је — као здравље: кад је не опажаш, она је ту.

Ове ме речи зачудише. Та жена има велику душу, веруј ми... С Венеције разговор пређе на Италију, на Талијане. Пријимков изиђе, Вера и ја остасмо сами.

— И у вашим жилама тече талијанска крв, — рекох.

— Да, — одговори она. — Хоћете да вам покажем слику моје бабе?

— Будите добри.

Она оде у свој кабинет и донесе отуда прилично велики златан медаљон. Кад га отворих, видех дивно израђене минијатурне слике оца Јељцове и његове жене — оне сељанке из Албана. Верин деда запањио ме сличношћу са својом ћерком. Само што су црте његове, превучене белим облаком пудера, изгледале строже, оштрије, јаче, док је из малих жутих очију избијало неко суморно јогунство. Али што је Талијанка имала лице! Сладострасно, отворено, као расцветала ружа, с крупним, влажним, извученим очима и охолим осмехом на руменим уснама! Танке похотљиве ноздрве, рекао би, дрхтале су и шириле се, као после скорашњих пољубаца; са тамних образа као да је струјала топлина и здравље бујне младости и женске снаге... То чело никад није мислило, па и боље што није! Она је насликана у својој албаноској ношњи; сликар (прави уметник!) ставио је винову гранчицу у њену косу, црну, као катран, са сјајно-сивим преливима: овај бахантски украс пристајао је не може бити боље њеном лицу.

И знаш на кога ме је потсећало оно? На моју Манон Леско у црном оквиру. И што је најчудније, гледајући ту слику, сетих се да и у Вере, без обзира на то што нема нимало сличности у цртама, блесне понекад нешто налик на овај осмех, на овај поглед.

Да, понављам: ни она, нити ико на свету не зна шта се још све крије у њој.

Између осталог, Јељцова, пред свадбу своје кћери, испричала јој је цео свој живот, смрт своје мајке, итд., свакако у намери да је поучи. На Веру је направило највећи утисак оно што је чула о деди, о том тајанственом Ладанову. Можда зато и верује у привиђења? Чудновато! она је сама по природи чиста и ведра, а плаши се свега мрачног, подземног, и верује у то...

Али, доста је! Нашто писати све то? Уосталом, кад је већ написано, онда и нек иде теби.

Твој П. Б.

СЕДМО ПИСМО

Од истога — истоме.

Сеоце М . . . о, 22 августа.

Узимам перо десет дана после последњег писма... О, мој пријатељу, не могу више крити... како ми је тешко! како је волим! Ни замислити не можеш с каквим љутим болом пишем ову кобну реч. Ја нисам дечак, чак ни младић; нисам ни у тим годинама кад је друге готово немогућно обмањивати, а самога себе лако обмањујеш. Ја све знам и све лепо видим. Знам да ми је близу четрдесета, да је она туђа же-

на, да боли свога мужа; врло добро знам да од несрећног осећања које ме је обузело, сем тајних мука и крајњег губитка животних снага, немам шта друго да очекујем. Ја све то знам, и ничему се не надам и ништа нећу; али од тога ми није лакше.

Већ пре месец дана почех примећивати да моја наклоност према њој бива све јача. То ме је донекле збуњивало, донекле чак радовало... Али, зар сам могао очекивати да ће ми се поновити све оно чему, канда, као и младости, нема повратка? Ама шта говорим! Тако никад нисам волео, не, никад! Манон Леско, Фретиљони — то су били моји идоли. И њих је лако срушити; а сад... тек сам сад дознао шта значи заволети жену. Срамота ме чак то и да кажем; али тако је. Срамота ме...

Љубав је ипак себичност; а у мојим годинама бити себичан није дозвољено: не може се у тридесет седмој години живети за себе; треба живети и користити другима, с циљем да се отаља своја дужност и свој посао на земљи. И ја сам се био латио рада... И ето, опет је све као ветром разнесено! Сад разумем о чему сам ти писао у првом писму; разумем, шта ми је требало још да доживим! Како се изненада сручио тај удар на моју главу! Стојим и бесмислено гледам у будућност: црна завеса виси пред сасвим очима; на души тешко и страшно. Могу да обуздам себе, по спољашности сам миран, не само у друштву већ и кад сам сам; мени, заиста, не доликује да бесним као дечак! Али црв се увукао у моју душу и подгриза је и дању и ноћу.

Чиме ће се све ово завршити? Досад у њеном отсуству јадовао сам и узнемиравао сам се, а одмах се

стишавао кад сам с њом... Сад сам и крај ње узбуђен — и то ме највише плаши. О, пријатељу мој, како је тешко стидети се суза својих, крити их!... Само је младости допуштено плакати, сузе приличе само њој...

Не могу да прочитам ово писмо; оно се истргло нехотице, као јаук. Не могу ништа ни да додам, ни да испричам... Дај ми времена: повратићу се, обуздаћу своју душу, говорићу с тобом, као човек, а сад бих волео да наслоним своју главу на твоје груди и...

О, Мефистофело, и ти ми не помажеш! Намерно се зауставих, намерно раздражих ироничну жицу, сам напоменух себи како ће ми кроз годину дана, кроз пола године, изгледати смешни и бљутави ови вапаји, ове исповести... Не, Мефистофело је немоћан и зуб му је отупео... Збогом.

Твој П. Б.

ОСМО ПИСМО

Од истога — истоме.

Сеоце М . . . . о, 8 септембра 1850.

Драги пријатељу мој, Семјоне Николајићу!

Одвећ блиско срцу примио си моје последње писмо. Знаш и сам како сам увек био склон да преувеличавам своја осећања. Ја то некако нехотице радим: права женска природа! С временом ће то, наравно, проћи; али уздишући признајем, да се досад ипак нисам поправио. И зато се умири. Нећу одрећи утисак

који је на мене направила Вера, али ипак кажем: у свему томе нема ништа необично.

Да допутујеш овамо, као што пишеш, нема уопште смисла. Прећи хиљаду километара, Бог зна зашто — то би баш била лудост! Али ја ти необично захваљујем за тај нови доказ пријатељства, и веруј да то никад нећу заборавити. Твој долазак овамо неумесан је још и стога што и сам намеравам ускоро доћи у Петроград. Седећи на твоме канабету, причаћу ти много, а сад, заиста, немам воље: не вреди, опет ћу се разбрбљати и направити збрку. Пре поласка опет ћу ти писати. Дакле, до скорог виђења. Буди ми здрав и весео и не брини много о судбини оданога ти

П. Б.

ДЕВЕТО ПИСМО

Од истога — истоме.

Сеоце М . . . о, 10 марта 1853.

Дуго не одговорих на твоје писмо; све време размишљах о њему. Осећао сам да ти га није изазвала обична радозналост већ истинско пријатељство према мени; али сам се ипак колебао: да ли да послушам твој савет, да испуним твоју жељу? Најзад нађох решење; испричаћу ти. Да ли ће ми бити лакше, као што мислиш, не знам; али ми изгледа, немам права да скријем од тебе оно што је заувек изменило мој живот; чини ми се да бих чак остао крив. . . авај, одвећ крив пред том незаборавном драгом сенком, да нисам поверио тужну нашу тајну јединој ду-

ши коју још ценим. Само ти, можда, на земљи знаш Веру, па и ти о њој резонујеш лакомислено и лажно; то не допуштам! Зато треба све да знаш! Авај, све се то може рећи у две-три речи. Оно што је било међу нама, наједном је синуло као муња, и као муња донело смрт и пропаст.

Откад је она нестала, откад сам овде у овој пустињи, коју нећу оставити до краја свог живота, прође више од две године, и све је тако јасно у моме сећању, и још су тако живе моје ране, и тако чемерна моја туга. . .

Нећу се жалити. Жалопојке, уколико раздражују, утолико и ублажују јад, али не мој. Причаћу.

Сећаш ли се мога последњег писма, оног писма којим хтедох разбити твоје заблуде и убедити те да не кренеш из Петрограда. Ти си посумњао у његову усиљену природност и ниси веровао у наш скори сусрет: био си у праву. Уочи оног дана кад сам ти писао, дознадох да ме воли.

Пошто то ставих на хартију, схватио сам да ће ми бити тешко да продужим причу до краја. Непрекидна мисао о њеној смрти мучиће ме двоструко више и пећи ће ме те успомене. . . Али постараћу се да обуздам себе, па ћу или оставити писање, или престати да водим празан разговор.

Ево како дознадох да ме Вера воли. Пре свега, треба да ти кажем (и ти ћеш ми веровати) да дотле уопште ништа нисам слутио. Додуше, она је понекад бивала замишљена, а то јој се пре није дешавало. Најзад, једног дана, септембра — значајан дан за мене — ево шта се догодило. Ти знаш како сам је волео и како ми је било тешко. Лутао сам, као авет, и

нисам знао шта да радим. Хтедох да останем код куће, али не издржах и упутих се њој. Затекох је саму у кабинету. Пријимков не беше код куће: отишао у лов. Кад уђох к Вери, она ме значајно погледа и не одговори на мој поздрав. Седела је крај прозора; на крилу јој лежаше књига коју одмах познадох: то је био мој „Фауст". На лицу јој се огледаше умор. Седох прекопута од ње. Она ме замоли да јој гласно прочитам сцену Фауста и Гретхен, у којој га она пита да ли верује у Бога. Узех књигу и почех читати. Кад заврших, погледах у њу. С наслоњеном главом на наслон од наслоњаче и прекрштених руку на грудима, и даље је гледала пажљиво у мене.

Не знам зашто ми срце одједном закуца.

— Шта сте урадили са мном? — рече она тихим гласом.

— Молим? — процедих збуњено.

— Да, шта сте урадили са мном! — понови она.

— Хтели сте рећи, — наставих, — зашто вас натерах да читате такве књиге?

Она ћутке устаде и изиђе из собе. Гледао сам за њом.

На прагу врата заустави се и окрете к мени.

— Ја вас волим, — рече, — ето шта сте урадили са мном.

Крв ми уђе у главу. . .

— Ја вас волим, ја сам заљубљена у вас, — понови Вера.

Она оде и затвори за собом врата. Нећу ти описивати шта се десило тада са мном. Сећам се, изиђох у башту, увукох се у коров, наслоних уз дрво, и колико ту остадох, не могу рећи. Као да сам премро; осе-

ћање среће, покаткад, као талас, струјало је кроз душу...

Не, нећу говорити о томе. Пријимков глас тргао ме из укочености; известили су га да сам дошао: вратио се из лова и тражио ме. Он се запрепасти кад ме срете самог у башти, без капе, и одведе ме кући. „Жена је у салону — рече — хајдмо к њој".

Можеш појмити с каквим осећањем прекорачих праг салона. Вера сеђаше у углу, за ђерђефом; погледах у њу кришом и затим дуго не дигох очи. Али зачудо, била је мирна; у ономе што је говорила, у звуку њеног гласа, није се осећала забринутост. Најзад реших да погледам у њу. Погледи нам се сусретоше... Она мало поцрвене и наже се над везом. Почех је посматрати. Она као да је била у некој недоумици; невесео осмејак дрхтао је покаткад на њеним уснама.

Уђе Пријимков. Она наједном диже главу и прилично гласно упита ме:

— Шта ћете сад да радите?

Збуних се и брзо, пригушеним гласом, одговорих да ћу извршити дужност поштена човека — удаљићу се, „зато — додадох — што вас волим, па и ви сте то, Вера Николајевна, зацело, давно приметили". Она се опет наже над везом и замисли се.

— Треба да поразговарам с вама, — рече она, — дођите вечерас, после чаја, у нашу кућицу... тамо, где сте читали „Фауста".

Она изговори то тако разговетно, да се и сад чудим како Пријимков, који баш у томе тренутку уђе у собу, ништа не чу. Споро, убиствено споро прође тај дан. Вера се покаткад тако обзирала око

себе, као да се питала: да није све ово сан? И истовремено на лицу јој се видела одлучност.

А ја... ја се нисам могао повратити. Вера ме воли! Те речи су се непрестано врзмале у мојој свести; али их нисам разумевао — нисам разумевао ни себе ни њу. Нисам веровао тако неочекиваној, тако узбудљивој срећи; с напрезањем сам се сећао оног што се догодило, и са̂м гледао и говорио, као у сну...

После чаја, кад већ почех мислити како да се неопажено извучем из куће, она сама изненада изјави како хоће да прошета и предложи ми да је пратим. Нисам смео отпочети разговор, тешко сам дисао и чекао њену прву реч, чекао објашњење; али она је ћутала. Ћутке дођосмо до кинеске кућице, ћутке уђосмо у њу, и тада — ја и данас не знам, нити разумем како је то испало — нађосмо се изненада у загрљају. Нека невидљива сила гурнула ме к њој, а њу — к мени. На угаслој дневној светлости, њено лице, са посувраћеном косом, тренутно заблиста осмехом заборава и нежности, и наше се усне стопише у пољубац...

То је био и први и последњи пољубац.

Вера се изненада истрже из мојих руку и, с ужасом на укоченим очима, устукну назад.

— Погледајте, — рече она уздрхталим гласом: — зар ништа не видите?

Брзо се окретох.

— Ништа. А зар ви видите нешто?

— Сад не видим, али сам видела.

Она је дубоко и испрекидано дисала.

— Кога? шта?

— Моју мајку, — лагано рече и сва се стресе.

И ја уздрхтах, баш као поливен хладном водом. Наједанпут ме обузе такав страх као да сам злочинац. А зар не бејах злочинац у том тренутку?

— Маните се! — отпочех ја, — шта вам је? Боље кажите ми...

— Не, за име Божје, не! — прекиде ме она и ухвати се за главу. — То је лудило... Лудим... Тим се није шалити — то је смрт... Збогом...

Пружих јој руке.

— Станите, тако вам Бога, само за тренутак, — узвикнух нехотице, усхићен. Нисам знао шта говорим, и једва сам се држао на ногама... — Тако вам Бога... та то је грозно!

Она ме погледа.

— Сутра, сутра увече, — рече она, — само не данас, молим вас... идите данас... сутра увече дођите до баштенских вратница, крај језера. Бићу тамо, доћи ћу... кунем ти се да ћу доћи, — додаде она заносно и очи јој засветлеше: — ништа ме неће спречити, кунем се! Све ћу ти рећи, само ме пусти данас.

И пре но што сам могао речи изустити, нестаде је.

Потресен до дна душе, с места се не макох. Ухвати ме вртоглавица. Кроз безумну радост која је испуњавала све моје биће, провлачило се неко мучно осећање... Обазрех се. Страшна ми се учини пуста влажна соба у којој сам стајао, с ниским таваном и мрачним зидовима.

Изиђох напоље и упутих се тешким корацима кући. Вера ме је очекивала на тераси; уђе у кућу, чим се приближих и одмах оде у своју спаваћу собу.

Вратих се кући.

Како проведох ноћ и цео сутрашњи дан до увече

— то се не може испричати. Памтим само да сам лежао ничице, покрио лице рукама, сећао се њеног осмеха пред пољубац, шаптао: „ево је, најзад"...

Сећао сам се и речи Јељцове, које ми је Вера испричала. Она јој је једном рекла: — „Ти си као лед: док се не раскравиш, тврда си као камен, а чим се раскравиш, ни трага од тебе неће остати".

Ево шта ми је још падало на памет: једном сам расправљао с Вером шта је то умешност, таленат.

— Ја само једно умем, — рече она: — ћутати до последњег часа.

Тада нисам ништа разумео.

„Али шта значи њен страх?" упитах се. „Је ли она заиста видела Јељцову? Уображење!" помислих, и опет се предадох осећањима чекања.

Тог истог дана написах ти оно лукаво писмо — а с каквом намером, страшно ми је и да се сетим.

Увече — сунце још не беше зашло — већ сам стајао педесетак корачаји од баштенских вратница, у високом и густом врбаку, на обали језера. Од куће сам дошао пешке. Признајем, на своју срамоту: страх, најмалодушнији страх испуњавао је моје груди, непрестано сам уздрхтавао... али се нисам кајао.

Скривен у грању, нетремице сам гледао у вратнице. Оне се не отвораху. Сунце зађе, спусти се сутон; и звезде се већ појавише, и небо се смрачи. Нико се не појави. Грозница ме тресла. Настаде ноћ. Не могадох издржати даље, пажљиво изиђох из врбака и привукох се вратницама. У башти је све било мирно. Шапатом позвах Веру, позвах је другипут, трећипут... Нико се не одазва. Прође још пола сата, још

сат; настаде потпун мрак. Чекање ме замори; повукох вратнице, потезом их отворих и, на прстима, као лопов, упутих се њеној кући. Заустави х се у сенци липа.

У кући су готово сви прозори били осветљени: људи су промицали тамо-амо по собама. То ме је чудило: мој сат, колико сам могао распознати на слабој светлости звезда, показивао је једанаест и по. Наједанпут, зачу се лупа иза куће: кола изиђоше из дворишта.

Свакако „гости", помислих. Изгубивши сваку наду да ћу видети Веру, извукох се из баште и брзим корацима пођох кући. Ноћ је била мрачна, септембарска, али топла и без ветра. Осећање, не толико љутње колико туге, које ме било обузело, ишчезе постепено, и ја стигох својој кући мало уморан од брзог пешачења, али умирен ноћном тишином, срећан и готово весео. Уђох у собу за спавање, отпустих Тимофеја, не свлачећи се пружих се на постељу и утонух у мисли.

У почетку снови ми беху радосни; али убрзо приметих у себи чудну промену. Почех осећати неку прикривену, продирну тегобу, неки дубок, унутарњи немир. Не разумедох откуда то долази; али беше ми мучно и тешко, баш као да ми је претила нека блиска несрећа, баш као да ми је неко драг патио у том тренутку и звао ме упомоћ.

На столу је малим и мирним пламеном горела воштана свећа, шеталица је тешко и једнолико куцала. Наслоних главу на руку и загледах се у празну полутаму своје самачке собе. Помислих на Веру, и душа ме заболе: све чему се радовах, учини ми се, као

што је и било, несрећом, неминовном пропашћу. Тужно осећање све је више расло у мени; нисам могао више лежати; опет ми се наједном учини да ме неко дозива молећивим гласом... Подигох главу и уздрхтах: одиста, нисам се варао: тужан јаук допре из даљине и удари, одзвањајући слабо, у црна прозорска стакла.

Обузе ме страх: скочих с кревета, отворих прозор. Разговетан јаук улете у собу и као да отпоче кружити изнад мене. Сав хладан од страха, слушао сам га како се постепено губи. Изгледало је као да неког у даљини кољу и да несрећник узалуд моли да га поштеде. Да ли је то сова закрештала у шумарку, или је то неко друго створење јекнуло, не могу да будем паметан, али као Мазепа Кочубеју, одазвах се јауком на тај злокобни глас:

— Вера! Вера! — викнух — да ме ти то не зовеш? — Тимофеј, дремљив и запањен, створи се преда мном.

Освестих се, попих чашу воде, пређох у другу собу; али ми сан не дође. Срце ми је болно куцало, али лагано. Више нисам могао сањати о срећи; више већ нисам смео веровати у њу.

Сутрадан, пред ручак, одох Пријимкову. Срете ме забринута лица.

— Жена ми је болесна, — отпоче он, — лежи; слао сам и по доктора.

— Шта јој је?

—Не знам. Синоћ је пошла у башту и одмах се вратила, ван себе, престрављена. Девојка дотрча по мене. Дођем, питам је: шта ти је? Она ништа не одговори, одмах јој позли; ноћу отпоче бунило. У бу-

нилу Бог свети зна шта је говорила, помињала је и вас. Девојка ми исприча чудну ствар: Верочки као да се у башти њена покојна мајка привидела, учинило јој се као да јој она у сусрет иде, раширених руку.

Можеш замислити како ми је било кад то чух.

— Наравно, то су глупости, — настави Пријимков, — ипак, морам признати да се мојој жени у том погледу дешавале чудне ствари.

— И Вера Николајевна је, јел'те, много болесна?

— Да, болесна је: ноћас јој је било рђаво; сад је у заносу.

— Шта каже доктор?

— Доктор вели да се болест још не може утврдити.

12 марта.

Не могу да продужим, драги пријатељу, онако како сам започео: то је за мене одвећ велики напор, и одвећ ми позлеђује ране. Болест је, да се послужим речима доктора, утврђена, и Вера је од те болести умрла. Она није живела ни две недеље после оног нашег кобног, тренутног сусрета. Видех је још једанпут пред њену смрт. Немам грозније успомене. Знао сам већ од доктора да нема наде. Доцкан увече, кад су сви у кући већ легли, прикрадем се вратима њене собе за спавање и завирим унутра. Вера је лежала на кревету, затворених очију, мршава, мала, с грозничавим руменилом на образима. Као скамењен, гледао сам у њу.

Наједанпут она отвори очи, упре их у мене, загле-

да се и, пруживши мршаву руку, изговори тако страшним гласом, да ја почех бежати —

> Шта тражи он на освећеном месту,
> Онај ... ето онај тамо ...[1]

Она је готово за све време своје болести бунцала о „Фаусту" и о својој мајци, коју је звала час Мартом, час мајком Гретхен.

Вера је умрла. Био сам на њеној пратњи. Од тада сам све оставио и настанио се овде заувек.

Размисли сад о томе шта ти испричах; размисли о њој, о том створењу које је тако брзо нестало. Како се то догодило, како да се протумачи то непојмљиво мешање мртвих у послове живих, не знам, нити ћу икад знати; али признај да ме није наступ ћудљиве меланхолије, како ти то кажеш, натерао да се повучем из друштва. Нисам више онај каквог си ме ти знао: ја сад у много штошта верујем, у шта некад нисам веровао.

За све ово време размишљао сам тако много о овој несрећној жени (замало не рекох девојци), о њеном пореклу, о тајној игри судбине, коју ми, слепи, називамо пуким случајем. Ко зна колико сваки од нас на овој земљи оставља семена коме је суђено да проклија тек после наше смрти? Ко може рећи каквим је тајанственим концем везана судбина човека са судбином његове деце, његових потомака,

[1] Was will er an dem heiligen Ort,
Der da ... der dort.

„Фауст", I део, последња сцена.

и како се огледају на њима његове тежње, и каква их казна постиже за његове погрешке? Сви морамо поникнути и погнути главу пред Невидљивом силом.

Да, Вера је умрла, а ја сам остао. Сећам се, кад бејах још дете, имали смо у кући дивну вазу од прозрачног алабастера. Ниједна мрља није кварила њену чисту белину. Једном, оставши сам, почех клатити постоље на коме је стајала... ваза наједанпут паде и разби се у комаде. Обамрех од страха и остадох непомичан пред деловима алабастера. Отац уђе, виде ме и рече: „Ето, погледај шта си урадио: више нећемо имати ту дивну вазу; њу сад више ништа не може поправити". Заплаках. Учини ми се да сам извршио злочин.

Порастао сам — и лакомислено сам разбио суд, хиљаду пута скупоценији...

Узалуд говорим себи да нисам могао очекивати овако брз расплет, да ме је и самог запрепастио својом брзином, да нисам ни слутио какво је створење била Вера. Она је, заиста, умела ћутати до последњег часа. Требао сам да бежим чим сам осетио да је волим, да волим удату жену; али ја остадох — и у комаде се разби дивно створење, и ја с немим очајањем гледам дело руку својих.

Јесте, Јељцова је љубоморно чувала своју кћер. Она ју је сачувала до краја и, на првом неопрезном кораку, однела је са собом у гроб.

Време је да завршим... Нисам ти ни стоти део испричао од онога што би требало; али од мене је и то доста. Нека опет падне на дно душе све што је испливало... На свршетку, кажем ти: један закључак извео сам из искуства последњих година: живот

није шала, ни забава, живот чак није ни наслада... Живот је — живот је тежак посао. Одрицање, стално одрицање — ето то је његов тајни смисао, његова одгонетка: не о остварењу драгих идеја и снова, маколико они узвишени били, — већ о остварењу дужности, ето о чему треба да се стара човек; ако не окује себе ланцима, гвозденим ланцима дужности, не може издржати борбу до краја а да не подлегне; а у младости ми мислимо: уколико већа слобода, утолико боље, утолико ћеш даље отићи. Младости је допуштено да тако мисли; али срамота је тешити се лажју кад ти је сурово лице истине, најзад, погледало у очи.

Збогом! Некад бих додао: буди срећан; сад ти велим: труди се да живиш, то није тако лако као што изгледа. Сећај ме се, не у тренуцима туге, већ у тренуцима размишљања, и сачувај у души својој Верину слику у свој њеној чистој невиности... Још једанпут, збогом!

Твој П. Б.

1855 г.

Јаков Пасинков

I

Било је то у Петрограду, зими, првог дана беле недеље. Позвао ме беше на ручак један мој школски друг, кога су у младости сматрали за стидљивка, али који се доцније уопште није снебивао. Он је већ давно умро, као и већина мојих другова. Сем мене, обећали су доћи на ручак неки Константин Александровић Асанов, и још један у то време чувени књижевник. Чувеног књижевника морали смо причекати, и он најзад посла цедуљу да неће доћи, и уместо њега појави се мали, плави господин, један од оних сталних незваних гостију којих у Петрограду има тако много.

Ручак се отеже; домаћин није жалио вина, и ми се мало помало загрејасмо. Све оно што је сваки од нас крио у души — а ко не крије? — изиђе на средину. Домаћиново лице наједанпут изгуби свој стидљиви и уздржљиви изглед; очи му брзо засијаше, и простачки осмех искриви његове усне. Плави господин смејао се некако пакосно, уз одвратну вриску.

Али од свих, највише ме зачудио Асанов. Тај човек је по природи увек био пристојан, кад наједанпут и он поче трљати руком чело, разметати се, хвалити

својим везама, помињући непрестано неког свог чику, врло познатог човека... Апсолутно га нисам могао познати; он нас је отворено исмејавао... па, још мало, и наше друштво презирао. Безобразлук Асанова наљути ме.

— Знате шта, — рекох му, — ако смо баш ништавни у вашим очима, онда идите том вашем чувеном стрицу. Али, он вас, можда, неће ни примити?

Асанов ми ништа не одговори и настави трљати руком чело.

— Какви су то људи! — рече он опет. — Та они не одлазе ни у једно солидно друштво, не познају се ни с једном поштеном женом, а ја имам овде (узвикну он, брзо вадећи из унутрашњег џепа буђелар и ударајући по њему руком) читав дењак писама од такве девојке којој у целоме свету нема равне!

Домаћин и плави господин не обратише пажњу на последње речи Асановљеве; држали су један другог за дугмета и обојица су нешто причали, али ја начуљих уши.

— Пребацили сте се, господине синовче чувене личности! — рекох, примакнувши се Асанову. — Немате ви никаквих писама.

— Мислите? — одговори он, гледајући ме с висине. — А шта је ово? — Он отвори буђелар и показа ми десетак писама, адресованих њему... „Познат рукопис!” помислих.

Осећам да ми румен стида избија на образима... необично ми је повређено самољубље... Ко воли да призна своје рђаве поступке?... Али шта да се ради: кад сам почео своју причу, унапред сам знао да ћу

морати да поцрвеним до ушију. Дакле, тешка срца, морам признати да...

Ево у чему је ствар. Искористих пијанство Асанова, који је немарно бацио писма на чаршав, мокар од шампањца (и мени је глава прилично бучала) и летимице прочитах једно од њих.

Срце ми се стеже... Авај! Био сам и сам заљубљен у девојку која је писала Асанову, и већ сад више нисам могао сумњати у то да га она воли. Цело писмо, написано француски, било је препуно нежности и оданости...

„Mon cher ami Constantin", тако је почињало... а свршавало се речима: „будите обазриви као пре, а ја или ћу бити ваша или ничија".

Као громом погођен, седео сам неколико тренутака скамењен; али, најзад, освестих се, скочих и јурнух из собе напоље...

За четврт сата већ сам био у свом стану.

*

Породица Злотњицких беше једна од првих с којом се упознах после мога преласка из Москве у Петроград. Сачињавали су је: отац, мајка, две кћери и син. Отац, већ сед, али још држећ човек, бивши официр, заузимао је прилично важно место, пре подне био је у канцеларији, после ручка је спавао, а увече играо карте у клубу... Код куће је бивао ретко, разговарао мало и нерадо, погледао је испод очију некако ни мрзовољно ни равнодушно, и сем путописа и географије није ништа читао. А кад је боловао, бојио је слике, затворен у свом кабинету, или је дирао старог сивог папагаја Попку.

Његова супруга, болесна и туберкулозна жена, црних упалих очију и шиљата носа, по читаве дане није силазила са канабета, већ је стално на јути везла јастуке; она се, колико сам могао приметити, плашила помало мужа, као да му се у нечему некад замерила.

Старија кћи, Варвара, округла, румена и плава девојка, осамнаестогодишња, стално је седела крај прозора и посматрала пролазнике. Синчић се школовао у државном пансиону, долазио кући само недељом, и није волео ни он узалуд да троши речи; чак и млађа кћи, Софија, баш та девојка у коју се заљубих, била је по природи ћутљива.

У кући Злотњицких стално је владала тишина; прекидали су је само језиви крици Попке, али су се гости на њих брзо навикавали и даље су осећали на души тежину и притисак те вечне тишине. Уосталом, гости су Злотњицкима ретко навраћали: некако било је досадно код њих. Сам намештај, црвени тапети са жутим шарама у салону, безброј плетених столица у трпезарији, на канабетима везени олињали јастуци са сликама девојака и паса, лампе с краковима, и натуштене слике на зидовима — све је и нехотице изазивало осећање неке тегобне нелагодности, од свега је избијала хладноћа и устајалост.

Пошто стигох у Петроград, сматрао сам за дужност да посетим Злотњицке: они су били у неком сродству с мојом мајком. Једва сам издржао сат и дуго нисам навраћао; али временом почех одлазити чешће. Привлачила ме је Софија, која ми се у почетку није свиђала, и у коју се, напослетку, заљубих.

То је била девојка осредњег раста, стасита, гото-

во сува, бледа лица, густе, црне косе, крупних, кестењастих, увек полузатворених очију. Њене црте, строге и оштре, нарочито њене стиснуте усне, изражавале су опорост и снагу воље. У кући је важила као девојка са карактером... „Уметнула се на старију сестру, на Катарину”, — рече једном Злотњицка, кад смо седели сами (пред мужем није смела ни поменути ту Катарину). — Ви њу не познајете: она је на Кавказу, удата. Замислите, кад јој је било тринаест година, заљубила се у свога садањег мужа, и још тада нам је рекла да се за другог неће удати. Шта нисмо радили — ништа није вредело! До своје двадесет треће године је чекала, оца огорчила, па ипак се удала за кога је хтела. То исто може се десити и са Соњечком! Бог да је сачува од такве тврдоглавости! Плашим се за њу; тек што је напунила шеснаест година, а не можеш је савладати.

Уђе г. Злотњицки; његова жена одмах ућута.

Право да кажем, мени се Софија није допала због чврсте воље — не; али она, иако је била опора, без темперамента и уобразиље, имала је у себи неку драж, драж отворености, поштене искрености и душевне чистоте. И ја, колико сам је поштовао, толико сам је и волео. . . Изгледало ми је да је и она према мени била расположена; и болело би ме да се разочарам у њену наклоност и да се уверим у њену љубав према другом.

Неочекивани проналазак који учиних зачуди ме, тим пре што г. Асанов није често посећивао кућу Злотњицких, напротив много мање од мене, и никаквих нарочитих симпатија није показивао према Соњечки. Био је то диван црномањаст човек, изрази-

тих, ма да донекле грубих црта лица, сјајних испупчених очију, велика бела чела и дебелих црвених усана испод танких бркова. Понашао се веома скромно, али строго, говорио је и резоновао са сигурношћу у себе, и ћутао је достојанствено. Било је очигледно да је себе високо ценио. Асанов се смејао ретко, и то кроз зубе, и никад није играо. Био је дежмекаст. Некад је служио у . . . м пуку и био познат као ваљан официр.

„Чудна ствар! — помислих, лежећи на канабету, — како то да ништа не приметим?”. . . „Будите обазриви као и пре”: наједанпут ми падоше на ум те речи из Софијиног писма. А! — помислих — то ли је! Гле, лукаве девојке! А ја сам је сматрао за отворену и искрену. . . Е, причекајте, научићу вас ја”. . .

Али ту, колико се сећам, заплаках горко и до ујутру не могадох заспати.

*

Сутрадан, око два сата, одем Злотњицким. Старац не беше код куће и његова жена није седела на своме старом месту: њу после блинова[1] заболе глава, и пође у своју собу за спавање да прилегне. Варвара, наслоњена раменом о прозор, стајала је и гледала на улицу; Софија је ишла горе-доле по соби, скрштених руку на грудима; Попка се драо.

— О, добар дан! — мрзовољно рече Варвара чим уђох у собу, и одмах полугласно додаде: — Гле, иде сељак са карлицом на глави. . . (Она је имала обичај

[1] Врста палачинки које се једу за време беле недеље. — Прим. прев.

да понекад гласно, и као за себе, прави примедбе о пролазницима).

— Добар дан, — одговорих, — добар дан, Софија Николајевна. А где је Татјана Васиљевна?

— Оде да се одмори, — рече Софија, ходајући и даље по соби.

— Имали смо блинове, — додаде Варвара, не окрећући се. — Што нисте дошли?... Куд ли овај писар иде?

— Нисам могао. — („На го-товс!" викну оштро папагај). Ала се ваш Попка данас дере!

— Он се увек тако дере, — одговори Софија.

Сви поћутасмо.

— Уђе у капију, — рече Варвара, и наједанпут попе се на прозор и отвори вентилатор.

— Шта ћеш то? — упита Софија.

— Просјак, — одговори Варвара, саже се, узе с прозора бакарни петпарац, на коме се видео траг пепела од миришљаве свеће, баци га на улицу, затвори вентилатор и снажно скочи на под...

— А ја сам јуче врло пријатно провео време, — отпочех ја, седајући у наслоњачу, — ручао сам код једног пријатеља; тамо је био и Константин Александровић... (Погледах у Софију, она чак ни оком да трепне). — И, треба признати — наставих — да смо баш добро лумповали: нас четворица попили смо осам флаша.

— Тако! — мирно рече Софија и климну главом.

— Да, — наставих, мало љутит због њене равнодушности: — и знате шта, Софија Николајевна? заиста, не вели узалуд пословица да је истина у вину.

— Зашто?

— Константин Александровић нас је добро насмејао. Замислите, наједанпут отпоче, ето овако, трљати руком чело и говорити: „ала сам лаф! Па што имам стрица! . ."

— Ха-ха! — чу се кратак, искидан смех Варваре. . . „Попка! попка! попка!" забрујa папагајев глас у одговор на то.

Софија стаде преда ме и загледа ми се у лице.

— А шта сте ви причали, — упита она, — зар се не сећате?

Ја нехотице поцрвенех.

— Не сећам се! Мора бити да сам и ја лепо изгледао. Заиста, — додадох после приличне паузе, — опасно је пити вино: избрбља се човек и каже оно што нико не треба да зна. Кајаћеш се после, али доцкан.

— А зар сте се избрбљали? — упита Софија.

— Не говорим о себи.

Софија се окрете и опет поче шетати по соби. Гледао сам у њу и у души се једио. „Гледај молим те, помислих, дете, девојче, а како уме да се држи! Просто, као да је од камена. Али, причекај". . .

— Софија Николајевна. . . — рекох гласније.

Она стаде.

— Шта желите?

— Зар не бисте хтели да отсвирате нешто на клавиру? Узгред морам да вам кажем нешто, — додадох тишим гласом.

Софија, не рекавши ни речи, пође у салу; упутих се за њом. Она стаде крај клавира.

— Шта да вам свирам? — упита.

— Штогод хоћете... Шопенов ноктурно.

Софија отпоче ноктурно. Свирала је доста рђаво, али с осећањем. Њена сестра свирала је само полке и валцере, и то ретко. Дође, на пример, лено до клавира, седне, збаци с рамена шал на лактове (нисам је видео без шала), започне живо неку полку, не доврши је, отпочне другу, па одједном уздахне, дигне се и опет приђе прозору. Чудно створење била је та Варвара!

Седох до Софије.

— Софија Николајевна, — отпочех, гледајући је пажљиво са стране, — треба да вам кажем једну за ме врло непријатну новост.

— Новост? какву?

— Ево какву... Ја сам се досад варао у вама, сасвим варао.

— Како то? — одговори она, свирајући без прекида и пажљиво гледајући у своје прсте.

— Мислио сам да сте искрени, мислио сам да не умете бити лукави, да не умете крити своја осећања, претварати се...

Софија примаче лице нотама.

— Не разумем вас.

— А пре свега — продужих — никако нисам могао ни замислити да ви, у тим годинама, већ умете тако вешто да глумите...

Софијине руке задрхташе мало на диркама.

— Шта ви то говорите? — рече она, никако ме не гледајући. — Зар ја вешто глумим?

— Да, ви. (Она се насмеја... Обузе ме љутња)... Претварате се да сте равнодушни према једном човеку а... а пишете му писма, — додадох шапћући.

Софијини образи побледеше, али се не окрете к мени, догура ноктурно до краја; устаде и затвори клавир.

— Куд ћете? — упитах је збуњено. — Ви ми не одговарате?

— Шта да вам одговорим? Не знам о чему говорите... А претварати се не умем.

Поче затварати ноте.

Крв ми појури у главу.

— Не, знате ви о чему говорим, — рекох, и сам устадох, — и, ако хоћете, одмах ћу вас потсетити на неке ваше изразе у једном писму: — „будите обазриви као пре"...

Софија мало уздрхта.

— То никако од вас нисам очекивала, — рече она најзад.

— И ја нисам очекивао — прихватих — да ћете ви, ви, Софија Николајевна, поклонити вашу пажњу човеку који...

Софија се окрете к мени; ја нехотице устукнух: њене очи, увек полузатворене, толико се раширише, да су изгледале необично велике и љутито сијаху испод обрва.

— Е, кад је тако, — рече она, — онда знајте да ја волим тог човека и да ми је свеједно шта ћете мислити о њему и о мојој љубави према њему. Ко сте ви?... С каквим правом говорите о томе? А ја кад се на нешто решим...

Она ућута и журно изиђе из сале.

Ја остадох. Био сам наједанпут у тако незгодном положају и било ме је тако срамота, да сакрих лице рукама. Схватих сву непријатност, сву ниског сво-

га понашања и, гушећи се од срамоте и кајања, стајао сам као обрукан. „Боже мој!" помислих, „шта урадих!"

— Антоне Никитићу, — зачу се глас девојке у претсобљу, — дајте брже чашу воде за Софију Николајевну.

— А шта јој је? — одговори момак.

— Чини ми се, плаче...

Задрхтах и пођох у салон да узмем капу.

— Шта сте то разговарали са Соњечком? — упита ме равнодушно Варвара и, поћутав мало, додаде полугласно: — опет иде онај писар.

Почех се опраштати.

— Куд ћете? Причекајте: одмах ће мама изићи.

— Не, сад не могу — рекох — боље другипут.

У тај мах, на мој ужас, баш на ужас, чврстим корацима уђе Софија у салон. Лице јој је било блеђе но обично и капци јој мало поцрвенели. Она ме и не погледа.

— Погле, Соња, — рече Варвара, — неки писар стално шета око наше куће.

— Неки шпијун... — хладно и презриво примети Софија.

То је већ било и сувише. Одох и, збиља, не знам како се довукох до куће.

Било ми је веома тешко, тако тешко и одвратно, да се не да ни замислити. За двадесет и четири сата два тако страшна удара! Дознадох да Софија воли другога и за вечна времена изгубих њено поверење. Осетих се тако смрвљен и посрамљен, да чак нисам могао ни да се љутим на себе. Лежећи на канабету, окренута лица зиду, с неком јетком насладом тонуо

сам у првом нападу најцрњег бола, кад наједанпут зачух кораке у соби. Подигох главу и видех једног од мојих најбољих пријатеља — Јакова Пасинкова.

Био сам у стању да се наљутим на сваког ко уђе у моју собу тог дана, али на Пасинкова се нисам могао наљутити; напротив, поред свег бола који ме је пекао, у души се обрадовах његовом доласку и климнух му главом. Он по обичају прође двапут по соби, стењући и протежући своје дугачке руке и ноге, ћутке постоја испред мене и ћутке седе у угао.

Познавао сам Пасинкова одавно, скоро од детињства. Он се школовао у истом приватном пансиону Немца Винтеркелера, у коме сам и ја провео три године. Отац његов, сиромашан мајор у оставци, човек врло поштен, али душевно мало поремећен, довео га је том Немцу, као седмогодишњег малишана, платио унапред за годину дана, отпутовао из Москве, и изгубио се без трага... Каткад проносили су се о њему нејасни, чудни гласови. Тек се после осам година поуздано дознало да се удавио за време поплаве при прелазу преко Иртиша. Шта га је одвукло у Сибир — Бог ће га знати.

Јаков није имао никог свог; мајка му беше одавно умрла. Он тако остаде на милост и немилост Винтеркелера. Додуше, Јаков је имао далеку рођаку, тетку, али тако сироту, да се у почетку бојала и да иде своме рођаку, да јој не би на врат пао. Њена бојазан била је неумесна: племенити Немац задржао је Јакова код себе, дозволио му да учи заједно с осталим питомцима, хранио га (али су га за време ручка у обичне дане, кад се служе слаткиши, ипак прескакали) и одело му је кројио од старих сукнених ка-

пута (махом жућкасте боје) своје мајке, већ старе, али врло живе и окретне Лифранткиње.

Услед свега тога и, уопште, услед Јаковљевог потчињеног положаја у пансиону, другови су били непажљиви према њему, гледали га с висине и звали га час „бабин капут", час „рођак женске капе" (његова тетка носила је стално веома чудну капу, на чијем су врху лепршале жуте пантљике као артичок) час Јермаковим сином (пошто му се отац удавио у Иртишу). Али, без обзира на те надимке, без обзира на његово смешно одело, на крајњу беду, сви су га волели, па ко и да га не воли, кад боље и племенитије душе, по моме мишљењу, није било на свету. А и учио се одлично.

Кад сам га првипут видео, било му је шеснаест година, а ја тек што напуних тринаесту. Био сам врло самољубив и размажен дечко, одгајен у прилично богатој кући, и зато, кад ступих у пансион, пожурих да се спријатељим с једним кнежевићем, о коме се нарочито старао Винтеркелер, и још са дватри мала племића, док сам према свима осталим био достојанствен. Пасинкова чак нисам ни гледао. Тај високи и неспретни дечко, у неугледној блузи и кратким панталонама, испод којих су вириле дебеле памучне чарапе, личио ми је на неко сеоско слушче, или на паланачко дете.

Пасинков је био веома пажљив и благ према свима, иако никог никада није молио; кад су га избегавали — није се понижавао, нити љутио, већ се држао на отстојању, рекао би као да је сажаљевао и ишчекивао. Тако је учинио и са мном.

Прође тако читава два месеца. Једанпут, једног

ведрог летњег дана, пошто се страсно наиграсмо мете, идући из дворишта у врт, опазих Пасинкова где седи на клупи под високим жбуном јоргована. Читао је књигу. У пролазу погледах корице и прочитах на полеђини Шилерово име: „Schiller's Werke". Застадох.

— Зар ви знате немачки? — упитах Пасинкова.

И сад се стидим кад помислим колико је презира било чак и у звуку мога гласа ... Пасинков тихо погледа у мене својим малим, али живим очима, и одговори:

— Да, знам; а ви?

— Разуме се! — одговори већ увређен и хтедох проћи, али ме нешто задржа.

— А шта то читате из Шилера? — упитах опет надувено.

— Сад читам „Resignation": то је дивна песма. Хоћете да вам је прочитам? Седите ту, крај мене, на клупу.

Почех се колебати, али ипак седох. Пасинков поче читати. Немачки је знао много боље од мене: морао је да ми тумачи смисао неких стихова; али ја се већ више нисам стидео ни свога незнања ни његове надмоћности. Од тога дана, кад смо нас двојица читали у врту, у сенци јоргована, заволех свом душом Пасинкова, спријатељих се с њим и потпуно му се покорих.

Као сад да га видим, памтим како је онда изгледао. Уосталом, он се доцније врло мало изменио. Био је висок, мршав, дугоња и прилично неспретан. Узана рамена и упале груди давали су му болестан изглед, ма да се на своје здравље није могао пожали-

ти. Његова велика, горе заобљена глава кривила се мало устрану, мека плава коса, као ретки праменови, падала је свуд око танког врата. Лице му није било лепо, и пре би могло изгледати смешно, због дугачког, дебелог и црвенкастог носа, који као да је висио над широким и равним уснама; али његово високо чело било је дивно, и кад се осмехивао, његове мале сиве очи сијале су тако благо и умиљато добродушно, да је сваком ко га погледа бивало топло и весело око срца.

Памтим и његов глас, тих и једнолик, с неким необично пријатним шуштањем. Говорио је уопште мало и са приметним тешкоћама; али кад се одушевљавао, речи су се низале течно и — чудновата ствар! — глас му је бивао још тиши, поглед као да се увлачио у себе и гасио, а цело лице мало се зарило. У његовим устима речи: „срећа", „истина", „живот", „наука", „љубав", маколико да их је са заносом изговарао, никад нису звучале смешно. Без муке, без напора улазио је у област идеала; његова чиста душа у свако доба била је спремна да изиђе пред „олтар лепоте"; она је очекивала само позив, додир с другом душом. . .

Пасинков је био романтичар, један од задњих романтичара, које сам видео у животу. Романтичари су сад, као што је већ познато, готово нестали; бар међу данашњом омладином их нема. Утолико горе за данашњу омладину!

Провео сам с Пасинковим око три године, као брат с братом, како се то каже. Мени се исповедио и о својој првој љубави. С колико захвалне пажње и учешћа саслушах његове исповести! Његова љубав

била је Винтеркелерова рођака, плава, лепушкаста Немица, с пуначким, готово детињским образима и поверљивим нежним плавим очима. Она је била добродушна и нежна, волела је Матисона, Уланда и Шилера, и рецитовала је песме врло пријатно својим бојажљивим и звучним гласом. Пасинковљева љубав била је најидеалнија; он је виђао своју драгу само недељом (она је долазила да игра фоте са Винтеркелеровом децом) и мало се с њом разговарао; зато једанпут, кад му она рече „mein lieber, lieber Herr Jacob!" сву ноћ није могао заспати од превелике среће. Њему тада ни на ум није падало да је она свима његовим друговима говорила: „mein lieber".

Сећам се и његове туге и суморности кад се изненада пронео глас да се фрајлајн Фредерике (тако се звала) удаје за хер Книфтуса, сопственика велике месарнице, врло лепог и чак образованог човека, и да се удаје не само покоравајући се вољи родитеља, већ и из љубави. Пасинкову је тада било врло тешко и необично је патио кад су они као муж и жена направили прву посету. Некад фрајлајн, сад већ фрау Фредерике, претставила га је, опет као lieber Herr Jacob, своме мужу, на коме је све сијало: и очи, и бренована црна коса са коврџама, и чело, и зуби, и дугмета на фраку, и ланац на прслуку, па чак и чизме уосталом, на доста великим и раскреченим ногама. Пасинков је стегао руку господину Книфтусу, и пожелео му (и искрено му пожелео — убеђен сам у то) пуну и дугу срећу. То се све дешавало преда мном. Сећам се како сам зачуђено и с учешћем гледао тада Јакова. Изгледао ми је прави јунак!... А сећам се и тужних разговора које смо

водили после између себе! — „Тражи утехе у уметности", говорио сам му. — „Да", одговорио ми он, — „и у поезији". — „И у пријатељству", додадох ја. — „И у пријатељству", понови он. О, срећни дани! . . .

Тешко ми је било да се растанем са Пасинковим! Баш пред сам мој одлазак, он је после дугих мука и брига, после преписке, често смешне, најзад добио своје документе и уписао се на универзитет. И даље га је издржавао Винтеркелер, али, уместо сукнених блуза и панталона, добијао је сад обично одело, као награду за часове из разних предмета, које је држао млађим питомцима.

Пасинков није променио свој однос према мени до краја мога бављења у пансиону, ма да се разлика у годинама између нас двојице већ почела опажати, и ја, сећам се, почех бивати суревњив према неким његовим новим универзитетским друговима. Он је утицао на мене врло корисно. Нажалост, то није дуго трајало. Навешћу само један пример. У детињству имао сам обичај да лажем... Пред Јаковом нисам могао ни помислити на лаж.

Али највише сам волео да шетам с њим, или да поред њега идем горе-доле по соби и да слушам како, не гледајући ме, чита песме својим тихим и озбиљним гласом. Заиста, чинило ми се тада да се ја и он лагано, постепено, одвајамо од земље и летимо некуд, у неке чаробне, тајанствене и дивне пределе. . .

Сећам се једне ноћи. Седели смо ја и он под оним истим јоргованом: заволели смо то место. Сви наши другови већ су спавали; али ми тихо устадосмо, обукосмо се насумце у помрчини и крадом изиђосмо „да

сањамо". Напољу је било прилично топло, али прохладан поветарац дувао је с времена на време и натеривао нас да се све више тискамо један уз другог. Разговарали смо, разговарали много и ватрено, тако да смо прекидали један другог, ма да се нисмо препирали. На небу је блистало безброј звезда. Јаков подиже очи и, стегнувши ми руку, тихо уздахну:

Над нама је
Небо с вечним звездама...
А над њима је Творац њихов...

Обузе ме нека узвишена језа; сав се охладих и падох на његово раме... Срце се препуни...

Где је сад онај занос? Авај, тамо где је и младост!

После осам година срео сам Јакова у Петрограду. Само што бејах добио службу, а и њему неко изради место у неком министарству. Наш сусрет беше веома радостан. Никад нећу заборавити онај тренутак кад сам, једном, седећи у својој соби, чуо наједанпут у претсобљу његов глас... Како сам задрхтао, како ми срце залупа кад скочих и јурнух да га загрлим, не дајући му времена да скине ни бунду, ни шал! Како сам жудно гледао у њега кроз изненадне, светле сузе радости!

За последњих седам година он беше мало остарео; боре, танане, као траг од игле, погдегде ишарале су његово чело, образи му беху мало упали и коса се разредила, али брада готово не беше порасла и осмејак му остао исти; и смех његов, мио, унутарњи, баш као пригушен, остао је исти...

Боже мој, о чему све нисмо говорили тога дана! Почех га молити да се пресели к мени у стан, али он не пристаде, него обећа да ће долазити к мени сваки дан, и одржа реч.

Пасинков се ни у души не беше променио. Он је и сад био онај исти романтичар, као што сам га некад знао. Ма колико да га је захватила проза живота, одвратна проза искуства — нежни цветак, рано процвао у души мога друга, беше задржао сву своју нетакнуту драж. Ни жалости, ни замишљености не беше се видело на њему; он је као и пре био тих, али у души вечно весео.

У Петрограду је живео као у пустињи, не размишљајући о будућности и не познајући се ни с ким. Упознао сам га са Злотњицкима. Он их је посећивао прилично често. По природи нимало самољубив, није се ни устручавао: али и код њих, као и свуд, говорио је мало, па ипак им се допао. И сурови старац, муж Татјане Васиљевне, и он се понашао лепо према њему, а и обе ћутљиве девојке убрзо навикоше на њ.

Понекад, дође и донесе у унутарњем џепу црног капута неку нову књигу, и дуго се не решава да је чита, стално извија врат на једну страну, као птица, и ишчекује да му се одобри. Напослетку, заузме место у крају (он је уопште волео да седи у крају) дохвати књижицу и отпочне читати, прво тихо, па све јаче и јаче, прекидајући покаткад самог себе кратким размишљањима или усклицима. Приметио сам да је Варвара радије но њена сестра седела до њега и слушала га, ма да га је, наравно, мало разумевала: књижевност је није интересовала. Седне, понекад, испред Пасинкова, наслони подбрадак на

руку, гледа га — не у очи, већ онако, у цело лице, и речи не изусти, само намах јако уздахне.

Увече смо играли фоте, нарочито недељом и празницима. У друштву су тада с нама биле и две госпођице, сестре, далеке рођаке Злотњицких, омалене, дежмекасте, страшно смешљиве, као и неколико питомаца више и ниже Академије, врло добрих и скромних младића. Пасинков је увек седео поред Татјане Васиљевне и заједно с њом смишљао шта да ради онај чија се фота извуче.

Софија није волела милошту и пољупце, којима се обично откупљују фоте, а Варвара је мрзела кад је морала нешто да тражи или одгонета. Госпођице су се смејале тек онако — откуд им толики смех? — и мене је понекад мука хватала гледајући их, док се Пасинков само осмехивао и махао главом.

Старац Злотњицки није се мешао у нашу игру, па чак нас није сасвим љубазно ни гледао кроз стаклена врата свога кабинета. Једном само, сасвим неочекивано, уђе к нама и предложи да оно лице чија се фота извуче, поигра с њим валс; ми, наравно, пристадосмо. Извукоше фоту Татјане Васиљевне: она сва поцрвене, збуни се и застиде, као петнаестогодишња девојчица — али њен муж одмах нареди Софији да седне за клавир, приђе жени и одигра с њом две туре, старински, у три корака. Сећам се како се његово јетко и мрачно лице, са строгим очима, час показивало, час скривало, окрећући се лагано и не мењајући свој строги изглед. Играјући, он је правио широке кораке и потскакивао, а његова жена је брзо тапкала ногама и припијала лице уз његове груди, као од страха. Он је доведе до њеног места, покло-

ни јој се, оде у своју собу и закључа се. Софија хтеде да устане. Али Варвара је замоли да продужи валс, приђе Пасинкову и, пруживши руку, с натегнутим осмехом рече: хоћете ли? Пасинков се зачуди, па ипак скочи — он се увек одликовао фином учтивошћу — узе Варвару за струк, али на првом кораку спотаче се и, одвојивши се брзо од своје даме, полете право под постоље на коме је стајао кавез папагајев. Кавез паде, папагај се уплаши и закрешта: на го-товс!

Наста општи смех... Злотњицки изиђе на праг кабинета, сурово погледа и тресну вратима. После тога требало је само потсетити Варвару на тај догађај, и она се одмах почињала смејати и погледати с таквим изразом на Пасинкова, као да му је давала на знање да се ништа паметније од онога што је он урадио није могло учинити.

Пасинков је необично волео музику. Он је често молио Софију да му нешто свира, седао у крај и слушао, каткад певушећи својим танким гласом кад наиђу нежни тонови. Нарочито је волео „Сазвежђа" од Шуберта. Тврдио је да, кад му свирају „Сазвежђа", увек му се чини да му се са звуцима неки дуги плави зраци сливају с висине право у груди. И сад се још увек сетим, кад видим ведро ноћно небо с тихим трептањем звезда, Шубертове мелодије и Пасинкова...

Често ми пада на ум и једна шетња ван града. Пошли смо са целим друштвом, у два затворена фијакера са по четири места, у Парголово. Сећам се, кола кренуше Владимирском улицом; била су врло стара, плаве боје, на округлим федерима, са широ-

ким кочијашким седиштима и гомилицом сена унутра; доратасти посустали коњи вукли су нас усиљеним касом, свак од њих рамљајући на другу ногу. Дуго смо шетали по боровој шуми око Парголова, пили млеко из земљаних ћупчића и јели јагоде са шећером. Време је било изванредно. Варвара није волела много да иде; она се брзо уморила; али овога пута није заостајала иза нас. Била је скинула шешир, коса јој се расплела, суморне црте лица јој оживеле и образи се зацрвенели.

Кад наиђоше две сеоске девојке, Варвара наједанпут седе на земљу, позва их, али не љубазно, и посади крај себе. Софија их је погледала из далека с хладним осмејком и није им пришла. Она је шетала с Асановим, док Злотњицки само рече да је Варвара права квочка. Варвара устаде и издвоји се. За време шетње прилазила је неколико пута Пасинкову и говорила му: „Јакове Иванићу, имам нешто да вам кажем", али шта је хтела да му каже — остало је непознато.

Уосталом, време је да се вратим на моју приповетку.

*

Обрадовах се Пасинковљевој посети; али када се сетих шта сам уочи тога дана урадио, било ме је необично срамота, и ја се брзо опет окретох зиду. После мале паузе, Јаков ме упита да ли сам здрав.

— Здрав сам, — процедих кроз зубе, — само ме глава боли.

Јаков ништа не одговори и узе књигу. Прође више од сата; већ сам се спремао да све признам Јакову... наједанпут у претсобљу зазвони звонце.

Врата се на степеницама отворише... прислушнух... Асанов је питао мога момка да ли сам код куће.

Пасинков устаде; он није волео Асанова и, шапнув ми на уво да ће ићи да прилегне на моју постељу, оде у собу за спавање.

Тренутак после, уђе Асанов.

По самом поцрвенелом лицу његовом, по кратком усиљеном поклону, сетих се да он није дошао к мени тек онако. „Шта ли ће бити?" помислих.

— Поштовани господине, — отпоче он, седајући брзо у наслоњачу, — дођох к вама зато да ми објасните једну моју сумњу.

— Наиме?

— Наиме: хоћу да знам, да ли сте ви поштен човек?

Планух.

— Шта то значи? — упитах.

— Ево шта значи... — одговори он, наглашујући баш сваку реч, — показао сам вам јуче буђелар са писмима једне личности, која су мени писана... Данас сте ви пребацивали — запамтите, пребацивали — препричавајући тој личности неколико фраза из тих писама, иако нисте имали на то нимало права. Хоћу да знам, како ви то тумачите?

— А ја хоћу да знам, с каквим правом ви мене о томе питате? — одговорих, дрхтећи сав од беса и унутарњег стида. — Ко вас је терао да се хвалите с вашим стрицем, вашом преписком; какве везе то има са мном? Јесу ли вам сва писма на окупу?

— Писма су ту; али ја сам јуче био у таквом стању да сте ви лако могли...

— Једном речју, поштовани господине, — рекох ја, намерно повишујући тон, — ја вас молим да ме оставите на миру, јесте ли чули? Нећу ништа да знам и нећу ништа да вам објашњавам. Идите тој личности, па нек вам она објасни! (Осетих да ми се поче окретати у глави).

Асанов упре поглед у мене, старајући се очигледно да му да израз ироничне оштрине, поглади своје брчиће и не журећи се устаде.

— Сад знам шта да мислим, — рече он, — ваше лице — најбољи вам је доказ. Али, ја вам морам рећи да солидни људи не раде тако... Прочитати писмо кришом и после ићи и узнемиравати солидну девојку...

— Торњајте се бестрага! — викнух, лупајући ногама; — и пошаљите ми секунданте; немам намеру да разговарам с вама.

— Молим да ме не учите, — хладно одговори Асанов, — а секунданта сам и сам хтео да вам пошаљем.

Он оде. Ја падох на канабе и покрих лице рукама. Неко ме дирну за раме; ја спустих руке — преда мном је стајао Пасинков.

— Шта? је ли то истина? — упита ме он. — Зар си прочитао туђе писмо?

Не имадох снаге да му одговорим, али климнух потврдно главом.

Пасинков приђе прозору и, леђима окренут мени, тихо рече:

— Прочитао си писмо неке девојке писано Асанову. Ко је та девојка?

— Софија Злотњицка, — одговорих, као кад окривљени одговара судији.

Пасинков дуго не изусти ни речи.

— Само те љубав може донекле извинити, — рече он најзад. — Зар си заљубљен у Злотњицку?

— Да.

Пасинков опет поћута.

— То сам и мислио. И ти си данас био код ње и почео јој пребацивати...

— Да, да, да... — рекох очајно. — Сад ме можеш презрети...

Пасинков прође двапут по соби.

— А да ли она њега воли? — упита он.

— Воли...

Пасинков се покуњи и дуго гледаше непомично у под.

— Е, то треба лечити, — отпоче он, подигавши главу, — то не треба оставити тако.

И он узе капу.

— Куд ћеш?

— Асанову.

— Ја ти то нећу дозволити. Забога! нема смисла! шта ће помислити?

Пасинков ме погледа.

— А ти мислиш да је боље оставити ту глупост тако, себе убити, девојку осрамотити?

— Па шта ћеш му рећи?

— Постараћу се да га уразумим, рећи ћу да га молиш за извињење...

— Али ја нећу да му се извиним!

— Нећеш? Зар ниси крив?

Погледах у Пасинкова: запањи ме његов миран и

озбиљан, али тужан израз лица; оно је за мене било ново. Ништа не одговорих и седох на канабе.

Пасинков изиђе.

Како сам с тешким нестрпљењем очекивао његов повратак! Како је време немилосрдно лагано пролазило! Најзад, он се врати — доцкан.

— Шта је? — упитах плашљивим гласом.

— Хвала Богу, — одговори он, — све је у реду.

— Био си код Асанова?

— Да.

— Па? Он се, ваљда, устезао? — рекох усиљено.

— Не, не бих рекао. Више сам очекивао... Он... он није тако одвратан човек, као што сам га сматрао.

— А сем код њега, ниси ни код кога другог био? — упитах, мало доцније.

— Био сам код Злотњицких.

— А!... (Срце ми закуца. Нисам га смео ни погледати у очи). — А она?

— Софија Николајевна је паметна девојка, племенита... Да, она је племенита девојка. У почетку јој је било незгодно, али се после умирила. Уосталом, цео наш разговор није трајао више од пет минута.

— И ти... ти си јој све казао... о мени... све?

— Казао сам шта је требало.

— Ја сад већ више нећу моћи да идем к њима! — рекох суморно.

— Зашто? Можеш, понекад. Напротив, ти треба обавезно да одеш до њих, да не помисле нешто...

— Ах, Јакове, ти ћеш ме сад презирати! — узвикнух, једва уздржавајући сузе.

— Ја? да те презирем?... (Његове умиљате очи

топло синуше љубављу). Тебе да презирем... будало једна! Зар ти је лако било? Зар не патиш?

Он ми пружи руку; обиснух му се око врата и заплаках.

После неколико дана, пошто сам приметио да је Пасинков врло нерасположен, одлучих, најзад, да одем до Злотњицких. Шта сам осећао, улазећи у њихов салон, то се речима тешко може изразити; сећам се да сам једва распознавао лица и глас ми се кидао у грудима. Ни Софији није било лакше: она је очигледно силом разговарала са мном, али њене очи су исто тако избегавале моје, као и моје — њене, и у сваком њеном покрету, у целом бићу огледала се усиљеност, помешана... зашто крити истину? с прикривеном одвратношћу.

Постарао сам се да што пре ослободим и њу и себе од тих тешких осећања. Тај сусрет био је, срећом, последњи... пред њену удају. Изненадна промена у мојој судбини одвела ме на други крај Русије, и ја се задуго опростих с Петроградом, с породицом Злотњицких и, што ми је било најтеже, с добрим Јаковом Пасинковим.

II

Прође седам година. Сматрам да није потребно причати шта се за све то време догађало са мном. Лутао сам тако по Русији и уздуж и попреко, и хвала Богу! Забачени крајеви у унутрашњости нису тако страшни, као што многи мисле, и у најудаљенијим

пределима непроходних шума, под маховином и трулим обореним гранама, расту мирисни цветови.

Једанпут, у пролеће, пролазећи службеним послом кроз малу среску варош једне од удаљених губернија источне Русије, опазих кроз мрачни прозорчић тарантаса, на тргу, пред бакалницом, човека чије ми се лице учини необично познато. Загледах га боље и, на моју превелику радост, познадох у њему Јелисеја, Пасинковљевог слугу.

Одмах наредих кочијашу да стане, искочих из кола и приђох Јелисеју.

— Помаже Бог, пријатељу! — рекох и, једва кријући узбуђење, упитах: — да ти није и господин овде?

— Ту је, — одговори он лагано и наједном узвикну: — Ах, господару, то сте ви? Не могадох ни да вас познам!

— С Јаковом Ивановићем си овде?

— С њим, господару, с њим... С ким другим!

— Води ме одмах к њему.

— Молим, молим! Изволите овамо, овамо... Ми смо ту, у крчми отсели.

И Јелисеј ме поведе преко трга, непрестано понављајући: „О, што ће се обрадовати Јаков Иванић!"

Овај Јелисеј, по народности Калмик, на изглед врло неугледан и чак диваљ, али врло добар по души и нимало глуп, необично је волео Пасинкова и служио је код њега десет година.

— Како је Јаков Иванић? — упитах га.

Јелисеј окрете к мени своје суморно-жуто лице.

— Ах, господару, рђаво... рђаво, господару! Ни познати га нећете... Изгледа ми да неће дуго на

овоме свету... Зато смо се овде и зауставили, а и у Одесу смо путовали на лечење.

— Откуд идете?

— Из Сибира, господару.

— Из Сибира?

— Дабоме. Јаков Иванић је био тамо са службом. Тамо је и рану добио.

— Зар је он служио у војсци?

— Не, није. У грађанској служби.

„Каква су то чуда!" помислих. Али, приближисмо се крчми, и Јелисеј отрча напред, да извести о мени. Првих година нашег растанка, Пасињков и ја дописивали смо се доста често, али последње његово писмо добио сам пре четири године, и отада ништа нисам знао о њему.

— Изволите, изволите! — викао ми је Јелисеј са степеница. — Јаков Иванић једва чека да вас види.

Брзо устрчах уз несигурне степенице, уђох у мрачну, малу собу — и срце ми се стеже... На узаном кревету, под шињелом, блед као мртвац, лежао је Пасинков и пружао ми голу, измршавелу руку. Притрчах му и грчевито га загрлих.

— Јаша! — викнух најзад. — Шта је с тобом?

— Ништа, — одговори он слабим гласом, — занемогох мало. А откуд ти овде?

Седох на столицу крај постеље Пасинкова и, држећи га стално за руку, почех га гледати право у лице. Познадох драге ми црте: израз његових очију, као ни осмех му, нису се изменили; али, што је изболовао!

Он примети какав је утисак направио на мене.

— Три дана се нисам бријао, — рече он, — па нисам ни очешљан, иначе — добро сам.

— Реци, молим те, Јаша, — отпочех, — шта ми то рече Јелисеј... Рањен си?

— А, да, то је читава историја, — одговори он. — Испричаћу ти после. Заиста, рањен сам, а замисли, чиме? стрелом.

— Стрелом?

— Јесте, стрелом, само не из митологије, нити љубавном, већ правом стрелом од неког врло витког дрвета, са вешто зашиљеном оштрицом на врху... Таква стрела изазива непријатан осећај, нарочито кад удари у плућа.

— Па како то? побогу...

— Ево како. Ти знаш да је у мојој судбини било много смешног. Сећаш се моје преписке приликом тражења докумената? Па ето, и рањен сам смешно. Доиста, зар ће поштен човек у наше просвећено доба дозволити себи да га ране стрелом? И не случајно — рецимо за време неких утакмица, већ у боју.

— Али, ти ми не причаш све...

— Па, ето, причекај, — прекиде ме он. — Познато ти је да су ме одмах после твога одласка из Петрограда преместили у Новгород. Ту сам остао прилично дуго и, право да ти кажем, било ми је досадно, иако сам се тамо срео са једним створењем... (Он уздахну)... Али оставимо то сад; а пре две године добих дивно место, додуше, мало далеко, али ништа с тим! Види се да је моме оцу и мени на рођењу било писано да посетимо Сибир. Дивна је то земља. Богата, широка и слободна — то ће ти свак рећи. Тамо ми се необично допало. Имао сам под собом

туђинце; миран свет; али на моју несрећу, пало им на памет, није их било више од десетак, да шверцују. Послаше ме да их похватам. И што се тиче тога, похватао сам их, али један од њих, из глупости, свакако, хтеде да се брани, па ме и почасти том стрелом... Замало нисам умро, али се придигох. И сад, ето, путујем да се сасвим излечим... Управа ми, нек јој Бог да здравља, даде новаца.

Пасинков од малаксалости спусти главу на јастук и ућута. Тиха румен озари му образе. Он затвори очи.

— Не може много да говори, — рече полугласно Јелисеј, који није излазио из собе.

Наста тајац; ништа се није чуло, до тешко болесниково дисање.

— И тако, — настави он, отворивши опет очи, — већ је друга недеља како седим у овој варошици... мора бити да сам назебао. Лечи ме овдашњи срески лекар — видећеш га; изгледа ми да је доста спреман. Уосталом, то ме и веома радује, јер како би се друкчије срели? (И он ме ухвати за руку. Његова рука, до малочас хладна као лед, сад је горела). — Причај ми нешто о себи, — отпоче он опет, скидајући с груди шињел, — та ја и ти се богзна откад нисмо видели.

Пожурих да му испуним жељу, само да он не говори, и почех причати. У почетку ме је врло пажљиво слушао, затим затражи воде, па после опет поче затварати очи и окретати главом по јастуку. Посаветовах му да мало трене, додајући да нећу наставити пут док се не поправи, и да ћу узети собу до

његове. — Овде је врло гадно. . . — заусти Пасинков; али ја му затворих уста и тихо изиђох.

— Шта је то, Јелисеје? Та он ће умрети, зар не? — упитах верног слугу.

Јелисеј само одмахну руком и удаљи се.

Пошто исплатих кочијаша и на брзу руку пређох у суседну собу, пођох да видим да ли је заспао Пасинков. Крај његових врата сударих се са високим човеком, необично дебелим и тешким. Његово лице, богињаво и поднадуло, показивало је леност — и ништа више; ситне очи су се просто затвориле, а усне се сијале, као после сна.

— Допустите да вас упитам, — обратих му се, — да нисте ви лекар?

Дебели човек ме погледа, и обрвама напрегнуто издиже своје испупчено чело.

— Да, јесам, — рече он најзад.

— Господине докторе, будите добри па уђите овамо, у моју собу! Јаков Иванић, чини ми се, спава; ја сам његов пријатељ и желео бих да поразговарам с вама о његовој болести, која ме необично брине.

— Врло добро, — одговори доктор, с таквим изразом као да је хтео рећи: „Шта си се ту распричао; ја бих и без тога пошао”, и одмах се упути за мном.

— Реците, молим вас, — отпочех, чим седе на столицу, — да ли је стање мога пријатеља опасно? шта мислите?

— Да, — мирно одговори дебељко.

— И . . . врло је опасно?

— Јесте, опасно је.

— Тако да он чак . . . може умрети?

— Може.

Признајем, ја сам скоро с мржњом погледао у свога саговорника.

— Онда, — рекох, — треба предузети неке мере, сазвати конзилиум, зар не... Не може то тако... Побогу!

— Конзилиум? Треба. Зашто не? Треба. Позвати Ивана Јефремића...

Доктор је говорио тешко и непрестано уздисао. Кад је говорио, стомак му се приметно надимао, као да је истискивао сваку реч.

— Ко је то Иван Јефремић?

— Општински лекар.

— Како би било да пошаљемо по губерниског — шта мислите? Тамо зацело има добрих лекара.

— Зашто не? Треба.

— А кога тамо сматрају за најбољег?

— За најбољег? Био је тамо доктор Кољрабус... њега умало што нису преместили некуд. Уосталом, право да вам кажем, није ни потребно слати.

— Зашто?

— Вашем пријатељу ни губерниски доктор не може помоћи.

— Зар је тако рђаво?

— Да, награбусио.

— А од чега је управо болестан?

— Рањен је... Плућа, дакле, настрадала... па још и назебао, добио ватру... па, и остало. А резерве нема: без резерве се, као што сами знате, не може.

Обојица поћутасмо.

— Могли бисмо још хомеопатију да покушамо...— рече дебељко, и погледа ме са стране.

— Како хомеопатију? Па ви сте алопат?

— Па шта је с тим што сам алопат! Ви мислите, да ја хомеопатију не знам? Нимало горе од других. Овде, код нас, и апотекар хомеопатијом лечи, а он уопште ни дипломе нема.

„Е", помислих, „онда не ваља"... — Не, г. докторе, — рекох, — боље је да га лечите по вашој уобичајеној методи.

— Како хоћете.

Дебељко устаде и уздахну.

— Хоћете ли сад к њему? — упитах.

— Да, треба видети.

И он изиђе.

Не пођох за њим: било би ми врло тешко да га видим крај постеље мога јадног болесног пријатеља. Позвах свога слугу и наредих му да одмах иде у губерниску варош, да нађе тамо најбољег лекара и да га обавезно доведе. Нешто залупа у ходнику: брзо отворих врата.

Лекар се враћао од Пасинкова.

— Па, како је? — упитах га шапатом.

— Ето, дао сам му лек.

— Одлучио сам, г. докторе, да позовем губерниског лекара. Не сумњам у ваше способности, али ви сами знате: четири ока више виде него два.

— Па, то је лепо! — одговори дебељко и отпоче силазити низ степенице. Види се да сам му био досадан.

Уђох Пасинкову.

— Јеси ли видео нашег Ескулапа? — упита ме он.

— Видео сам, — одговорих.

— Оно што ми се највише допада код њега, — от-

поче Пасинков, — то је његова необична мирноћа. Доктор и треба да буде флегматичан, зар не? То веома храбри болесника.

Ја га, наравно, нисам желео разуверавати.

Предвече, Пасинкову, иако то нисам очекивао, би боље. Он замоли Јелисеја да спреми самовар, рече ми да ће ме послужити чајем, да ће и сам попити шољу, и прилично се разведри. Али, ја сам се ипак трудио да му не дам да говори, и видећи да он никако неће да се смири, упитах га, хоће ли да му прочитам нешто?

— Као код Винтеркелера, сећаш се? — одговори он. — Де, врло радо. Само, шта ћемо читати? Види, тамо на прозору су моје књиге...

Приђох прозору и узех прву књигу која ми под руку дође...

— Шта је то? — упита он.

— Љермонтов.

— А, Љермонтов! Дивно! Пушкин је бољи, наравно... Сећаш се: „Нада мном се опет стекли ти облаци у тишини"... или: „Последњи пут твој лик драги смем у мислима да љубим". Ах, дивота! Дивота! Па и Љермонтов је добар. Али, знаш шта, драги мој: отвори где било и читај!

Отворих књигу и збуних се: наиђох на „Аманет". Хтедох да преврнем страну, али Пасинков примети мој покрет и журно додаде: не, не, не, читај то што си отворио.

Шта сам могао: прочитах "Аманет".

— Дивна ствар! — рече Пасинков, чим заврших последњи стих. — Дивна ствар! А чудно, — додаде

он, поћутавши мало, — чудно да баш на „Аманет" наиђеш... Чудно!

Почех читати другу песму, али ме Пасинков није слушао, гледао је некуд у страну, и поновио још два-три пут: „чудно!"

Спустих књигу на колена.

— „Сусетку једну имају они", — прошапта он, и наједном, обративши ми се, упита: — је ли, сећаш ли се Софије Злотњицке?

Поцрвенех.

— Како да се не сећам!

— Је ли се удала?...

— За Асанова, одавно већ. Писао сам ти о томе.

— Јесте, јесте, писао си. А да ли јој је отац опростио најзад?

— Опростио је, али Асанова није примио.

— Задрт старац! Па, шта се чује, јесу ли срећни?

— Не знам, додуше... чини ми се, срећни су. Они живе у селу, у ***-ој губернији; нисам их видео, али пролазио сам туда.

— Имају ли деце?

— Чини ми се, имају... Кад смо већ ту, Пасинкове... — рекох.

Он погледа.

— Признај, т и, онда, колико се сећам, ниси хтео да одговориш на моје питање: да ли си јој рекао да је волим?

— Све сам јој казао, целу истину... Увек сам јој само истину говорио. Крити од ње — било би грех!

Пасинков поћута.

— Па, реци ми, — отпоче он опет, — јеси ли је брзо престао да волиш, или не?

— Не брзо, али престадох. Каква вајда уздисати залуд?

Пасинков се окрете к мени.

— А ја, драги мој, — отпоче он, а усне му задрхташе, — нисам као ти: ја је ни до данас нисам престао волети.

— Како! — узвикнух, неисказано запрепашћен, — зар си је ти волео?

— Волео сам је, — тихо рече Пасинков, и обе руке стави под главу. — Колико сам је волео, то само Бог зна. Ником нисам говорио о томе, ником на свету, па нисам ником ни мислио да говорим... тако је то! „Веле да ми није много остало да живим”... Шта мари!

Неочекивана исповест Пасинкова толико ме изненадила, да уопште нисам могао ни речи рећи, већ само помислих: „Зар је могуће? Како то да ни слутио нисам?”

— Јесте, — настави он, као да разговара сам са собом, — ја сам је волео. И не престадох је волети чак ни онда кад дознадох да њено срце припада Асанову. Али ми је било тешко кад сам то дознао! Да се у тебе заљубила, бар бих се и ја радовао; али у Асанова... Откуд он да јој се допадне? Баш је срећан! Она није могла да изневери своја осећања и да престане волети. Карактеран човек се не мења.

Сетих се посете Асанова после оног несрећног ручка, Пасинковљеве интервенције, и нехотице раширих руке.

— И ти си, јадниче, све то од мене дознао, — узвикнух, — па ипак си пристао да тада отидеш до ње!

— Да, — рече опет Пасинков, — и тај разговор с њом... никад нећу заборавити. Ето кад сам дознао, ето кад сам схватио шта значи реч „Resignation", коју сам одавно изабрао. Али она је ипак остала мој идеал и ја сам увек о њој сањао... А тешко ономе ко живи без идеала!

Посматрао сам Пасинкова: његове очи, као упрте у даљину, грозничаво су се сијале.

— Волео сам је, настави он, — волео, њу, тиху, поштену, неприступачну, неподмитљиву; кад је отпутовала, замало нисам полудео од туге... Од тада више никог не вољах.

И наједном, окренувши се, он притиште лице на јастук и тихо заплака.

Скочих, нагох се над њим, и почех га тешити...

— Не мари, — рече он, диже главу и затресе косом, — није то ништа; било ми мало тешко; мало жао... тојест, себе... Али не мари... Све су то песме криве. Прочитај ми неку другу, веселију.

Узех Љермонтова, почех брзо листати стране; али као за пакост, стално су наилазиле песме које су опет могле да узнемире Пасинкова. Најзад, прочитах му „Дарове Терека".

— Реторска наклапања! — рече мој јадни пријатељ, тоном професора: — а има и добрих места. Ја сам, драги мој, и сам покушао да пишем песме и отпочех једну: „Чаша живота" — али ништа не испаде! Наше је, драги мој, да саосећамо, не да стварамо... Па ипак, нешто се уморих; да тренем мало — шта мислиш? Замисли, ала је дивна ствар сан! Цео је наш живот сан, и сан је ипак оно што је најбоље у њему.

— А поезија? — рекох.

— И поезија је сан, само рајски.

Пасинков затвори очи.

Задржах се мало крај његове постеље. Нисам мислио да ће моћи брзо заспати, па ипак дисање му је било све једноставније и дуже. На прстима изиђох, вратих се у своју собу и легох на канабе. Дуго размишљах о ономе што ми је Пасинков причао, сећах се многих ствари, чудих се, најзад и сам заспах...

Неко ме дарну; тргох се: преда мном је стајао Јелисеј.

— Молим вас, хајте код господина, — рече он.

Одмах се дигох.

— Како му је?

— Бунца.

— Бунца? А то му се пре није дешавало?

— Не, и прошле ноћи је бунцао, само данас много горе.

Уђох у Пасинкову собу. Он није лежао, већ седео на свом кревету, нагнут напред целим телом, лагано је ширио руке, осмехивао се и говорио, непрестано је говорио тихим и слабим гласом, као што трска шушти. Очи су му лутале. Тужна светлост лампице, која је стајала на поду и била заклоњена књигом, падала је као нека непомична мрља на таваницу; Пасинковљево лице изгледало је још блеђе у полутами.

Приђох му, зовнух — али се он не одазва. Почех прислушкивати његово мрмљање: бунцао је о Сибиру, о његовим шумама. Каткад било је и смисла у његовом бунцању.

„Ала је дрвеће!” шапутао је он: „баш до неба.

Ала је много ивња на њему! Сребро... Сметови... А ево и малих трагова... час зека скакао, час бели самур... Не, то је отац протрчао с мојим документима. Ено га... Ено! Треба ићи; месец светли. Треба ићи, документе тражити... Гле! Цветак, црвени цветак — тамо је Софија... Ето, звонцад звоне, то мраз звони... Ах, не; то глупе зимовке у жбуњу скакућу, цвркућу... Гле, црвеногрласте! Хладно... А! гле Асанова... Ох да, та он је топ — бакарни топ, и лафет му је зелен. Ето зашто се допада. Звезда прелете? Не, то стрела лети... Ох, како брзо и право мени у душу!... Ко је то пуцао? Ти, Соњечка?"

Он саже главу и поче шапутати без везе. Погледах у Јелисеја: стајао је с рукама на леђима и тужно гледао свога господина.

— А што си, драги мој, постао реалан? — упита он наједанпут и упре у мене тако ведар, тако свестан поглед, да ја нехотице уздрхтах и хтедох одговорити, али он одмах настави: — А ја, драги мој, нисам постао реалан, нисам постао, шта ми можеш! Као сањалица сам рођен, сањалица! Снови, снови... Шта су то снови? Сељак Собакевића — ето то су снови. Ох!...

Пасинков је бунцао готово до ујутру; најзад, стиша се мало, спусти се на јастук и задрема. Вратих се у своју собу. Страшно измучен ноћу, чврсто заспах.

Јелисеј ме опет пробуди.

— Ах, господару! — рече он узбуђено, — чини ми се, Јаков Иванић умире...

Отрчах Пасинкову. Лежао је непомично. На светлости пробуђеног дана, он је већ изгледао као мртвац. Познаде ме.

— Збогом, — прошапута он, — поздрави је, умирем...

— Јаша! — викнух га, — којешта! ти ћеш живети!

— Не, таман посла! Умирем... Ево, узми ово за успомену... (Он показа руком груди)...

— Шта је то? — рече он наједанпут. — Гле: море... све у злату, и на њему плава острва, куће од мрамора, палме, тамњан...

Он ућута... протеже се...

Кроз пола сата није га било. Јелисеј плачући паде крај његових ногу. Ја му затворих очи.

О његовом врату висила је свилена амајлија на црном гајтану. Узех је.

Сахранисмо га сутрадан... Најплеменитије срце заувек сакри гроб. Сâм сам бацио на њ први грумен земље.

III

Прође још пола године. Послови ме натераше да свратим у Москву. Отседох у једној бољој тамошњој гостионици. Једном, пролазећи ходником, погледах на таблу с именима путника, и замало не викнух од запрепашћења: поред броја 12 стајало је, лепо написано кредом, име Софије Николајевне Асанов. У последње време случајно чух многе рђаве вести о њеном мужу; дознао сам да се пропио, прокартао, пропао, и уопште да се рђаво влада. О његовој жени причало се лепо... Нисам се без узбуђења вратио у своју собу. Одавно већ угашена љубав као да опет плану у срцу, и оно закуца. Реших да одем до Со-

фије Николајевне. „Како је много времена прошло од дана нашег растанка", помислих, „она је, свакако, заборавила све што је некад било међу нама".

Послах к њој Јелисеја, кога сам после Пасинкове смрти задржао за свог слугу, са својом визиткартом, и рекох му да упита да ли је код куће и да ли је могу видети. Јелисеј се брзо врати и рече да је Софија Николајевна код куће и да прима.

Упутих се Софији Николајевној. Кад уђох, она је стајала на средини собе и поздрављала се са неким високим и снажним господином. „Како хоћете, — говорио је он пуним и јаким гласом, — он је штетан човек, он је некористан; а сваки некористан човек је у једном организованом друштву штетан, штетан, штетан!

С тим речима високи господин изађе. Софија Николајевна се окрете к мени.

— Како се давно нисмо видели! — рече она. — Седите, молим вас...

Седосмо. Погледах је... После дугог растанка, видети опет црте лица, некад драгог, можда вољеног, распознавати их и нераспознавати, као да је кроз некадашњи, још ипак незаборављени лик — пробио се други, иако сличан, али туђ; моментано, готово нехотице опазити трагове које је време оставило — ипак је све то прилично тужно. „И ја сам се, мора бити, исто тако променио", мисли свак од нас...

Уосталом, Софија Николајевна није много остарила; али кад је последњи пут видех, имала је пуних шеснаест, а од тада је прошло девет година. Црте лица постале су јој још правилније и озбиљније; али, уместо некадање безбрижности, у њима се огледала

нека притајена туга и узбуђење. Очи су јој упале и потамнеле. Она је почела личити на своју мајку...

Софија Николајевна прва отпоче разговор.

— Обоје смо се променили, — рече она. — Где сте били за све ово време?

— Лутао сам којегде, — одговорих. — А ви сте стално живели у селу?

— Већином у селу. Ја сам и сад овде само на пролазу.

— Шта је с вашим родитељима?

— Мајка ми је умрла, а отац је стално у Петрограду; брат је у служби; Варја с њима живи.

— А ваш супруг?

— Мој муж? — поче она мало живљим гласом. — Он је сад у јужној Русији, на вашарима. Као што знате, увек је волео коње, и основао је своју ергелу... и ето, зато... сад коње купује.

У томе тренутку уђе осмогодишња девојчица, с перчином на глави, са врло упадљивим и живахним лицем, с крупним смеђим очима. Кад ме опази, одмах повуче уназад своју малу ногу, хитро направи кникс и приђе Софији Николајевној.

— Да вам је претставим, то је моја ћерчица, — рече Софија Николајевна, и додирну девојчицу прстом за подбрадак, — никако није хтела да остане код куће, и најзад ме молила да је поведем са собом.

Девојчица баци на мене свој живи поглед и неприметно зажмире.

— Добра ми је она, — настави Софија Николајевна: — ничега се не боји. И учи се лепо; зато је и морам похвалити.

— Comment se nomme monsieur? — упита девојчица полугласно, нагнувши се мајци.

Софија Николајевна изговори моје име. Девојчица ме опет погледа.

— А како је ваше име? — упитах је ја.

— Име ми је Лидија, — одговори девојчица, гледајући ме смело у очи.

— Мора да вас мазе, рекох.

— Ко ме мази?

— Како ко? Па ја мислим сви, почев од ваших родитеља. (Девојчица ћутке погледа у своју мајку). Мислим, Константин Александровић, наставих...

— Да, да, — прихвати Софија Николајевна, док девојчица никако није престајала пажљиво гледати у њу, — мој муж, наравно... необично воли децу...

Чудан израз прелете преко Лидијиног паметног лица. Усне јој се мало напућише; она се покуњи.

— Реците, — журно додаде Софија Николајевна, — ви сте овде послом?

— Послом... И ви исто тако?

— И ја сам... У отсуству мужа, знате, и против своје воље бавим се послом.

— Maman! — Заусти Лидија...

— Quoi, mon enfant?

— Non — rien... Je te dirai après.

Софија Николајевна се осмехну и слеже раменима. Обоје поћутасмо, а Лидија важно скрсти руке на грудима.

— Реците, молим вас, — отпоче опет Софија Николајевна, — чини ми се, имали сте пријатеља... Ка-

ко се оно зваше? Имао је тако питомо лице... Стално је читао песме; увек одушевљен...

— Да није Пасинков?

— Да, да, Пасинков... где је он сад?

— Умро је.

— Умро? — понови Софија Николајевна. — Баш ми је жао!

— Јесам ли га видела? — упита брзим шапатом девојчица.

— Не, Лидија, ниси га видела. Баш ми је жао! — понови Софија Николајевна.

— Жалите га... — рекох — е, да сте га ви познавали, као ја!... Допустите да вас упитам, зашто сте почели разговор баш о њему?

— Онако, ни сама не знам... (Софија Николајевна обори очи). — Лидија — додаде она — иди својој дадиљи.

— Хоћеш ли ме позвати кад будем смела ући? — упита девојчица.

— Позваћу.

Девојчица изиђе. Софија Николајевна ми се обрати.

— Испричајте ми, молим вас, све што знате о Пасинкову.

Почех причати. Приказах, укратко, цео живот мога пријатеља, постарах се, уколико сам умео, да насликам његову душу, да опишем његов последњи сусрет са мном, његову смрт.

— И ето такав човек, — узвикнух, завршавајући своју причу, — отишао је од нас, непримећен, готово неоцењен! И то још не би била никаква несрећа. Шта је то људско мишљење? Али ми је тешко и

криво то, што такав човек, с тако присном и оданом душом, није ниједанпут осетио срећу узајамне љубави и није побудио милошту ниједне женске душе, достојне њега! . . . Нек ја и не знам за такву срећу: нисам за њу ни био; али Пасинков! . . . Сем тога, нисам ли ја сретао у своме животу хиљаде људи који се нису могли ни у коме погледу поредити с њим, а који су били вољени? Зар заиста треба мислити да су извесни недостаци у човеку — као, рецимо, самоувереност и лакомисленост — потребни зато да би му жена била наклоњена? Или се љубав боји савршенства, оног савршенства које је могућно на земљи, као нечег туђег и страшног за њу?

Софија Николајевна ме саслуша до краја, не скидајући с мене своје озбиљне и продирне очи и не отварајући уста; само су јој се обрве покаткад туштиле.

— Зашто ви мислите, — рече она, поћутавши мало, — да вашег пријатеља ниједна жена није волела?

— Зато што знам, заиста знам.

Софија Николајевна хтеде нешто да каже и застаде. Она се, изгледа, борила сама са собом.

— Ви грешите, — отпоче она најзад, — ја знам жену која је топло волела вашег покојног пријатеља; она га и сад воли и сећа га се. . . и вест о његовој смрти дубоко ће је потрести.

— Која је то жена? — дозволите да знам.

— Моја сестра, Варја.

— Варвара Николајевна! — узвикнух зачуђено.

— Јесте.

— Шта, Варвара Николајевна? — понових. — Она. . .

— Довршићу вашу мисао, — настави Софија Николајевна, — она хладна, равнодушна, по вашем мишљењу, трома девојка, волела је вашег пријатеља: зато се није удала, нити ће се удати. До данас једино сам ја то знала: Варја би пре умрла него што би издала своју тајну. У нашој породици ми умемо ћутати и трпети.

Дуго сам и пажљиво гледао у Софију Николајевну, размишљајући нехотице о горком смислу њених последњих речи.

— Зачудили сте ме, — проговорих најзад. — Али знате шта, Софија Николајевна, кад се не бих бојао да изазовем у вама непријатне успомене, исто тако могао бих и ја вас зачудити...

— Не разумем вас, — одговори она лагано и с неком збуњеношћу.

— Ви ме, заиста, не разумете, — рекох, устајући журно, — и зато ми допустите да вам, уместо речи, пошаљем једну ствар...

— Али шта је то? — упита она.

— Не узнемиравајте се, Софија Николајевна, реч није о мени.

Поклоних се и вратих у своју собу, нађох амајлију коју сам скинуо с Пасинкова и послах је Софији Николајевној с оваквом цедуљом:

„Ову амајлију носио је мој покојни пријатељ стално на грудима и умро је с њом. У њој се налази једна ваша цедуља упућена њему, сасвим безначајна по садржини; можете је прочитати. Он ју је носио зато што вас је необично волео, о чему ми се исповедио тек уочи своје смрти. Сад, кад је он умро, зашто да не дознате да је и његово срце вама припадало".

Јелисеј се брзо врати и донесе ми натраг амајлију.

— Шта, — упитах, — зар ништа није рекла да ми кажеш?

— Ништа.

Поћутах.

— Је ли прочитала моју цедуљу?

— Мора бити да је прочитала; њена девојка јој је предала.

— „Неприступачна", помислих, сетивши се последњих речи Пасинкова. — Е, иди, — рекох јаче.

Јелисеј се осмехну некако чудно и не изиђе.

— К вама је ... — отпоче он, — дошла једна девојка.

— Каква девојка?

Јелисеј поћута.

— Није вам ништа причао покојни господар?

— Не... А шта?

— Он, кад је био у Новгороду, — настави Јелисеј, додирујући руком горњу греду на вратима, — упознао се, такорећи, с једном девојком. Дакле, та девојка жели да вас види. Ономадне је сретох на улици. Рекох јој: „дођи; ако господар нареди, пустићу те".

— Нек изволи, нек изволи. Али... ко је она?

— Проста... малограђанка... Рускиња.

— Је ли је волео покојни Јаков Иванић?

— Дабоме... волео је. Али, она... Чим је дознала да је господар умро, необично се кидала. Девојка је, не бојте се, добра.

— Нек изволи, нек изволи.

Јелисеј изиђе и одмах се врати. За њим је корачала девојка у шареном цицаном оделу и са црним шалом на глави, који јој је до пола увијао лице. Кад ме угледа, застиде се и окрете.

— Шта ти је? — рече јој Јелисеј. — Хајде, не бој се.

Приђох јој и узех за руку.

— Како вам је име? — упитах је.

— Маша, — одговори она тихо и кришом ме погледа.

На изглед било јој је двадесет две или двадесет три године; лице је имала округло, доста просто, али пријатно, образе нежне, меке плаве очи, и мале, врло лепе и чисте руке. Била је обучена пристојно.

— Познавали сте Јакова Иванића, — наставих.

— Познавала сам, — рече она, чупкајући крајичак шала, и очни капци јој засузише.

Понудих је да седне.

Она одмах седе на ивицу столице, не противећи се и без снебивања. Јелисеј изиђе.

— Ви сте се с њим у Новгороду упознали?

— У Новгороду, — одговори она, стављајући обе руке под шал. — Тек сам пре два дана дознала од Јелисеја Тимофејића о његовој смрти. Јаков Иванић, кад је одлазио у Сибир, обећа писати и двапут је писао, и више није писао. Ја бих за њим и у Сибир кренула, али он није хтео.

—Имате ли у Новгороду рођака?

— Имам.

— Јесте ли код њих живели?

— Живела сам с мајком и удатом сестром; а после се мајка на мене наљутила, па и сестри није било

комотно: она има много деце; и ја се преселих. Ја сам се увек уздала у Јакова Иванића и ништа нисам желела, до само да га видим, а он је према мени увек био нежан — питајте макар Јелисеја Тимофејића.

Маша поћута.

— Имам и писма његова, — настави она. — Ево, видите.

Она извади из џепа неколико писама и пружи ми: — Прочитајте, — додаде она.

Отворих једно писмо и познадох Пасинков рукопис.

„Драга Машо, (писао је он крупним, разговетним словима) ти си јуче наслонила своју малу главу на моју, и кад те упитах: зашто то радиш, рече ми: хоћу да слушам о чему размишљаш. Рећи ћу ти о чему мислим: мислим да би добро било да Маша научи да пише! Она би онда и ово писмо разумела".

Маша погледа у писмо.

— То ми је он још у Новгороду писао, — рече она, — кад се спремао да ме учи да пишем. Разгледајте остала. Ту има једно из Сибира. Баш њега прочитајте.

Прочитах писма. Сва су била врло пријатна, чак нежна. У једном од њих, баш у првом писму из Сибира, Пасинков је називао Машу својим најбољим пријатељем, обећао је да ће јој послати новац за пут у Сибир и завршавао је овако: „Љубим твоје лепе руке; овдашње девојке немају таквих руку; па и твоја глава се не може сравнити с њиховом, и срце исто тако. . . Читај књиге које сам ти поклонио и сећај ме се, и ја те нећу заборавити. Само си ме

ти, само ти волела: и само теби хоћу да припадам".

— Видим да вам је веома био наклоњен, — рекох, враћајући јој писма.

— Он ме је необично волео, — одговори Маша, стављајући брижљиво писма у џеп, док су сузе тихо лиле низ њене образе. — Увек сам се у њега уздала; да му је Бог продужио век, он ме не би оставио. Нек му Бог да рајско насеље! . . .

Она обриса очи крајичком шала.

— Где сад живите? — упитах.

— Сад сам овде, у Москви; допутовала сам са госпођом, а сад сам без службе. Ишла сам до тетке Јакова Иванића, али и она је пука сирота. Мени је Јаков Иванић често приповедао о вама, — додаде она, устајући и клањајући се, — он вас је увек волео и сећао вас се. Пре два дана сретох Јелисеја Тимофејића и помислих како би било да ми ви помогнете, пошто сам сад без службе остала. . .

— Врло радо, Марија. . . допустите да вас упитам, како се зовете по оцу?

— Петрова! — одговори Маша и покуњи се.

— Све ћу за вас учинити, што могу, Марија Петровна, — наставих ја, — жао ми је само што сам овде на пролазу и што не знам много добрих кућа.

Маша уздахну.

— Желела бих ма какву службу. . . Не умем да кројим, али да шијем, могу све. . . па и децу могу да чувам.

„Да јој дам новаца", помислих, „али како то да урадим?"

— Знате шта, Марија Петровна, — отпочех не без забуне, — ви ме, молим вас, извините, али из Па-

синковљевих речи знате у каквом сам пријатељству био с њим... Зато ми дозволите да вам понудим... засад једну малу суму...

— Шта? — рече она.

— Треба ли вам пара? — упитах.

Маша сва поцрвене и обори главу.

— Шта ће ми паре? — прошапута она. — Боље ми службу нађите.

— Постараћу се да вам службу нађем, али не могу да обећам насигурно; а срамота је да се устручавате, збиља... Та ја за вас нисам неки туђинац... Примите то од мене, за успомену на нашег пријатеља...

Окретох се, брзо извадих из буђелара неколико банкнота и пружих јој.

Маша је стајала непомично, покуњивши главу још ниже...

— Узмите, — понових.

Она лагано управи свој поглед у мене, погледа ме тужно, лагано ослободи бледу руку испод шала и пружи ми је.

Ја ставих банкноте на њене хладне дланове. Она ћутке опет завуче руку под шал и обори очи.

— Ви у будуће, Марија Петровна, — наставих ја, — кад вам нешто затреба, молим вас, обратите се право к мени. Ја ћу вам послати своју адресу.

— Понизно захваљујем, — рече она и, поћутавши мало, додаде: — Он с вама није разговарао о мени?

— Ја сам се с њим срео, Марија Петровна, уочи његове смрти. Уосталом, не сећам се... чини ми се да јесте.

Маша превуче руком косу и ухвати се овлаш за

образе, размисли и рече: „Збогом”, па изиђе из собе.

Седох за сто и почех дубоко размишљати. Та Маша, њени односи са Пасинковим, његова писма, тајна љубав сестре Софије Николајевне према њему... Јадник! јадник! шапутао сам, дишући тешко. Изиђе ми пред очи цео Пасинковљев живот, његово детињство, његова младост, фрајлајн Фредерика... „Ето”, помислих, „много ти је судбина дала! много те је обрадовала!”

Сутрадан опет одох Софији Николајевној. Морао сам да причекам у претсобљу, и кад уђох, Лидија је већ седела крај своје мајке. Видех да Софија Николајевна не жели да се враћа на јучерашњи разговор.

Почесмо разговарати — заиста, не знам о чему, о гласовима који се чују по вароши, о пословима... Лидија је често убацивала понеку своју реч и лукаво ме погледала. Смешна нека озбиљност намах би се појавила на њеном немирном лицу. Мора да се паметна девојчица досећала да ју је мајка намерно задржала крај себе.

Устадох и почех се поздрављати. Софија Николајевна ме испрати до врата.

— Ја вам јуче ништа не одговорих, — рече она, зауставивши се на прагу, — па и шта сам имала да вам одговорим? Наш живот не зависи од нас; али сви ми имамо понеки ленгер, од кога се никад не одвајамо, ако сами не желимо: то је дужност.

Ја ћутећи спустих главу као да се слажем и поздравих се с младом пуританком.

Цело то вече провео сам код куће, али нисам мислио о њој: размишљао сам, стално размишљао о моме драгом, незаборављеном Пасинкову — о том

последњем романтичару, и осећања, час тужна час нежна, увлачила су се као слатка туга у моје груди и свирала на струнама душе која још није сасвим остарила... Мир пепелу твомс, нспрактични човече, добродушни идеалисто! И нека Бог да свима практичним људима, којима си тѝ увек био туђ, и који ће се, можда, чак и насмејати сад твојој успомени, нек им да Бог да осете ма и стоти део оних чистих наслада које су, и против воље судбине и људи, красиле твој бедни и тихи живот!

1855 г.

Acja

Имао сам тада двадесет пет година, — отпоче Н. Н. — и као што видите, давно је то било. Тек што сам се дохватио слободе и отпутовао у иностранство, не зато да „завршим своје образовање", као што се онда говорило, већ просто што сам желео да видим света. Био сам млад, здрав, весео, новаца увек доста, брига још нисам имао — живео сам слободно, радио што сам хтео, једном речју цветао. Тада ми ни на ум није падало да човек није биљка, и да цветање не траје дуго. Младост се храни меденим колачима и верује да је то баш хлеб насушни; а дође време — кад се и хлеба зажелиш. Али не вреди говорити о томе.

Путовао сам без икаквог циља, без плана; заустављао се свуд где ми се допадало и одлазио одмах даље чим сам желео да видим нова лица — баш лица. Интересовали су ме искључиво људи; нисам волео занимљиве споменике, чувене музеје, па и изглед униформисаног лакеја изазивао је код мене одмах осећање досаде, и нерасположење; замало нисам полудео у дрезденском „Грин-Гевелбу". Природа је утицала на мене необично, али ја нисам волео њене тзв. лепоте, необичне планине, стене, водопаде; нисам волео да ми се намеће, да ми она смета. Али лица,

жива човечја лица — говор људи, њихово кретање, смех — без тога, ето, нисам могао.

У гомили осећао сам се увек угодно и радосно; волео сам да идем куда други иду, да вичем кад други вичу и истовремено радо сам гледао кад ти други вичу. Занимало ме да посматрам људе... ма да их чак нисам ни посматрао — изучавао сам их с неком радосном и неисцрпном радозналошћу. Али, ја се опет удаљујем.

Дакле, пре двадесет година, живео сам у немачкој варошици З., на левој обали Рајне. Тражио сам самоћу: таман се бејах загрејао у души за једну младу удовицу, с којом се упознах у бањи. Она је по спољашности била врло лепа и паметна, занимала се са свима, — па и са мном, јадником, — прво ме је чак охрабрила, па после грозно ранила, жртвујући ме неком баварском официру црвених образа. Признајем, рана мога срца није била много дубока; али сам сматрао за потребно да извесно време проведем у тузи и самоћи — шта ћете: младост-лудост! — и настаних се у З.

Варошица о којој је реч налазила се у подножју два висока брега и допала ми се по своме положају, по својим оронулим бедемима и кулама, столетним липама, по стрмом мосту изнад бистре реке која се уливала у Рајну — а што је најглавније, својим добрим вином. Њеним тесним улицама шетале су увече, одмах по заласку сунца (ово се догађало у јуну), изванредне плавокосе Швабице, које су при сусрету са странцима слатко изговарале: „Guten Abend!" А неке од њих нису одлазиле чак ни онда кад се месец дизао изнад шиљатих кровова и кад се ситно улично

камење лепо оцртавало у његовим непомичним зрацима.

Волео сам тада да лутам по вароши; месец, рекао би, пажљиво гледа у њу с ведрог неба, и она осећа тај поглед, и стоји притајено и немо, сва обасјана његовом светлошћу, оним ничим непомућеним сјајем који истовремено и тихо узбуђује душу. Петао на високом готском торњу сав је блистао у златном бледилу; у таквом истом злату преливали се и таласи на црној и сјајној површини реке; танке свећице (Немац је штедљив) скромно су светлеле у уским прозорима испод кровова покривених шкриљцем; лозе су тајанствено помаљале своје увијене ластаре иза камених ограда; нешто је протрчавало у сенци око старинског бунара на троугластом тргу; изненада се зачуло сањиво звиждање ноћног стражара, доброћудно псето је режало полугласно, а ваздух је некако миловао лице и липе су мирисале тако слатко да су груди све дубље дисале, и реч „Гретхен" — час као усклик, час као питање — лебдела је на уснама.

Варошица З. налазила се два километра од Рајне. Често сам одлазио да посматрам величанствену реку, и, с неком тегобом сањајући о лукавој удовици, седео сам читаве сате на каменој клупи, под усамљеним великим јабланом. Мали кип Богородице са скоро дечјим лицем и црвеним срцем на грудима, мачевима прободеним, тужно је извиривао из његовог грања. На супротној страни обале налазила се варошица Л., мало већа од ове у којој се настаних.

Једном, увече, седео сам на својој омиљеној клупи и гледао час у реку, час у небо, час у винограде. Преда мном су се пузали белокоси малишани уз бо-

кове чамца, избаченог на обалу, чија је изврнута страна била намазана смолом. Лађице су тихо пловиле са својим овлаш разапетим једрима; зеленкасти таласи клизили су низ воду, ширећи се и жуборећи. Наједанпут зачух звуке музике: ослушнух. У варош и Л. свирали су валцер; контрабас је на махове брујао, виолина је нејасно одјекивала, флаута је звиждала снажно.

— Шта је то? — упитах старца у плишаном прснику, плавим чарапама и ципелама са шналом, који ми приђе.

— То су студенти допутовали из Б. на комерс, — одговори он, премештајући муштиклу своје луле с једног краја усана на други.

„Баш да видим тај комерс, — помислих, — и онако нисам био у Л.” Нађох чамџију и пребацих се на другу страну.

II

Можда не зна свако шта је то комерс. То је једна нарочита врста свечаности, на коју се скупљају студенти једне земље или заједнице (Landsmannschaft). Скоро сви учесници комерса носе од старина уведену униформу немачких студената: доламе, велике чизме и мале капе са уобичајеном бојом пантљике око њих. Студенти се скупљају обично око вечере под претседништвом сениора, тј. старешине — и веселе се до ујутру, пију, певају, Landesvater, Gaudeamus, пуше, грде филистре; понекад ангажују и оркестар.

Такав један комерс био је у варошици Л. пред малом гостионицом код „Сунца”, у башти, која гледа

на улицу. Изнад саме гостионице и изнад баште лепршале су заставе; студенти су седели за столовима под поткресаним липама; велики булдог лежао је под једним столом; у вењаку од бршљана налазили су се свирачи и својски су свирали, стално пијуцкајући пиво.

На улици, пред ниском оградом баште, скупило се прилично света: добри грађани варошице Л. нису хтели да пропусте прилику а да не виде госте који су ту свратили. Умешах се и ја у гомилу посматрача. Волео сам да посматрам студентска лица; њихово грљење, усклике, невино младачко кокетовање, ватрене погледе, безразложан смех, — најбољи смех на свету, — целокупно то врење младог живота, бујног, тај полет напред — ма куда, само напред, — и с в а та добродушна усхићеност и дирала ме је и загревала. Да ли да им приђем? запитах се...

— Асја, зар ти није доста? — наједанпут зачух иза себе на руском мушки глас.

— Да причекамо још, — одговори истим језиком други, женски глас.

Брзо се освртох... Поглед ми се заустави на лепом младом господину у качкету и широкој блузи; држао је испод руке девојку осредњег раста, у сламном шеширу, који јој је заклањао цео горњи део лица.

— Ви сте Руси? — оте ми се нехотице с језика. Млади господин се осмехну и рече:

— Да, Руси.

— Нисам се надао... у овом забаченом месту, — само што рекох.

— И ми се нисмо надали, — прекиде ме он, — па

шта је с тим? утолико боље. Допустите да вам се претставим: ја сам Гагин, а ово је моја. . . — он се за часак сплете, — моја сестра. А ви сте, молим?

Рекох, и почесмо разговор. Дознадох да је Гагин, путујући исто као и ја, задовољства ради, свратио пре недељу дана у варошицу Л., и остао у њој. Право да кажем, нерадо сам се упознавао с Русима у иностранству. Познавао сам их чак издалека по ходу, по кроју одела, а првенствено по изразу лица. Самоуверено и надмено, понекад строго, оно је наједном добијало израз несигурности и бојажљивости... Човек би се наједанпут сав устремио, очи би немирно летеле. . . „Боже мој! да нисам погрешио, да се то мени не смеју?" као да је говорио тај немирни поглед. . . За тренутак, — и опет би се на лицу огледало пређашње самопоуздање, место које би се понекад опет појавила тупа збуњеност.

Јесте, избегавао сам Русе; али Гагин ми се одмах допао. Има на свету тако згодних лица: сваки у њих радо гледа, као да вас греју или милују. И Гагин је баш такво лице имао, пријатно, мило, с крупним меким очима и меком кудравом косом. Говорио је тако да сте, чак и не гледајући у њ, по самом звуку гласа осећали да се оно смешка!

Девојка коју је назвао својом сестром изгледала ми је на први поглед врло љупка. Имала је нешто своје, оригинално, у склопу свог црнпурастог, округлог лица, с малим танким носом, скоро дечјим образима и црним, светлим очима. Била је витког стаса, али некако још не сасвим развијена. Нимало није личила на свога брата.

— Хајте да свратимо к нама, — рече ми Гагин,

— доста смо, чини ми се, посматрали Немце. Наши би, додуше, поразбијали прозоре и полупали столице, али ови су, богами, прилично солидни. Шта мислиш, Асја, да ли да идемо кући?

Девојка потврдно климну главом.

— Ми станујемо ван вароши, — настави Гагин, — у винограду, у усамљеној кућици, горе. Видећете, код нас је дивно. Газдарица нам обећала да ће спремити кисело млеко. Још мало па ће мрак, и биће вам боље да се по месечини вратите преко Рајне.

Пођосмо. Кроз ниску градску капију (стари зид од крупног камена опасивао је варошицу са свих страна, чак ни сви бедеми нису били још порушени) уђосмо у поље, и пошто прођосмо стотину корака низ камену ограду, заустависмо се пред узаним вратницама. Гагин их отвори и поведе нас стрмом путањом у брдо. С обе стране, на падинама, налазио се виноград; сунце таман зађе и црвени нежни сјај паде на зелене лозе, на високо коље, на суву земљу, добро засуту крупним и ситним шљунком, и на беле зидове осредње кућице, са попречним црним гредама и четири светла прозора, баш на врху брега уз који смо се пели.

— Ево и нашег гнезда, — узвикну Гагин, чим се почесмо приближавати кућици, — а ево и газдарица носи млеко. Guten Abend, Madame! . . . Одмах ћемо вечерати; али претходно, — додаде он, — осврните се. . . какав изглед?

Изглед је био, заиста, диван. Рајна се налазила испред нас, сва сребрна, између зелених обала; на једном месту пламтела је у пурпурном злату сунчева заласка. Шћућурена уз обалу, варошица је пока-

зивала све своје куће и улице; широко су се низали брегови и поља. Доле је било лепо, али горе још лепше: нарочито ме задиви ведро и дубоко небо, чији се прозирни ваздух сијао. Опојан и лак, он се тихо нихао и таласао, као да је и он горе раздраган.

— Изабрали сте изванредан стан, — рекох ја.

— То га је Асја нашла, — одговори Гагин, — де, Асја, — продужи он, — нареди. Нек донесу све овамо. Вечераћемо напољу. Ту се музика лепше чује. Јесте ли приметили, — додаде он, обраћајући се мени, — да понеки валцер изблиза ништа не ваља, — одвратан је, звуци су груби, — а издалека, дивота! и узбуђује у нама све романтичне жице.

Асја (право јој је име било Ана, али Гагин ју је звао Асја, па и мени допустите да је тако зовем) — Асја уђе у кућу и брзо се врати заједно са газдарицом. Оне су носиле велики служавник с лонцем млека, тањирима, кашикама, шећером, јагодама и хлебом. Седосмо и отпочесмо вечерати. Асја скиде шешир; њена црна коса, ошишана и зачешљана као код дечка, падала је у крупним коврџама на врат и уши. Упочетку ме се туђила; али Гагин јој рече:

— Асја, не рогуши се! он не уједа.

Она се осмехну и, мало доцније, сама отпоче разговор са мном. Ја нисам видео живље створење. Ни за тренутак није седела мирно; устајала је, трчала у кућу и опет се враћала, полугласно певушила, често се смејала, и, што је најчудније, изгледа да се није смејала ономе што је чула, већ разним мислима које су јој падале на памет. Њене крупне очи гледале су право, сјајно, смело, али понекад су јој трепавице

мало жмиркале, и тада јој је поглед намах бивао дубок и нежан.

Ћеретали смо тако два сата. Дан се давно смирио, и вече, у почетку све огњено, затим ведро и црвено, па бледо и мутно, тихо се губило и претварало у ноћ, док се наш разговор стално настављао, миран и благ, као ваздух око нас. Гагин нареди да се донесе боца рајнског вина; ми је пописмо, не журећи. Музика је, као и пре, допирала до нас и њени звуци су изгледали слађи и нежнији; светиљке синуше у граду и изнад реке. Асја наједанпут обори главу, тако да јој коса паде на очи, ућута и уздахну, па нам после рече да јој се спава, и уђе у кућу; ипак сам је видео како је, не палећи свећу, дуго стајала пред неотвореним прозором. Најзад, месец се диже и затрепери по Рајни; све сину, потамне, промени се, чак и вино у нашим брушеним чашама тајанствено засија. Ветар се спусти, као кад се крила склопе, и умуче; ноћна, мирисна топлота осети се са земље.

— Време је! — узвикнух ја. — Иначе, богме, ни чамџију нећу наћи.

— Време је, — понови Гагин.

Пођосмо низ путању. Камење се наједанпут поче котрљати за нама: то је Асја трчала да нас стигне.

— Зар ти не спаваш? — упита је брат, али она, не одговарајући му ни речи, протрча поред нас. Последњи лампиони које су студенти упалили у гостионичкој башти, гасећи се, обасјавали су одоздо лишће на дрвећу, и то им је давало свечан и фантастичан изглед. Нашли смо Асју крај обале: разговарала је са чамџијом. Ја скочих у чамац и опростих се са мојим новим пријатељима. Гагин обећа да ће ме сутра

посетити, стегох му руку и пружих Асји своју; али она ме само погледа и климну главом. Чамац се отисну и пође низ брзу реку. Чамџија, држећ старац, напорно је спуштао весла у мрачну воду.

— Ушли сте у месечев стуб, срушили сте га, — викну ми Асја.

Оборих очи; око чамца, црнећи се, комешали су се таласи.

— Збогом! — зачу се опет њен глас.

— До сутра, — узвикну за њом Гагин.

Чамац пристаде. Изиђох и осврнух се. Нико се није видео на супротној страни обале. Месечев стуб је опет као златан мост прелазио преко целе реке. Као опроштајна песма, допирали су до мене звуци старинског Ланеровог валцера. Гагин је имао право: осетих, заиста, да све струне мога срца задрхташе као одговор на примамљиву мелодију. Упутих се кући, у мраку преко њива, удишући лагано мирисни ваздух, и стигох у своју собу сав разнежен слатким умором безразложних и бескрајних очекивања. Био сам срећан... Али зашто сам био срећан? Ја ништа нисам желео, ни на шта нисам мислио... Био сам срећан.

Смешећи се, пун пријатних и заносних осећања, легох у постељу и таман да затворим очи, кад ми наједном паде на памет да се целе вечери ниједанпут не сетих моје опаке лепотице... „Па шта је то? — упитах себе, — да нисам заљубљен?" Али, у исто време кад се упитах, чини ми се одмах и заспах, као дете у колевци.

III

Сутрадан (већ бејах будан, али још не устадох) зачу се удар штапа под мојим прозором, и разлеже се глас, по коме одмах познадох Гагина:

> Да ли спаваш?
> Мој гитар ће да те буди . . .

Пожурих да му отворим врата.

— Добар дан, — рече Гагин, улазећи, — рано вас узнемирих, али видите како је јутро. Свежина, роса, певају шеве. . .

Са својом гргуравом, сјајном косом, отвореним оковратником и руменим образима, и сам је био као јутро свеж.

Обукох се; изиђосмо у врт, седосмо на клупу, наручисмо кафу и отпочесмо разговор. Гагин ми исприча своје планове о будућности: пошто је био прилично богат и није ни од кога зависио, желео је да се посвети сликарству и жалио је само што се тога доцкан сетио и што је много времена изгубио узалуд; ја му такође наговестих моје намере и узгред му поверих тајну моје несрећне љубави. Саслуша ме добродушно, али, колико сам могао приметити, не побудих велику самилост код њега према моме љубавном заносу. Уздахнувши два-три пут заједно са мном, из учтивости, Гагин ми предложи да одемо к њему и да видимо његове скице. Одмах пристадох.

Асју не затекосмо. Она је, по газдаричиним речима, отишла до „рушевина". Два километра од вароши Л. налазили су се ти остаци феудалног замка. Он ми показа све своје скице. У њима је било много жи-

вота и стварности, нечег слободног и широког; али ниједна не беше завршена и цртеж ми се учини немарљив и неистинит. Отворено му рекох своје мишљење.

— Јесте, јесте, — прихвати он с уздахом, — у праву сте; све је то врло рђаво и неозбиљно, али шта да радим! Нисам се школовао како треба, па и проклета словенска аљкавост узима маха. Док сањаш о раду, летиш високо као орао: чини ти се да би и земљу покренуо с места — а чим пређеш на посао, одмах се умориш и клонеш.

Таман га почех храбрити, али он одмахну руком и, скупивши скице на гомилу, баци их на канабе.

— Ако буде било стрпљења, од мене ће испасти нешто, — процеди он кроз зубе, — а ако не буде, остаћу недоношче у редовима племића. Хајдмо, боље, да потражимо Асју.

Пођосмо.

IV

Пут до рушевина вијугао је по обронку уске, шумовите долине; доле је текао поток и хучно се пробијао кроз камење, као да се журио у наручја велике реке, која се блистала иза црне међе оштро одвојених планинских висова. Гагин ми обрати пажњу на нека успело обасјана места; у његовим речима осећао се, ако не сликар, оно зацело уметник. Убрзо се појавише развалине.

Баш на врху голе стене дизала се кула на четири угла, сва црна, још увек чврста, али рекао би пресечена уздуж пукотином. Уз кулу се тискали зидови пуни маховине; понегде је вијугао бршљан; нахерено

дрвеће висило је са сивих бедема и порушених сводова. Камена путања водила је к очуваној капији. Већ смо јој се примицали, кад наједанпут испред нас промаче женска силуета, брзо претрча преко гомиле рушевина и седе на ивицу зида, баш изнад провалије.

— Па то је Асја! — узвикну Гагин. — Баш је шашава!

Уђосмо кроз капију и нађосмо се у малом дворишту, обраслом до половине дивљим јабукама и копривом. На обронку је, рекао би, седела Асја. Она се осврте према нама и насмеја се, али се не маче с места. Гагин јој припрети прстом, а ја јој гласно пребацих њену необазривост.

— Маните, — рече ми шапатом Гагин, — не љутите је; ви је још не познајете: попеће се, богме, и на врх куле. Него би боље било, ето, да се дивите досетљивости овдашњих становника.

Окретох се. У кутку, шћућурена у малој и дрвеној бараци, плела је старица чарапе и гледала у нас преко наочара. Продавала је туристима пиво, переце и минералну воду. Седосмо на клупицу и почесмо пити прилично хладно пиво из тешких оловних чаша. Асја и даље седаше непомично, прекрштених ногу испод себе и са муселинским велом на глави; њена витка појава јасно се и лепо оцртавала на ведром небу; али ја сам је нелагодно погледао. Још јуче приметих код ње нешто усиљено, мало неприродно. . . „Она хоће да нас задиви", помислих. „Нашто то? Какве су то детињарије?" Као да погађа моје мисли, она ме наједанпут погледа брзо, проницљиво,

опет се засмеја и за трен ока скочи са зида, и пошто приђе старици, затражи чашу воде.

— Ти мислиш да ћу да пијем? — рече она, обраћајући се брату. — Не; овде на зиду има цвећа које заиста треба полити.

Гагин јој ништа не одговори; а она се с чашом у руци поче пентрати по рушевинама, заустављајући се каткад, нагињући се и са смешном озбиљношћу просипајући по неколико капи воде, која се необично преливала на сунцу. Њени покрети били су врло симпатични, али мени је, као и пре, било криво на њу, ма да сам се и нехотице дивио њеној лакоћи и окретности. На једном ризичном месту она намерно викну и одмах се засмеја... Још се више озлоједих.

— Па она се као коза пентра, — промрмља за себе старица, престајући за тренутак да плете.

Најзад, Асја испразни целу своју чашу и, љуљајући се враголасто, врати се к нама. Чудан осмејак јој овлаш додирну обрве, ноздрве и усне; полу дрско, полу радосно жмиркале су црне очи.

„Ви мислите да се непристојно понашам, — као да је говорило њено лице, — па ипак, знам да ми се дивите."

— Вешта си, Асја, вешта, — рече Гагин полугласно.

Она се намах као застиде, обори дуге трепавице и скромно седе крај нас, као да је крива. Овде сам првипут лепо видео њено лице, најживље лице које сам уопште видео. После неколико тренутака, оно је већ било бледо и добило озбиљан, скоро тужан израз; па и саме црте учинише ми се веће, строжије, простије. Она се сва умирила. Обиђосмо рушевине

унаоколо (Асја је ишла за нама) и дивисмо се околини. Али, дође време ручку. Плаћајући старици, Гагин затражи још чашу пива и, осврнувши се к мени, узвикну с лукавом мином на лицу:

— У част изабранице вашег срца!

— А зар он, — зар ви имате такву изабраницу? — упита одједном Асја.

— Па ко нема? — одговори Гагин.

Асја се за тренутак замисли; њено лице се опет промени, опет се појави на њему изазивачки, скоро дрски осмејак.

Кад смо се враћали, она се још више смејала и измотавала. Сломила је дугу грану, метнула је на раме, као пушку, и велом повезала главу. Сећам се, срели смо велику породицу плавих и укрућених Енглеза; сви су, као по команди, с хладним чуђењем пропратили Асју својим стакленим очима, док је она, као у инат њима, снажно запевала.

Пошто се вратисмо кући, она одмах уђе у своју собу и појави се тек за време ручка, обучена у своје најлепше одело, брижљиво очешљана, утегнута и у рукавицама. За столом се држала врло званично, скоро укрућено, пробала је јела тек колико да се каже и пила је воду из чашице. Она је отворено хтела да игра преда мном нову улогу — улогу солидне и лепо васпитане госпођице. Гагин јој није сметао: види се да је навикао да јој у свему попушта. Он је тек покаткад добродушно погледао у мене и овлаш слегао раменом, као да је желео рећи: „Она је још дете; не замерите јој." Чим се сврши ручак, Асја устаде, направи реверанс и, мећући шешир, упита Гагина: може ли да иде до фрау Лујзе?

— Откад си ти почела да питаш за дозволу? — одговори он са својим уобичајеним, овога пута мало збуњеним осмехом, — зар ти је досадно с нама?

— Не, али још јуче обећах фрау Лујзи да ћу свратити; сем тога, мислим, биће вам боље кад сте сами: г. Н. (она показа на мене) испричаће ти још нешто.

Она оде.

— Фрау Лујза је, — отпоче Гагин, трудећи се да избегне мој поглед, — удовица бившег овдашњег градоначелника, добра жена, али залудна старица. Она је необично заволела Асју. А Асја опет воли да се упознаје с људима из нижег сталежа; охолост је увек томе разлог, као што сам приметио. Ја сам је прилично размазио, као што видите, — додаде он, мало поћутавши, — али шта да се ради? Не умем ни од кога ништа да захтевам, а од ње најмање. Ја сам д у ж а н да будем попустљив према њој.

Оћутах. Гагин промени разговор. Уколико сам га више познавао, утолико ме је јаче привлачио. Убрзо га оцених. То је била права руска природа, правична, поштена, искрена, али нажалост, мало трома, без жилавости и унутарњег одушевљења. Младост у њему није кипела; светлела се тихим сјајем. Он је био врло симпатичан и паметан, али нисам могао ни замислити шта ће бити с њим у зрело доба. Да буде сликар... Без тешког, непрестаног рада не постаје се сликар... а радити, размишљах ја, посматрајући његове благе црте, слушајући његово споро причање — не! ти нећеш радити, ти не умеш бити истрајан. Али не волети га било је немогућно: душа ме стално вукла к њему. Четири сата провели смо заједно, час седећи на канабету, час шетајући лагано испред ку-

ће; и за та четири сата сасвим се спријатељисмо.

Сунце зађе, и требало је већ да идем кући. Асја се још увек није враћала.

— Много ми је самовољна! — рече Гагин. — Хоћете да вас испратим? Свратићемо успут до фрау Лујзе; питаћу да ли је тамо. Нећемо много заобилазити.

Сиђосмо у варош и, скренувши у тесну, кривудаву уличицу, заустависмо се пред четвороспратном кућом са два прозора у ширину. Други спрат је био извучен споља више од првог, а трећи и четврти више и од другог; цела кућа, са својим извешталим дрворезом и два дебела стуба доле, с кровом оштрим и под црепом, личила је на врло велику, погурену птицу, чији се врат као кљун пружао чак до таванице.

— Асја! — викну Гагин. — Јеси ли ту?

Осветљено прозорче на трећем спрату лупну и отвори се, и ми опазисмо Асјину главу у мраку. Иза ње извиривало је лице старе Немице, кратковиде и без зуба.

— Овде сам, — рече Асја, наслањајући се кокетно лактовима на прозор, — овде ми је пријатно. Ево ти, држи, — додаде она, бацајући гранчицу здравца, — замисли да сам ја изабраница твога срца.

Фрау Лујза се засмеја.

— Н. одлази, — рече Гагин, — жели да се с тобом поздрави.

— Бајаги! — додаде Асја. — Онда му дај моју гранчицу, а ја ћу се одмах вратити.

Она затвори прозор и, изгледа, пољуби фрау Лујзу. Гагин ми пружи ћутке гранчицу. Ја је ћутке ставих у џеп, дођох до чамца и пређох на другу страну.

Сећам се како сам се враћао кући, не мислећи ни о чему, али са чудном тегобом на души, кад ме наједанпут изненади јак, познат, али у Немачкој редак мирис. Засгадох и опазих крај пута малу леју конопља. Његов степски мирис одједном ме потсети на отаџбину и изазва у души страсну тугу за њом. Желео сам да дишем руски ваздух, да корачам по руској земљи. „Шта радим овде, зашто се мувам по туђини, међу туђинцима?” — узвикнух, и тежак терет који сам осећао на души претвори се изненада у горко и силно узбуђење.

Вратих се кући сасвим дркучије расположен него јуче. Био сам скоро љут и дуго се не могадох умирити. Нека непојмљива туга ме мучила. Најзад, седох и, сећајући се моје лукаве удовице (сваки мој дан завршавао се обавезним сећањем на ову особу), узех једно њено писамце. Али га чак и не отворих; моје мисли су намах добијале други правац. Почех мислити... мислити на Асју. Паде ми на памет да ми је Гагин у разговору наговестио некакве тешкоће које ометају његов повратак у Русију... „Збиља, да ли му је она сестра?” — рекох гласно.

Свукох се, легох и потрудих се да заспим; али сат доцније опет сам седео у постељи, налакћен на јастук и опет размишљао о тој „каприциозној девојчици с усиљеним смехом”... „Она је имала стас као мала Рафаелова Галатеја у Фарнезини”, — шапутао сам ја, — „да; и она му није сестра”...

А писамце удовичино мирно је лежало на поду, белећи се на месечини.

V

Сутрадан ујутру опет одох у Л. Уверавах себе да се желим срести са Гагином, али потајно ме вукло да видим шта ради Асја, да ли ће се опет „претварати” као јуче. Затекох их обоје у салону, и, чудновата ствар! — да ли зато што сам ноћу и ујутру много размишљао о Русији — Асја ми се учини као права руска девојка, и то проста девојка, скоро служавка. Имала је на себи стару хаљиницу, косу је зачешљала за уши и седела је, не мичући се, крај прозора и везла, скромно, тихо, као да се целог века ничим другим није бавила.

Асја готово ништа није говорила, мирно је погледала у свој рад, и лице јој доби некакав безначајан, свакидашњи израз, да се и нехотице сетих оних наших Каћа и Маша. Да би сличност била већа, она поче полугласно певушити „Голубице-мајчице”. Посматрах њено жуто, угасло лице, сетих се јучерашњих снова и би ми нешто жао. Време је било дивно. Гагин нам рече да ће данас ићи да скицира с природе; упитах га за дозволу да га пратим, ако му не сметам.

— Напротив, — одговори он, — још ми можете дати добар савет.

Он стави на главу округлу капу à la Van Dyck, обуче блузу, узе картоне под пазухо и крену; пођох за њим. Асја оста код куће. Гагин, полазећи, замоли је да се побрине за супу, да не буде одвећ танка: Асја обећа да ће свратити у кујну.

Кад стигосмо до већ познате ми долине, Гагин седе на камен и поче цртати стари иструлели храст са широким грањем. Ја легох на траву и узех књигу;

али не прочитах ни две стране, док је он само хартију кварио: све смо више разговарали, и то, по моме мишљењу, паметно и подробно, о томе како управо треба радити и шта избегавати, чега се треба придржавати и какав је у ствари значај уметника у наше доба. Гагин, најзад, одлучи да „данас нема надахнућа", леже крај мене, и одмах се упустисмо у слободан младићки разговор, час ватрен, час суморан, час одушевљен, час нејасан разговор, у коме се радо губи сваки Рус.

Кад смо се до миле воље напричали и сасвим задовољили своја осећања, као да смо нешто урадили или у нечему успели, вратисмо се кући. Затекох Асју онако како је оставих; колико год се старах да приметим, не опазих на њој ни трага од кокетирања, ни знака од вештачки усвојене улоге; овога пута није јој се могла пребацити неприродност.

— А-ха! — рече Гагин. — Данас си се смирила и опаметила, као испосница и покајница.

Увече је, нимало извештачено, неколико пута зевнула и рано се повукла. Брзо се и сам поздравих са Гагиним и, вративши се кући, ни о чему не сањах: тај дан прође без трзавица. Ипак се сећам да пред спавање гласно рекох:

— Ала је ова девојка некакав камелеон! — И, размисливши мало, додадох: — Па ипак, она му није сестра.

VI

Прође читавих две недеље. Сваки дан сам посећивао Гагине. Асја као да ме је избегавала, али себи више није допуштала оне несташлуке који ме тако изненадише прва два дана нашег познанства. Она

као да је у души била озлојеђена или збуњена; и смејала се мање. Радознало сам је посматрао.

Она је доста добро говорила француски и немачки; али ипак је по свему изгледало да се о њој није старала жена и да је добила чудно васпитање, необично, нимало налик на васпитање самог Гагина. У њему се баш осећао мек, полуразнежен великоруски племић и поред његове капе à la Van Dyck и блузе, док она није личила на госпођицу; у свима њеним покретима било је нечег немирног: ова дивљака недавно је била калемљена, ово вино још је превирало.

По природи стидљива и бојажљива, Асја се љутила на своје устручавање и, љута, силом се трудила да буде природна и смела, што јој није увек полазило за руком. Започињао сам неколико пута разговор о њеном животу у Русији, о њеној прошлости, али она је нерадо одговарала на моја запиткивања; дознадох, ипак, да је пре одласка у иностранство дуго живела у селу.

Затекох је једанпут с књигом, саму. Наслоњене главе на руке и прстију дубоко увучених у косу, очима је гутала редове.

— Браво! — рекох, пошто јој приђох. — Ала сте вредни!

Она придиже главу, важно и строго погледа у мене.

— Ви мислите да се ја умем само смејати, — рече она, и хтеде да се удаљи...

Погледах наслов књиге: био је то некакав француски роман.

— Па ипак, не могу похвалити ваш избор, — приметих ја.

— Нашто читати! — узвикну она, и, бацивши књигу на сто, додаде, — боље је да идем да се лудирам, — и истрча у башту.

Истог дана, увече, читах Гагину „Хермана и Доротеју”. Асја је у почетку само трчкарала око нас, затим се наједном заустави, начуљи уво, тихо седе крај мене и саслуша читање до краја. Сутрадан је опет не познадох, док се не досетих да је одједном увртела себи у главу како је и она вредна и озбиљна домаћица, као Доротеја.

Уопште, она је за мене била полу-загонетно створење. Самољубива до крајности, она ме је привлачила, чак и кад сам се љутио на њу. Све више сам се убеђивао у једно, а то је — да она није Гагинова сестра. Он се понашао према њој не као брат, већ одвећ љубазно, одвећ попустљиво и, у исто време, мало усиљено.

Чудновата случајност, заиста, потврди моје сумње.

Једне вечери, приближујући се винограду у коме су живели Гагини, затекох затворене вратнице. Не размишљајући много, наиђох на једно порушено место на огради које још пре приметих, и ту прођох. Недалеко одатле, украј стазе, налазио се мали вењак од белих багремова; дођох до њега и таман да га прођем... кад ме наједанпут изненади глас Асјин, која је живо и кроз сузе изговарала речи:

— Не, ја никог нећу да волим, сем тебе, не, не, волећу само тебе, и то вечно.

— Којешта, Асја, умири се, — рече Гагин, — ти знаш да ти ја верујем.

Њихови гласови одјекивали су у вењаку. Видех их

обоје кроз разрађени сплет грана. Нису ме приметили.

— Тебе, само тебе, — понови она, обисну му се о врат и уз грчевито јецање поче га љубити и тискати се уз његове груди.

— Којешта, којешта, — тврдио је он, милујући је лагано руком по коси.

Неколико тренутака остадох непомичан... Наједанпут се пренух. — Да им приђем?... Нипошто! — сину ми кроз главу. Брзо се вратих к огради, прескочих на пут, и замало па да потрчим кући. Смешкао сам се, трљао руке, чудио се случајности која је изненада потврдила моје претпоставке (ни за тренутак нисам сумњао у њихову исправност), док ми је на души било тешко. Ипак, помислих, баш умеју да се претварају! Али нашто? Нашто ме правити лудим? То нисам очекивао од њега... И нашто те дирљиве исповести?

VII

Спавао сам рђаво и сутрадан ујутру устадох рано, пребацих путничку торбу на леђа и, пошто рекох газдарици да ме не чека увече, пођох пешке у планине, уз реку, на којој се налазила варошица З. Ове планине, огранци планинске ртењаче зване „Псећа-леђа" (Hundsrück) врло су занимљиве у геолошком погледу; нарочито су интересантне по правилности и чистоти базалтових слојева; али мени није било до геолошких испитивања.

Ни сам себи нисам могао рећи шта се у мени догађа; једно осећање било ми је јасно: жеља да се не видим са Гагиним. Уверавах себе да је једини раз-

лог мога нерасположења према њима — љутина на њихово лукавство. Ко их је терао да се претварају да су рођаци?

Уосталом, трудих се да не мислим на њих; лутах, не журећи, по брдима и долинама, задржавах се по сеоским крчмама, разговарајући мирно са домаћинима и гостима, или се излежавах на равном, угрејаном камену, посматрајући како плове облаци, нежно, док је време било дивно. Тако проведох три дана и не без задовољства — ма да ми се срце покаткад стезало. Расположењу мојих мисли баш је одговарала мирна природа овога краја.

Предадох се сав тихој игри случајности, утисцима који су наилазили: мењајући се, без журбе, пролазили су кроз душу и остављали у њој најзад једно опште осећање, у које се слило све што видех, осетих и чух за та три дана — све: нежан мирис смоле у шумама, крик и лупа детлића, неуморно чаврљање бистрих поточића са шареним пастрмкама на пешчаном дну, нејасне ивице планина, суро стење, бела сеоца са тихим старим црквама и дрвећем, роде на ливадама, скровите воденице са точковима који се брзо окрећу, срдачна лица сељака, њихови плави дугачки зубуни и сиве чарапе, кола која миле и шкрипе, у која су упрегнути угојени коњи а понекад и краве, млади дугокоси путници по чистим друмовима, са засађеним крушкама и јабукама поред њих...

Чак и сад ми је пријатно да се сетим ондашњих утисака. Нек си благословен, скромни крају немачке земље, с твојим простим животом, с општим траговима твојих вредних руку, твога стрпљивог, ма да лаганог рада... Нек си благословен и срећан!

Вратих се кући крајем трећег дана. Заборавих рећи да сам, у љутини на Гагине, покушао да васкрснем у себи лик свирепе удовице; — али моји напори остадоше узалудни. Сећам се, кад почех сањати о њој, створи се преда мном петогодишња сељанчица, округла лица и нежно разрогачених очију. Она је детињски-невино гледала у мене... Беше ме срамота од њеног чистог погледа, не хтедох лагати у њеном присуству, и одмах се сасвим и заувек опростих с мојим некадашњим идолом.

Код куће затекох писамце од Гагина. Чудио се мојој изненадној одлуци, грдио ме што и њега нисам повео, и молио ме да дођем к њима чим се вратим. С непријатношћу прочитах ово писамце, али сутрадан ипак одох у Л.

VIII

Гагин ме пријатељски дочека, обасу ме нежним прекорима; али Асја, као намерно, чим ме опази, без икаквог разлога прште у смех и, по свом обичају, одмах истрча. Гагин се збуни, добаци за њом, мрмљајући, да је шашава, и замоли ме да је извиним.

Признајем да сам се необично љутио на Асју: и онако се нисам добро осећао, па још и тај неприродан смех, то чудно кревељење. Ипак се направих као да ништа не примећујем и изложих Гагину детаље мога малог излета. Он ми исприча шта је радио у моме отсуству. Али разговор није ишао глатко. Асја је улазила у собу и опет трчкарала.

Најзад, рекох да имам хитна посла и да је време да идем кући. Гагин ме у почетку задржаваше, за-

тим, погледавши ме пажљиво, понуди се да ме испрати. У претсобљу, Асја ми наједанпут приђе и пружи руку; овлаш јој стегох прсте и мало јој се поклоних. Гагин и ја пређосмо преко Рајне и, пролазећи поред мога омиљеног јаблана са кипом Богородице, спустисмо се на клупу, да се дивимо околини. Ту се између нас водио занимљив разговор.

У почетку измењасмо неколико речи, затим ућутасмо, посматрајући сјајну реку.

— Реците, — отпоче наједанпут Гагин са својим уобичајеним осмејком, — шта мислите о Асји? Зар вам не изгледа мало чудновата?

— Да, — одговорих, донекле збуњен. Не очекивах да ће повести разговор о њој.

— Њу треба добро познавати, па је оценити, — рече он, — иначе има веома добру душу, али незгодну нарав. С њом је тешко изићи на крај. Уосталом, не треба је кривити, кад бисте знали њен случај...

— Њен случај? — прекидох га ја... Зар она није ваша...

Гагин ме погледа.

— Да не мислите ви да ми она није сестра?... Не, — настави он, не обраћајући пажњу на моју забуну, — она ми је заиста сестра, кћи мога оца. Чујте ме. Имам поверења у вас, и све ћу вам испричати.

„Мој отац био је врло добар човек, паметан, образован, — и несрећан. Судбина према њему није била гора него према осталим људима, али први удар њен он није могао поднети. Оженио се рано, из љубави; жена његова, моја мајка, умрла је врло брзо; мени је било тада шест месеца. Отац ме однео

у село и пуних дванаест година никуд није одлазио. Васпитавао ме је сам и никад се са мном не би растао, да није његов брат, мој рођени стриц, свратио к нама у село. Он је живео стално у Петрограду и заузимао прилично важан положај. Успео је да убеди оца да ме треба поверити њему, јер отац никако није пристајао да напусти село.

„Стриц му је изнео да је за дете у мојим годинама штетно да живи сасвим усамљено и да ћу с таквим, увек суморним и замишљеним васпитачем као што је мој отац, сигурно заостати од својих вршњака, па да ми се чак и карактер може рђаво формирати. Отац се дуго опирао саветима свога брата, али је најзад попустио.

„Плакао сам, растајући се с оцем; волео сам га, иако никад не видех осмеха на његовом лицу... али, нашавши се у Петрограду, убрзо заборавих наше мрачно и нимало радосно гнездо. Ступих у војну академију и после школе пређох у гардиски пук. Сваке године одлазио сам у село на неколико недеља и увек сам затицао оца све тужнијег, повученог у себе, замишљеног до утучености. Он је сваки дан одлазио у цркву и скоро се одвикао да говори.

„Једном, за време мога бављења (имао сам преко двадесет година), опазих код нас у кући мршаву, црномањасту десетогодишњу девојчицу — Асју. Отац рече да је она сироче и да ју је узео под своје — баш се тако изразио. Ја нисам обраћао нарочиту пажњу на њу; она је била дивља, жива и ћутљива као звере, и кад сам улазио у омиљену собу мога оца, пространу и мрачну собу, у којој ми је мајка умрла и у ко-

јој су чак и дању паљене свеће, она се одмах крила иза Волтерове фотеље или иза ормана за књиге.

Некако, у току идуће три-четири године, спречен службом, нисам могао ићи у село. Добијао сам од оца сваког месеца по једно кратко писмо; о Асји је писао ретко, и то узгред. Он је већ имао око педесет година и изгледао још млад човек. Замислите моје несреће: изненада, ништа не предосећајући, добијем од нашег управника имања писмо, којим ме извештава да ми се отац налази на самрти и моли ме да што пре дођем, ако желим да се опростим с њим.

„Полетим, као без душе, и затекнем оца у животу, али већ на умору. Он се необично обрадовао, загрлио ме својим мршавим рукама, дуго ме некако гледао у очи, час као испитујућим, час као молећивим погледом, и, кад му дадох реч да ћу испунити његову последњу жељу, нареди своме старом собару да доведе Асју. Старац је доведе: она се једва држала на ногама и дрхтала је целим телом.

„— Ето, — рече ми отац напрежући се, — остављам ти у аманет моју кћер, — твоју сестру. Све ћеш дознати од Јакова, — додаде он, показујући на собара.

„Асја зајеца и паде ничице на постељу. . . Пола сата доцније, мој отац издахну.

„Ево шта дознадох. Асја је била кћи мога оца и Татјане, бивше собарице моје мајке. Лепо памтим ту Татјану, памтим њен висок, вити стас, њено лепо, озбиљно, паметно лице с крупним, црним очима. Важила је за поноситу и неприступачну девојку. Колико могадох сазнати из Јаковљевих појмљивих прећуткивања, он се саживео с њом неколико година

после мајкине смрти. Татјана тада више није живела у спахиској кући, већ у колиби своје удате сестре, која је надгледала стоку. Отац ју је необично волео и после мога одласка из села хтеде се чак оженити њом, али она не пристаде да му буде жена, без обзира на његове молбе.

„Покојна Татјана Васиљевна, — тако ми је причао Јаков, стојећи крај врата, ослоњен рукама, — била је у свему разборита и није хтела да срамоти вашег покојног оца. „Зар вам ја могу бити жена? Каква сам ја госпођа?" Тако је говорила у моме присуству.

„Татјана чак није хтела прећи ни у нашу кућу, већ је и даље становала код своје сестре, заједно с Асјом. У детињству сам је виђао само о празницима, у цркви. Забрађена црном марамом, са жутим шалом на леђима, стајала је у гомили, крај прозора, — њен оштри профил јасно се оцртавао у стаклу, — молила се побожно и озбиљно и клањала до земље, старински. Кад ме је стриц одвео, Асја је имала свега две године, а девету је узела кад је остала без мајке.

„Чим Татјана умре, отац преведе Асју к нама, у кућу. Он је и раније желео да она буде крај њега, али Татјана му то није допустила. Замислите шта се с Асјом морало десити кад ју је господар узео! Она ни сад не може да заборави тренутак кад су јој првипут обукли свилене хаљине и пољубили је у руку. Док јој је мајка била жива, држали су је веома строго; код оца је имала потпуну слободу. Он јој је био учитељ; сем њега, никог другог није виђала. Није је мазио, тојест, није се ботао с њом; али ју је

страсно волео и никад јој ништа није бранио: он се у души осећао крив пред њом.

„Асја је брзо схватила да је она главна личност у кући; знала је да је господин — њен отац; али је исто тако брзо схватила и свој лажан положај; самољубље се у њој развило, неповерење такође; укорениле се рђаве навике, простота се изгубила. Она је хтела (сама ми је то једанпут признала) да ц е о с в е т заборави њено порекло; и стидила се своје мајке, и стидила се свога стида, и поносила се мајком.

„Као што видите, она је много знала, и знала што није требала знати у њеним годинама... Али зар је она крива? Млада снага је буктала у њој, крв је пламтела, а око ње никог није било ко би је упутио. Потпуна независност у свему! Па зар је било лако издржати је? Хтела је да ни у чему не заостане од осталих госпођица; и бацила се у читање. Зар се могло нешто боље очекивати? Неправилно започет живот и формирао се неправилно, али душа јој се није искварила и памет је није издала.

„И тако се ја, као двадесетогодишњи младић, обретох са тринаестогодишњом девојчицом на врату! Првих дана после очеве смрти, чим би ми глас чула, тресла је грозница, моја милошта бацала је у тугу и тек помало, постепено навикавала се на мене. Додуше, доцније, кад се уверила да је заиста сматрам за сестру и да је заволех као сестру, постала је према мени необично наклоњена: она у својим симпатијама никад не стаје на пола пута.

„Доведох је у Петроград. Маколико ми било тешко да се растанем с њом, ипак нисам никако могао

становати с њом; сместих је у један од најбољих пансиона. Асја схвати неминовност нашег растанка, али се због тога ипак разболе и замало не умре. Доцније се помири с тим и проведе у пансиону четири године; али, и против мојих очекивања, оста скоро иста као и пре. Управитељица пансиона често ми се жалила на њу: „Нити можеш да је казниш, — говорила ми је она, — нити можеш благо да утичеш на њу."

„Асја је била необично бистра, учила се одлично, боље од свих; али никако није хтела да буде као и остале, пркосила је и била права дивљакиња... Нисам могао да је исувише кривим: у њеном положају, она би требала да буде или ласкавац или да се клони друштва. Од свих другарица, она се спријатељила само с једном, ружном, и запостављеном сиротом девојком. Остале госпођице с којима се васпитавала, махом из добрих кућа, нису је волеле, пецкале су је и уједале, кадгод су могле; Асја им ни за длаку није попуштала. Једанпут, на часу веронауке, наставник је причао о пороцима. „Ласкање и кукавичлук су најгори пороци", гласно је рекла Асја. Уопште, она је и даље ишла својим путем; само су јој манири постали бољи, ма да се и у том погледу, чини ми се, није много усавршила.

„Најзад, напуни седамнаесту; у пансиону није могла више остати. Нашао сам се у прилично великој неприлици. Наједанпут, паде ми на ум врло срећна мисао: да поднесем оставку, да отпутујем у иностранство на годину или две дана, и да поведем Асју са собом. Што намислих, то и урадих; и ето, нас двоје смо сада на обалама Рајне, где сам настао да

се бавим сликарством, а она се... измотава и лудира као пре. Али сад се надам да је нећете осудити одвећ строго; док она, иако се прави да јој је свеједно, ипак полаже на свачије мишљење, а нарочито на ваше.

И Гагин се опет осмехну својим тихим осмехом. Ја му чврсто стегох руку.

— Па ипак, — опет поче Гагин, — муку мучим с њом. Она је прави барут. Досад јој се нико није допадао, али мука жива ако неког заволи! Ја понекад не знам како ћу с њом. Ономад, ево шта јој паде на памет: отпоче ме уверавати, да сам према њој постао хладнији, да она само мене воли и да ће целог века само мене волети... И почела је тако да плаче...

— То ли је... — оте ми се, и угризох се за језик.

— Реците ми, молим вас, — упитах Гагина, кад већ отворено разговарамо, — зар јој се заиста досад нико није допадао? Зар у Петрограду није виђала младе људе?

— Па баш они јој се нису свиђали. Не, Асји је потребан јунак, необичан човек — или некакав леп пастир с планинских врлети. Уосталом, заричах се с вама, задржах вас — додаде он, устајући.

— Знате шта, — рекох, — хајдемо к вама, не иде ми се кући.

— А ваш посао?

Ништа не одговорих; Гагин се добродушно осмехну и ми се вратисмо у Л. Кад опазих познати виноград и белу кућицу горе на брегу, осетих неку сласт — и то сласт у души: као да ми је неко крадом сипао мед у њу. Би ми лакше после Гагинове приче.

IX

Асја нас дочека баш на прагу куће; опет сам очекивао смех; али она нам приђе сва бледа, нема, оборених очију.

— Ево га опет, — рече Гагин. — И, замисли, сам је желео да се врати.

Асја ме значајно погледа. Ја јој, опет, пружих руку и овога пута чврсто стегох њене слеђене прсте. Било ми ју је веома жао; сад сам много штошта разумео у њој што ме је раније бунило: њен унутарњи немир, настрано понашање, жеља за позом — све ми постаде јасно. Загледах у ту душу: неки тајни терет стално ју је тиштао, неискусна, осетљива, и забринута, она је лутала и мучила се, али целим својим бићем тежила је правичности. Схватих зашто ме је та чудна девојчица мамила; и то не само полудивљом лепотом, која се упила у цело њено вито тело: њена душа ми се допадала.

Гагин поче претурати своје цртеже; ја предложих Асји да се прошетамо по винограду. Она одмах пристаде радо и скоро послушно. Спустимо се до половине брега и седосмо на широку камену плочу.

— И није вам било досадно без нас? — отпоче Асја.

— А да ли је вама било досадно без мене? — упитах ја.

Асја ме погледа испод ока.

— Јесте, — одговори она. — А је ли лепо у планинама? — настави она одмах. — Јесу ли високе? Изнад облака? Испричајте ми шта сте видели. Причали сте брату, али ја нисам чула.

— Ко вам је крив што сте отишли, — приметих.

— Отишла сам... зато што... Сад нећу отићи, — додаде она с искреном нежношћу у гласу. — Ви сте данас били љути.

— Ја?

— Ви.

— По чему то, забога...

— Не знам, али ви сте били љути и отишли сте љути. Било ми је врло криво што сте тако отишли, и тако ми је пријатно што сте се вратили.

— И мени је пријатно, — рекох.

Асја слеже раменима, као што то често деца раде кад им је добро.

— О, ја умем да погађам! — настави она. — Некад сам чак и по татином кашљу могла да наслутим да ли је расположен према мени или не.

До данас Асја ми ниједанпут није поменула свога оца. То ме зачудило.

— Јесте ли волели свог оца? — рекох, и одједном, на моју велику несрећу, осетих да црвеним.

Она ништа не одговори и такође поцрвене. Обоје ућутасмо. Рајна је у даљини јурила и лађа се димила. Почесмо је гледати.

— Зашто ми не причате? — прошапта Асја.

— Зашто сте се данас смејали чим сте ме опазили? — упитах.

— Ни сама не знам. Понекад ми се плаче, а смејем се. Ви не треба да ме цените... по ономе шта радим. А, збиља, каква је то прича о Лорелаји! Да ли се то њена стена види? Веле да је она некад све давила, а чим се заљубила, сама је скочила у воду.

Допада ми се та прича. Фрау Лујза ми разне приче прича. Она има црног мачка са жутим очима...

Асја диже главу и затресе коврџавом косом.

— Ах, како ми је пријатно! — рече она.

У том тренутку допреше до нас испрекидани, једнолики звуци. Безброј гласова понављало је побожну песму, сложно и са уједначеним прекидима. Гомила богомољаца кретала се доле, по путу, с крстовима и црквеним барјацима...

— Хтела бих да пођем с њима, — рече Асја, прислушкујући гласове чија се граја поступно губила.

— Зар сте тако побожни?

— Да пођем некуд далеко, на молитву, на тешко испаштање, — настави она. — Јер, дани пролазе, живот ће проћи, а ми шта смо урадили?

— Ви сте амбициозни, — приметих, — ви бисте хтели да не живите узалудно, да за собом оставите траг...

— А зар је то немогућно?

„Немогућно је", замало не понових... Али погледах у њене сјајне очи и само рекох:

— Покушајте.

— Реците ми, — поче Асја после мале паузе, у току које су јој неке сенке прешле преко лица, већ успелог да побледи, допада ли вам се она изабраница... Сећате се, брат јој је наздравио на рушевинама, сутрадан после нашег познанства?

Засмејах се.

— Ваш се брат шалио; мени се ниједна жена није допадала; бар, сад ми се ниједна не допада.

— А шта вам се допада код жена? — упита Асја, забацивши главу с невином радозналошћу.

— Какво чудновато питање! — узвикнух.

Асја се мало збуни.

— Ја нисам требала да вам поставим такво питање, зар не? Опростите ми, навикла сам да брбљам све што ми на ум дође. Зато се и бојим да причам.

— Причајте, молим вас, не бојте се, — прихватих ја, — тако ми је пријатно што сте, најзад, престали да се туђите.

Асја обори главу и насмеја се тихо и благо; такав смех не приметих досад код ње.

— Де, причајте ви, — настави она, гладећи и намештајући крајеве своје хаљине око ногу, као да се спремала да дуже седи, — причајте, или изрецитујте нешто, као што сте нам, сећате се, рецитовали из „Оњегина”. . .

Она се наједном замисли. . .

Где крст стоји и хлад пада
Над гробом моје мајке сада!

— рече она полугласно.

— Код Пушкина није тако, — приметих.

— А хтела бих да сам Татјана, — настави она и даље замишљено. — Причајте, — додаде живо.

Али мени није било до разговора. Гледао сам у њу, сву обасјану јарким сунчевим зраком, сву утишану и благу. Све је весело блистало око нас, доле, изнад нас — небо, земља, вода; па и ваздух као да је био препун сјаја.

— Погледајте како је дивно! — рекох, нехотице спуштајући глас.

— Да, дивно је! — исто тако тихо одговори она.

не гледајући ме. — Кад бисмо нас двоје били птице — ала би се винули, ала би полетели... И утонули би у оно плаветнило... Али ми нисмо птице.

— Па ипак, крила могу да нам порасту, — рекох.

— Како то?

— Кад порастете — дознаћете. Има осећаја који нас дижу са земље. Не брините се, имаћете крила.

— А јесте ли их ви имали?

— Како да вам кажем... Чини ми се, досад још нисам летео.

Асја се опет замисли. Ја се мало нагох к њој.

— Играте ли валцер? — упита она наједанпут.

— Играм, — одговорих, мало изненађен.

— Онда хајдемо, хајдемо... Замолићу брата да нам свира валцер... Замислићемо да летимо, да су нам порасла крила.

Она потрча кући. Ја — одмах за њом, и, после неколико тренутака, ми смо се окретали у уској соби, уз слатке Ланерове звуке. Асја је играла валцер дивно, са заносом. Нешто благо, женско, наједном поче избијати из њеног девојачки озбиљног лика. Дуго је после тога моја рука осећала додир њеног нежног струка, дуго ми је зујало у ушима њено убрзано блиско дисање, дуго су играле преда мном црне, укочене, скоро затворене очи на бледом, али оживелом лицу, преко кога су враголасто падали праменови косе.

X

Цео тај дан прође, не може боље бити. Радовали смо се као деца. Асја је била врло симпатична и

природна. Гагину је било мило, гледајући је. Одох доцкан. Кад бејах на средини Рајне, замолих возара да пусти чамац низ воду. Старац диже весла, — и величанствена река понесе нас.

Гледајући унаоколо, слушајући, сећајући се, наједанпут осетих некакав немир у души... дигох очи к небу — али и на небу није било мира: ишарано звездама, оно се све нихало, кретало, тресло; погледах у реку... али и тамо, у тим мрачним, хладним дубинама, и тамо се комешале и тамо су дрхтале звезде; узнемирену живост осећао сам свуда — и немир је растао и у мени самом.

Наслоних се на ивицу чамца... Шапат ветра у мојим ушима, тихи жубор воде иза крме — дражили ме, и свежи дах таласа није ме освежио; запева славуј на обали, и опи ме слатким отровом својих звукова. Сузе ми линуше на очи, али то нису биле сузе безразложног усхићења. То што ме обузело није било оно нејасно, недавно већ доживљено осећање свих жеља, кад се душа шири, кад бруји, кад јој изгледа да све разуме и све воли... Не! у мени се запалила жеља за срећом. Нисам је још смео назвати по имену, — али среће, бескрајне среће — ето шта сам хтео, ето за чим сам жудео... А чамац је стално клизио, и стари возар је седео и дремао над веслима.

XI

Кад сам сутрадан полазио Гагиним, нисам се питао да ли сам заљубљен у Асју, али сам много размишљао о њој. Интересовала ме њена судбина, и ја сам се радовао нашем неочекиваном пријатељству. Осе-

тих да је тек од јуче познадох; све дотле — она је бежала од мене. И ето, кад сам је најзад видео сву пред собом, о како је њен лик био обасјан заносним сјајем, како је био нов за мене, како је скривена лепота продирала из њега! . . .

Живо сам корачао познатим путем, непрестано погледајући у кућицу која се белела из далека; не само о будућности, већ ни о јучерашњем дану нисам мислио; било ми је врло пријатно.

Асја поцрвене чим уђох у собу; запазих да се она опет нагиздала, али јој се израз лица није слагао с оделом: била је тужна. А ја дођох тако весео! Учини ми се чак, да се по свом обичају опет спремала да побегне, али се с тешком муком уздржа, — и остаде.

Гагина затекох у оном нарочитом расположењу уметничког надахнућа и грознице, које као напад, изненада обузме дилетанте кад уобразе да им је пошло за руком да ухвате, како то они кажу, „природу за реп". Стајао је сав нарогушен и умрљан бојама пред разапетим платном и, правећи широке потезе кичицом, скоро дивљачки, климну ми главом, помаче се, жмирну и опет се баци на своју слику. Нисам хтео да му сметам, и седнем до Асје. Она лагано диже и упре у мене своје црне очи.

— Ви данас нисте онаква као јуче, — приметих, после узалудних напора да изазовем осмејак на њеним уснама.

— Не, нисам онаква, — одговори она спорим и пригушеним гласом. — Али то није ништа. Нисам добро спавала, свуноћ сам мислила.

— О чему?

— Ах, о много којечему. То сам навикла од детињства: још онда кад сам живела с мајком...

Она једва изговори ову реч, па после још једанпут понови:

— Кад сам живела с мајком... мислила сам, откуд то да нико не може да зна шта га чека; а понекад и несрећу видиш, али се не можеш спасти; и зашто се права истина никад не може рећи?... Затим сам мислила, да ништа не знам и да треба да учим; да се поново васпитам и да сам веома рђаво васпитана. Не знам клавир, не знам сликарство, па чак и везем рђаво. Немам никаквих способности, у мом друштву је, мора бити, врло досадно.

— Неправични сте према себи, — одговорих. — Ви сте много читали, ви сте образовани, и с вашом памећу...

— Ја паметна? — упита она с тако безазленом радозналошћу да се ја и нехотице насмејах; али она се чак и не осмехну. — Брате, јесам ли ја паметна? — упита она Гагина.

Он ништа не одговори и продужи посао, непрестано мењајући кичице и дижући руку.

— Понекад и сама не знам шта ми је у глави, — настави Асја, и даље замишљена. — Понекад се сама себе плашим, богами. Ах, хтела бих... Да ли је истина да жене не треба много да читају?

— Много не треба, али...

— Реците ми, шта треба да читам? Реците ми, шта треба да радим? Све ћу радити што ми ви кажете, — додаде она, обраћајући ми се с безазленим поверењем у гласу.

У том тренутку, нисам знао шта да јој кажем.

— Ваљда вам неће бити досадно са мном?

— Забога, — почех ја...

— Е, хвала лепо! — одговори Асја. — А ја сам мислила да ће вам бити досадно.

И њена мала врела рука чврсто стеже моју.

— Н...! — узвикну у том тренутку Гагин, — да није тамна ова позадина?

Приђох му. Асја устаде и изиђе.

XII

Кроз пола сата она се врати, застаде на вратима и позва ме руком.

— Јел'те, — рече она, — кад бих умрла, да ли бисте ме жалили?

— Откуд вам такве мисли данас? — узвикнух.

— Уобразила сам да ћу брзо умрети; понекад ми се чини да се све око мене прашта са мном. Боље је умрети, него живети овако... Ах, не гледајте ме; збиља, не претварам се. У противном, опет ћу да вас се плашим.

— Зар ме се ви плашите?

— Ја, збиља, нисам крива што сам овако чудновата, — одговори она. — Видите, ја већ не могу ни да се смејем...

Она оста тужна и замишљена све до увече. Нешто се збивало у њој, што нисам разумевао. Поглед јој се често заустављао на мени; срце ми се тихо стезало пред тим загонетним погледом. Изгледала је мирна, — а ја, посматрајући је, стално сам желео да јој кажем да се не узнемирава. — Дивио сам јој се, налазио дирљиву лепоту у њеним побледелим цртама,

у њеним неодлучним, успореним покретима, — док је она по нечему уображавала да сам ја нерасположен.

— Знате, — рече ми она пре но што ћу отићи, — мучи ме мисао да ме сматрате за лакомислену... Увек унапред верујте у оно што вам будем говорила, само и ви према мени будите отворени: а ја ћу вам увек говорити истину, дајем вам часну реч...

Ова „часна реч" ме опет натера да се насмејем.

— Ах, не смејте се, — рече она живо: — иначе ћу вам рећи оно што сте ви мени јуче казали: — „зашто се смејете?" — И, поћутавши мало, додаде: — Сећате се, јуче сте ми говорили о крилима?... Крила су ми израсла, али немам куд да летим.

— Забога, — рекох, — пред вама се сви путеви шире...

Асја ме погледа право и пажљиво у очи.

— Данас сте рђавог мишљења о мени, — рече она, намрштивши обрве.

— Ја? рђавог мишљења? о вама!...

— Шта вам је: као да сте водом поливени, — прекиде ме Гагин. — Хоћете ли да вам свирам валцер, као јуче?

— Не, не, — одговори Асја и стеже руке, — нипошто данас!

— Ја те не приморавам, умири се...

— Нипошто, — понови она, бледећи.

. . . .

„Јели могуће да ме воли?" помислих, прилазећи Рајни која је брзо ваљала црне таласе.

XIII

„Је ли могуће да ме воли?” упитах се сутрадан, чим се пробудих. — Нисам хтео да завирујем у себе. Осетих да ми се њен лик, лик „девојке са усиљеним смехом”, увукао у душу и да га се нећу брзо ослободити.

Одох у Л. и проведох тамо цео дан, али Асју видех само у пролазу. Није јој било добро: болела је глава. Она сиђе доле, на тренутак, повезана чела, бледа, мршава, са полузатвореним очима; једва се осмехну, рече: — то ће проћи, то није ништа, све ће проћи, зар не, — и оде. Би ми досадно и некако и тужно и празно; па ипак, намерно се дуго задржах и вратих се доцкан, не видевши је више.

Следеће јутро прође ми у неком полубудном сну. Хтедох да се латим посла, — не могадох; хтедох ништа да не радим и да не мислим... па ми ни то не пође за руком. Лутао сам по вароши; враћао се кући и опет излазио.

— Јесте ли ви г. Н.? — зачу се наједанпут иза мене дечји глас. Окретох се; преда мном је стајао дечко. — Ово вам је од фрајлајн Annette, — додаде он, пружајући ми писамце.

Отворих га — и познадох Асјин неуједначен и брз рукопис. — „Неизоставно вас морам видети, — писала ми је она, — дођите сутра, у четири по подне, код камене капеле, на путу, крај рушевина. Била сам данас одвећ необазрива... Дођите, молим вас, све ћете дознати... Реците доносиоцу: да”.

— А одговор? — упита ме дечко.

— Реци: „да”, — одговорих. Дечко отрча.

XIV

Вратих се у своју собу, седох и замислих се. Срце ми је необично куцало. Неколико пута прочитах Асјино писамце. Погледах у сат: још није било ни дванаест.

Врата се отворише, — уђе Гагин.

Лице му је било туробно. Ухвати ме за руку и чврсто је стеже. Изгледао је врло узбуђен.

— Шта вам је? — упитах.

Гагин узе столицу и седе према мени.

— Пре четири дана, — отпоче он с усиљеним осмехом и замуцкујући, — зачудих вас својом причом; данас ћу вас зачудити још више. Да нисте то ви, не бих се, вероватно, одлучио. . . овако отворено . . . Али ви сте племенит човек, ви сте ми пријатељ, зар не? — Дакле: моја сестра, Асја, заљубљена је у вас.

Сав се стресох и дигох се. . .

— Ви кажете да је ваша сестра. . .

— Јесте, јесте, — прекиде ме Гагин. — Кажем вам, она је луда, а и мене ће отерати у лудницу. Али, срећом, она не уме да лаже, — и све ми поверава. Ах, какву душу има та девојка . . . али она ће себе заиста упропастити.

— Ама, ви грешите, — почех ја.

— Не, не грешим. Јуче, као што знате, цео дан је скоро прележала, ништа није јела, али се, богме, није ни жалила. . . Она се никад не жали. Нисам се плашио, ма да увече доби малу температуру. Ноћас у два сата, пробуди ме газдарица: обиђите, вели, вашу сестру: нешто јој није добро. Брзо одох Асји и затекох је обучену, у грозници, у су-

зама; глава јој је пламтела, зуби цвокотали. „Шта ти је? упитах: — болесна си?" — Она ми се обисну око врата и поче ме молити да је одмах одведем одавде, ако желим да остане у животу... Не разумедох, покушах да је умирим... Плач јој поста све јачи... и наједанпут кроз тај плач чух... Да, једном речју, чух да вас воли.

„Заиста вам кажем, ви и ја смо паметни људи, али ми нисмо у стању ни замислити колико она дубоко осећа и са каквим огромним напором преживљује у себи та осећања; то код ње наилази исто тако неочекивано и неизбежно, као олуја.

„Ви сте врло симпатичан човек — настави Гагин, — али зашто вас је толико заволела, то заиста ни сам не разумем Она каже да се одмах, чим вас је видела, заљубила у вас. Зато је пре неки дан и плакала, кад ме је уверавала да сем мене не жели никог да воли. Она мисли да је ви презирете, да ипак знате ко је она; питала ме је да вам нисам причао њен случај, — и, наравно, рекох јој да нисам; али њена осетљивост — просто запањује. Она жели само једно: да отпутује, да одмах отпутује.

„Остадох код ње до ујутру; на њен захтев дадох јој реч да сутра овде нећемо остати, — и тек тада заспа. Размислих, размислих, и одлучих да поразговарам с вама. Ја мислим да је Асја у праву: најбоље је да одемо одавде. И ја бих данас већ отпутовао с њом, да ми није пала на ум мисао која ме и задржа. Можда вам се... шта знам? — моја сестра и допада? Ако је тако, зашто онда да је одведем? — Па ето и одлучих, заборавивши сваки стид... Уз то, и сам мало приметих... Одлучих... да вас

питам... — Јадни Гагин се збуни. — Опростите ми, молим вас, — додаде он, — нисам навикао на овакве недаће.

Ухватих га за руку.

— Питате ме, — рекох одлучно, — да ли ми се допада ваша сестра? — Да, она ми се допада...

Гагин ме погледа. — Али, — рече он, застајкујући: — а хоћете ли да се ожените њом?

— Како можете да ме питате тако нешто? Па ви и сами видите да ли то могу сада...

— Разумем, разумем, — прекиде ме Гагин. — Ја немам никаквог права да тражим од вас одговор, и моје питање је — до крајности непристојно... Али, реците, шта да радим? С ватром се не треба шалити. Ви не знате Асју; она је у стању да се разболи, да побегне, да вам закаже састанак... Друга би умела све да прикрије и да сачека, — али она не. Њој се то десило првипут, — и то је оно што је најгоре! Да сте само видели како је данас јецала крај мојих ногу, ви бисте тек онда разумели моје страховање.

Замислих се. Гагинове речи: „да вам закаже састанак", погодише ме до дна душе. Изгледало ми је срамно да не одговорим искрено на овако једну поштену искреност.

— Да, — рекох најзад, — у праву сте. Пре један сат, добих од ваше сестре писамце. Ево га.

Гагин узе писамце, прочита га летимице и руке му падоше на колена. Израз зачуђености на његовом лицу био је врло смешан, али мени није било до смејања.

— Ви сте, заиста, племенити, — рече он, — али шта сад да радим? Шта? Она сама жели да путује, а пише вам, и пребацује себи да је била необазри-

ва... и кад ли је то успела да напише? Па шта она жели од вас?

Умирих га, и почесмо хладно резоновати о томе, уколико је то било могућно, шта бисмо требали предузети. Ево у чему смо се, најзад, сложили: да се избегне несрећа, треба да идем на састанак и да се поштено објасним с Асјом; Гагин је опет требао да седи код куће и да се прави као да не зна за њено писамце; а увече, утврдисмо, да се опет састанемо.

— Потпуно се уздам у вас, — рече Гагин и стеже ми руку, — поштедите и њу и мене. Па ипак, сутра ћемо отпутовати, — додаде он дижући се, — јер ви не мислите да се ожените Асјом.

— Дајте ми времена до увече, — одговорих.

— Пристајем, али ви је нећете узети.

Он оде, а ја се бацих на канабе и затворих очи. Све ми се у глави окретало: одвећ много утисака навалило је одједанпут на њу. Љутио сам се на Гагинову искреност, љутио сам се на Асју, њена љубав ме и радовала и бунила. Нисам могао разумети шта јој је требало да све призна брату; мучио ме брзи, скоро моментани исход овог неминовног расплета...

„Зар је могуће оженити се седамнаестогодишњом девојчицом која има такав карактер!" — рекох, устајући.

XV

У уговорено време пређох преко Рајне, и прво лице које ме срете на другој обали беше онај исти дечко који је јутрос долазио к мени. Он ме, изгледа, чекао.

— Од фрајлајн Annette, — рече он шапатом и пружи ми друго писамце.

Асја ме извештавала о промени места нашег састанка. Требало је да дођем кроз сат и по, не код капеле, већ код куће фрау Лујзе, да доле закуцам и да се попнем на трећи спрат.

— Опет: да? — упита ме дечко.

— Да, — понових, и пођох обалом Рајне. Да се вратим кући нисам имао времена, па ни улицама ми се није лутало. Изван градских бедема налазила се мала башта са покривеном кугланом и столовима за љубитеље пива. Уђох у њу. Неколико постаријих Немаца куглало се; котрљале су се уз лупу дрвене кугле и чули су се покаткад гласови одобравања. Лепа келнерица с уплаканим очима донесе ми чашу пива; погледах је у лице. Она се брзо окрете и оде.

— Да, да, — рече један дебељко, црвених образа, који је ту близу седео, — наша Ханхен је данас врло тужна: — вереник јој отишао у војску. — Погледах у њу: она се згрчила у углу и наслонила подбрадак на руку; сузе су клизиле једна за другом на њене прсте. Неко затражи пиво; она му однесе чашу и опет се врати на своје место. Њена жалост је утицала на мене; почех размишљати о сусрету који ме очекивао, али моје мисли биле су брижне, нимало веселе мисли.

Тешка срца помишљао сам на тај састанак, требало је да се одрекнем радости коју пружа узајамна љубав; требало је да одржим дату реч и да испуним тешку обавезу. „С њом се не треба шалити", — зариле ми се у душу, као стрела, те Гагинове речи. Пре четири дана, у оном истом чамцу кога

таласи носе, зар нисам чезнуо за срећом? А чим је постала могућна, — ја се колебам, одбацујем је и треба потпуно да је одбацим... Њена ме је неочекиваност бунила. Морам признати да ме је плашила и сама Асја, то заносно, али чудно створење, с њеном усијаном главом, с њеном прошлошћу, с њеним васпитањем.

Дуго сам се борио у себи. Уречени час састанка био је већ близу. „Ја се не могу оженити њом", одлучих најзад, — „она неће знати да сам и ја њу заволео".

Устадох, — и, пошто спустих сиротој Ханхен талир у руку (она ми чак и не захвали), упутих се кући фрау Лујзе. Вечерње сенке већ се увелико назирале у ваздуху, и уска бразда неба, изнад мрачне улице, руменела се од сунчевог заласка. Лагано куцнух у врата; она се тихо отвориште. Прекорачих праг и нађох се у потпуном мраку.

— Овамо! — зачух старачки глас. — Чекају вас.

Коракнух два-три пут насумце, нечија коштуњава рука ухвати моју.

— Јесте ли ви, фрау Лујза? — упитах.

— Ја сам, — одговори ми исти глас, — ја сам, мој лепи млади господине.

Старица ме опет поведе горе, уз стрме степенице, и заустави се на тераси трећег спрата. При слабој светлости која је допирала кроз прозорче, опазих изборано лице градоначелникове удовице. Отужно-лукави осмејак развлачио је њене упале усне, и бечиле су се нејасне очи. Она ми показа мала врата. Грчевитим покретом руке их отворих и лупих за собом.

XVI

У малој соби у коју уђох беше прилично мрачно, и Асју одмах не приметих. Увијена у дуги шал, седела је она на столици, крај прозора, окренутих леђа и скоро скривене главе, као уплашена птица. Дисала је брзо и сва је дрхтала. Би ми је неописано жао. Приђох јој. Она још више окрете главу...

— Ана Николајевна, — рекох.

Она се одједном сва исправи, хтеде ме погледати, — и не могаде. Ухватих је за руку, била је хладна и лежала је као мртва на моме длану.

— Желела сам... — поче Асја, трудећи се да развуче бледе усне, али је оне не послушаше, — хтела сам... Не, не могу, — рече она и ућута. Заиста, глас јој се прекидао на свакој речи.

Седох до ње.

— Ана Николајевна, — понових, и такође не могадох ништа додати.

Наста ћутање. И даље сам је држао за руку и гледао у њу. Она се, као и раније, сва грчила, тешко дисала и тихо је грицкала доњу усну, да не заплаче, да уздржи навреле сузе... Гледах у њу: било је нечега дирљиво-немоћног у њеној бојажљивој непомичности, као да се од умора једва довукла до столице и тако пала на њу. Срце ми се парало...

— Асја, — рекох једва чујно...

Она лагано диже и упре своје очи... О, ко да опише поглед заљубљене жене? О, те очи, оне су молиле, оне су се поверавале, питале, нудиле... Нисам могао да се одупрем њиховим чарима. Тиха језа

прође кроз мене као усијане игле; нагох се и пољубих њене руке...

Зачу се узбудљив звук, налик на искидан уздах, и ја осетих на својој коси додир немоћне руке која је дрхтала као лист. Дигох главу и опазих њено лице. О како се оно наједанпут променило! Израз страха ишчезао с њега, поглед се изгубио некуд далеко и вукао ме за собом, усне се овлаш отвориле, чело побледело као мрамор и праменови косе отишли у назад, као да их је ветар пребацио. Заборавих све, привукох је себи — њена рука се послушно покори, и цело њено тело пође за њом, шал склизну с рамена и глава јој тихо паде на моје груди, под моје усијане усне...

— Ваша сам... прошапта она једва чујно.

Моје руке већ су клизиле око њеног струка... Али, наједном, сећање на Гагина као муња ме обасја.

— Шта ми радимо! — узвикнух и грчевито устукнух назад... — Ваш брат... та он све зна... он зна да ћу се видети с вама.

Асја се сручи на столицу.

— Јесте, — наставих, устајући и прелазећи на други крај собе. — Ваш брат све зна.... Морао сам све да му кажем....

— Морали сте? — рече она неразговетно. Она, зацело, не могаде још да дође к себи и рђаво ме разумеде.

— Јесте, јесте, — понових с неком озлојеђеношћу, — и зато сте само ви криви, само ви. Зашто сте издали вашу тајну? Ко вас је терао да признате вашем брату? Сам је данас био код мене и испричао ми ваш разговор с њим. — Трудио сам се да не гле-

дам у Асју и шетао се крупним корацима по соби. — Сад је све изгубљено, све, све.

Асја хтеде да устане са столице.

— Останите, — узвикнух, — останите, молим вас. Ви имате посла с поштеним човеком — да, с поштеним човеком. Али, за име Бога, што сте се узбудили? Зар сте приметили на мени неку промену? А ја нисам могао крити од вашег брата, кад ме је јутрос посетио.

„Шта ја ово причам?" помислих у себи, и мисао, да сам неморалан човек, да Гагин зна о нашем састанку, да је све покварено, откривено, — непрестано ми је звонила у глави.

— Ја нисам звала брата, — зачу се уплашен Асјин шапат: — он је сам дошао.

— Ето шта сте урадили, — наставих. — Па сад хоћете да путујете. . . .

— Јесте, треба да путујем, — исто онако тихо рече она, — ја сам вас само зато и позвала овамо, да бих се опростила с вама.

— И ви мислите, — одговорих, — биће ми лако да се растанем с вама?

— Али зашто сте ви казали брату? — у недоумици понови Асја.

— Па кажем вам — нисам могао друкчије. Да се ви сами нисте издали. . .

— Закључала сам се у својој соби, — одговори она искрено, — и нисам знала да моја газдарица има други кључ. . .

Ово наивно извињење у њеним устима у том тренутку — замало ме не наљути. . . а сад га се с нај-

већим задовољством сећам. Сирото, поштено, искрено девојче!

— И ето, сад је све свршено! — почех опет. — Све. Сад се морамо растати. — Кришом погледах у Асју... лице јој се брзо црвенело. Она се, осећах то, и стидела и плашила. Па и ја сам корачао и говорио као у грозници. — Ви нисте допустили да се развије осећање које је почело сазревати, ви сте сами прекинули наше односе, нисте имали поверења у мене, сумњали сте у мене...

Док сам говорио, Асја се све више нагињала напред, — и наједанпут клече, заби главу у руке и зајеца. Притрчах јој, покушах да је дигнем, али она се бранила. Не могу да издржим женске сузе: кад их угледам, одмах се збуњујем.

— Ана Николајевна, Асја, — понових, — молим вас, преклињем вас, за име Бога, престаните... — Опет је ухватих за руку...

Али, на моје огромно запрепашћење, она наједанпут скочи, — као муња јурну вратима и изгуби се...

Кад после неколико тренутака фрау Лујза уђе у собу, ја сам још стајао насред собе, као громом погођен. Не разумем како је могао овај састанак тако брзо, тако глупо да се заврши, — да се заврши, кад ја нисам казао ни стоти део онога што сам хтео, што сам морао рећи, кад још ни сам нисам знао какав ће му исход бити...

— Јели фрајлајн отишла? — упита ме фрау Лујза, подигавши своје жуте обрве све до капице.

Погледах у њу као лудак, — и изиђох напоље.

XVII

Изиђох из вароши и упутих се право у поље. Љутина и бес су ме просто раздирали. Обасух себе прекорима. Како могадох да не схватим узрок који је натерао Асју да промени место нашег састанка, како то да не оцених шта је значило за њу да дође овој старици, како да је не задржах! А насамо с њом у овој пустој, слабо осветљеној соби, имао сам и снаге и воље да је одгурнем од себе, па чак и да јој пребацујем... А сад ме је њен лик пратио и ја сам молио опроштај од ње; пекло ме сећање на то бледо лице, на те влажне и бојажљиве очи, на косу која је падала по нагнутом врату, на лаки додир њене главе кад је клонула на моје груди.

„Ваша сам"... разлегао се њен шапат. „Поступих по својој савести", — уверавах себе... Није истина! Зар сам ја заиста хтео такав расплет? Зар сам у стању да се са њом растанем? Зар могу да останем без ње? „Безумниче! безумниче!" понових огорчено...

Али, ноћ се спуштала. Крупним корацима упутих се кући у којој је становала Асја.

XVIII

Гагин изиђе да ме дочека.

— Јесте ли видели сестру? — викну ми он још издалека.

— Зар она није код куће? — упитах.

— Није.

— Није се вратила?

— Није. Извините, — настави Гагин, — не могадох издржати, већ супротно нашем договору, одох до капеле; тамо је не нађох; ваљда није ни долазила?

— Она није била код капеле.

— Зар је ни ви нисте видели?

Морадох признати да је видех.

— Где?

— Код фрау Лујзе. — Растали смо се пре један сат, — додадох: — био сам убеђен да се вратила кући.

— Чекаћемо, — рече Гагин.

Уђосмо у кућу и седосмо један поред другог. Ћутали смо. Обојици нам је било врло незгодно. Стално смо се освртали, погледали на врата, прислушкивали. Најзад, Гагин се диже.

— Ово ни нашта не личи! — узвикну он. — Зебем. Она ће ме у гроб отерати, богами... хајдемо да је тражимо.

Изиђосмо. У дворишту је било већ сасвим мрачно.

— О чему сте с њом разговарали? — упита ме Гагин, навлачећи шешир на очи.

— Био сам с њом свега пет минута, — одговорих, — разговарао сам с њом као што смо се споразумели.

— Знате шта? — рече он: — боље да се раставимо; тако пре можемо на њу наићи. — У сваком случају, вратите се овамо кроз сат.

XIX

Хитро се спустих низ виноград и потрчах у варош. Брзо обиђох све улице, загледах свуд, чак и у прозоре фрау Лујзе, вратих се до Рајне и потрчах обалом... Каткад сретах женске прилике; али од Асје ни трага. Сад ме љутина није раздирала, — мучио ме потајни страх, и нисам само страх осећао... не, осећао сам кајање, најискренију самилост, љубав, — јесте, најнежнију љубав.

Ломио сам руке, звао сам Асју кроз ноћну таму која се све гушће спуштала, прво шапатом, па после све јаче; понављао сам сто пута да је волим, клео се да се никад нећемо растати; дао бих све на свету да опет држим њену хладну руку, да опет чујем њен тихи глас, — да је опет видим пред собом... Она је била тако близу, пришла ми је с пуно одлучности, у пуној чистоти срца и осећања, донела ми је своју нетакнуту младост... и ја је нисам стегао на своје груди, лишио сам себе задовољства да видим кад њено лице сине од радости и тихог усхићења... Та мисао ме доводила до лудила.

„Куд ли је могла отићи, шта ли је учинила са собом?" клицао сам у болу немоћног очајања... Нешто бело сину наједанпут баш на обали реке. — Знао сам то место; ту, над гробом човека који се удавио пре седамдесет година, стајаше до пола утонуо у земљу крст од камена са старинским натписом. — Срце у мени премре... Притрчах крсту: беле прилике нестаде. Викнух: „Асја!" Дивљи крик само мене уплаши, — али се нико не одазва...

Одлучих да одем и дознам да је није нашао Гагин.

XX

Пењући се брзо стазом кроз виноград, опазих светлост у Асјиној соби... То ме мало умири.

Дођох до куће; врата су доле била затворена; куцнух. Необасјано прозорче се на доњем спрату без шума отвори, и појави се Гагинова глава.

— Јесте ли је нашли? — упитах га.

— Вратила се, — одговори ми шапатом: — она је у својој соби и свлачи се. Све је у реду.

— Хвала Богу! — узвикнух пресрећан од радости: — хвала Богу! сад је све добро. Али знате, треба још да поразговарамо.

— Другипут, — рече он и тихо повуче к себи прозор: — другипут, а сад збогом.

— До сутра, — рекох, — сутра ће се све решити.

— Збогом, — понови Гагин. Прозор се затвори.

Замало не куцнух на прозор. Хтедох још тад рећи Гагину, да тражим руку његове сестре. Али оваква прошевина, и у ово доба... „До сутра, — помислих, — сутра ћу бити срећан"...

Сутра ћу бити срећан! Срећа нема своје сутра; она нема ни своје јуче; она не памти прошлост, не мисли на будућност; она има само садашњост, — и то не један дан, — већ тренутак.

Не сећам се како дођох до З. Нису ме ноге носиле, није ме чамац возио: дизала су ме нека широка, снажна крила. Прођох поред жбуна у коме певаше

славуј, заустави се и дуго слушах: чинило ми се да он опева моју љубав и моју срећу.

XXI

Кад се сутрадан ујутру приближавах познатој кућици, зачуди ме једна околност: сви прозори беху отворени, па и врата; неки отпатци од хартије лежаху пред прагом; служавка с метлом појави се пред улазом.

Приђох јој...

— Отпутовали! — одвали она, пре но што и успех да упитам да ли је Гагин код куће.

— Отпутовали?... — понових ја... — Како то отпутовали? Куда?

— Отпутовали су још јутрос, у шест часова, и нису рекли куда. Станите, та ви сте, чини ми се, г-н Н.?

— Ја сам г-н Н.

— Има за вас писмо код газдарице. — Служавка се попе горе и врати се с писмом. — Ево, изволите.

Та није могуће?... Како то?... — рекох. Служавка тупо погледа у мене и поче чистити.

Отворих писмо. Писао ми Гагин; од Асје није било ни реда. Он је прво молио да се не љутим на њега због изненадног одласка; био је убеђен да ћу, кад се зрело размисли, и сам одобрити његову одлуку. Он није налазио другог излаза из стања које је могло да постане и тешко и опасно. — „Јуче увече, — писао је он, — док смо обојица ћутке очекивали Асју, сасвим се убедих да је неопходно растати се. Постоје предрасуде које ја ценим; ја разумем, ви се

не можете оженити Асјом. Она ми је све испричала; због њеног мира морао сам попустити њеним поновним и појачаним молбама". — На крају писма, жалио је што се наше познанство тако брзо прекинуло, желео ми срећу, пријатељски ми стезао руку и молио да их ни у ком случају не тражим.

„Какве предрасуде? — узвикнух, као да ме је могао чути: — то су будалаштине! Ко је добио право да ми је отме"... Ухватих се за главу...

Служавка поче снажним гласом дозивати газдарицу: њен страх учини те се освестих. Једна мисао сину у мени: да их тражим, тражим, по сваку цену. Нисам могао да издржим овај удар, да се помирим с оваквим расплетом. Дознадох од газдарице да су они у шест часова ујутру сели на лађу и отпловили низ Рајну. Одох на паробродску станицу: тамо ми рекоше да су купили карте до Келна. Пођох кући да се одмах спакујем и да отпутујем за њима.

Морадох проћи поред куће фрау Лујзе... Одједанпут чујем: неко ме дозива. Дигнем главу и опазим, на прозору оне исте собе у којој се јуче видех с Асјом, градоначелникову удовицу. Осмехивала се својим одвратним осмехом, звала ме. Окретох главу и продужих; али она добаци да има нешто за мене. Ове речи ме зауставише, и ја уђох у њену кућу. Како да опишем своја осећања кад опет угледах ову собу...

— Ако ћемо право, — поче старица, показујући ми писамце, — требало би да вам ово дам само у случају ако сами свратите к мени, али ви сте тако леп млад господин. Узмите.

Узех писамце. На парченцету хартије стајале су ове речи, журно набацане оловком:

„Збогом, ми се више нећемо видети. Не путујем због поноса, — не, друкчије не могу. Јуче, кад сам плакала пред вама, да сте ми рекли само реч, само једну реч, — ја бих остала. Ви је нисте рекли. Зацело, овако је боље... Збогом заувек!"

Једна реч... О, безумниче један! Ту реч... у сузама сам понављао јуче, развејавао је на ветру, изговарао у пустим пољима ... али је не рекох њој, не рекох јој да је волим... Па ја не могадох тада ни да изустим ту реч. Кад се сретох с њом у овој кобној соби, нисам био свестан своје љубави; та свест се не пробуди чак ни онда кам сам седах с њеним братом у бесмисленом и тегобном ћутању... она је букнула у свој помамној снази тек неколико тренутака доцније, кад, уплашен могућном несрећом, почех тражити и дозивати је... али тад је већ било доцкан. „Па то је немогућно!" рећи ће ми; не знам да ли је то могућно, — али знам да је то истина. Асја не би отпутовала да је имала у себи макар труни кокетерије, и да њен положај није био лажан. Она није могла издржати оно што би свака друга издржала: ја то нисам разумео. Мој зли геније заустави признање на уснама мојим при последњем сусрету са Гагином, пред мрачним прозором, и последња нит за коју се још могадох ухватити, — извуче се из мојих руку.

Тог истог дана вратих се с упакованим кофером у варош Л. и кренух у Келн. Сећам се, кад се лађа отискивала, и кад сам се у мислима праштао с овим улицама, са свима овим местима која не треба никад да заборавим, — опазих Ханхен. Седела је крај обале, на клупи. Лице јој је било бледо, али не ту-

жно; млад, леп момак стајао је крај ње и, смејући се, причао јој нешто; а на другој страни Рајне моја мала Богородица, као и некад, извиривала је тужно из тамног зеленила старога јаблана.

XXII

У Келну наиђох на траг Гагиних: дознадох да су отпутовали у Лондон; и кренух за њима; али у Лондону сва моја трагања остадоше узалудна. Дуго се не могох смирити, дуго сам био упоран, али најзад морадох се одрећи наде да их нађем.

И ја их више не видех, — не видех Асју. Нејасни гласови допирали су до мене о њој, али она заувек ишчезе за мене. Ја чак не знам ни да ли је жива. Једанпут, пре неколико година, узгред, опазих у иностранству, у железничком вагону, жену чије ме лице необично потсети на незаборавне црте. . . али ја сам, свакако, био обманут случајном сличношћу. Асја је остала у моме сећању као она девојчица коју сам познавао у најлепшим данима свога живота, какву је видех последњи пут, кад се наслонила на ниску дрвену столицу.

Уосталом, морам признати да нисам одвећ дуго жалио за њом: чак нађох да је судбина лепо урадила што ме није сјединила с Асјом; тешила ме мисао да ја заиста не бих био срећан с таквом женом. Био сам тада млад, — и будућност, та кратка, брза будућност, чинила ми се бескрајна. Зар се не може вратити оно што је било, и то у бољем и лепшем облику?. . . Познавао сам и друге жене, — али осећа-

ње које у мени изазва Асја, оно огњено, нежно, дубоко осећање, више се неће поновити.

Не, ниједне очи нису ми замениле оне очи које су некада с љубављу упрто гледале у мене; ни на чију душу која је пала на моје груди није одговорила моја душа с онаквим радосним и слатким умирањем! Осуђен на усамљеност старога момка, доживљујем последње дане, али чувам, као светињу, њена писамца и сасушени цветак здравца, онај исти цветак који ми је она некад бацила с прозора. Он још пушта слаби мирис, док рука која ми га дала, она рука коју сам толико пута додиривао уснама својим, можда већ давно труне у гробу... Па и ја сам, — шта се десило са мном? шта је остало од мене, од оних срећних и бурних дана, од оних крилатих нада и тежњи?

Овај нежни мирис ништавне биљчице надживљује све радости и све жалости човекове, — надживљује чак и самог човека.

1857 г.